

**ŞEFİK CAN HAYATI ESERLERİ TASAVVUFÎ
GÖRÜŞLERİ**

**2024
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ**

Mustafa DEMİR

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÖZEL**

ŞEFİK CAN HAYATI ESERLERİ TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Mustafa DEMİR

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÖZEL**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Nisan 2024**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION	13
KISALTMALAR	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	16
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	17
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	17
GİRİŞ.....	19
ŞEFİK CAN'IN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ.....	19
1. ŞEFİK CAN'IN HAYATI.....	39
1.1. Aile Hayatı.....	39
1.1.1. Ailesi	39
1.1.2. Tahsili	42
1.1.3. Kitap Aşkı	46
1.1.4. Okuma Tavsiyesi	48
1.2. İntisap Ettiği ve Ders Aldığı Tasavvufi Şahsiyetler.....	49
1.2.1. Tâhirü'l-Mevlevî (1877-1951).....	50
1.2.2. Midhat Bahârî Beytur (1875-1971).....	55

1.2.3.	Mahmut Sami Ramazanoğlu (1892-1984).....	60
2.	ETKİLENDİĞİ BAZI ŞAHSİYETLER	65
2.1.	Nazım Hikmet RAN (1902-1963).....	65
2.2.	Mehmed Âkif ERSOY (1873-1936).....	66
2.3.	Hüseyin Şemsi ERGÜNEŞ (1872-1968).....	68
2.4.	Mahmut Sadettin BİLGİNER (1910-1983)	68
2.5.	Hasan Lütfi ŞUHUT ve Osman Senâî ERDEMGİL (1872-1944)	69
2.6.	Ömer Ferit KAM (1864-1944)	69
2.7.	Suûd Yavsî EBUSSUÛDOĞLU (Suûdü'l-Mevlevî) (1882-1948).....	70
2.8.	Hüseyin Hilmi IŞIK (1911-2001)	71
2.9.	Maraş'lı Ahmet Tâhir Efendi (1885-1954).....	73
2.10.	Mehmet Tevfik KOLAYLI (Neyzen Tevfik) (1879-1953).....	74
2.11.	Enver ÖREN (1939-2013)	75
2.12.	Hüseyin Sîret ÖZSEVER (1872-1959).....	77
2.13.	Esad Erbilî (1847-1931).....	78
3.	ESERLERİ.....	80
3.1.	Klasik Yunan Mitolojisi	80
3.2.	Mevlânâ ve Eflâtun.....	82
3.3.	Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi.....	86
3.4.	Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti Fikirleri	93
3.5.	Dîvân-ı Kebîr Seçmeler	95
3.6.	Cevahir-i Mesneviyye	99
3.7.	Mesnevî Şerhi Tâhirü'l-Mevlevî (Mesnevî'nin 5 ve 6. Ciltlerinin Şerhi)	101
3.8.	Mevlânâ Rubâîler	102
3.9.	Mesnevî Hikayeleri	103
3.10.	Okullar için Mesnevîden Seçmeler	107
4.	TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ.....	109
4.1.	Sosyal Hayat.....	109
4.1.1.	Asker, İbadet ve İbadethâne	109
4.1.2.	Din ve Yobazlık	110
4.1.3.	Sanat, Sanatçı ve Siyaset.....	113
4.1.4.	Laiklik	114

4.1.5.	Hayvanlara Şefkat.....	117
4.1.6.	Makam Mevki ve Çalışma.....	120
4.1.7.	Mûsiki ve Enstrüman.....	121
4.1.8.	İntihar.....	122
4.2.	Tasavvufi Kavramlar	125
4.2.1.	Tevazu	125
4.2.2.	Sabır	129
4.2.3.	Müsamaha (Hoşgörü)	133
4.2.4.	Cömertlik	138
4.2.5.	İhlâs	141
4.2.6.	Şefkat ve Merhamet	146
4.2.7.	Hizmet	149
4.2.8.	Tevekkül.....	154
4.2.9.	Sohbet	159
4.2.10.	Ricalü'l-Gayb.....	165
4.2.11.	Kanaat	167
4.2.12.	Halvet, Çile, Erbaîn.....	172
SONUÇ	180
KAYNAKÇA	183
EKLER	193
ÖZGEÇMİŞ	198

TEZ ONAY SAYFASI

Mustafa DEMİR tarafından hazırlanan “ŞEFİK CAN HAYATI ESERLERİ TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÖZEL

.....

Tez Danışmanı, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 18/04/2024

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÖZEL (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Halim GÜL (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Eyyup AKDAĞ (KÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlâkî ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Mustafa DEMİR

İmza :

ÖNSÖZ

İnsanoğlu varlık aleminde beden giysisini üzerine almış Cenâb-ı Hakk'tan gelen ilâhî nefha ile halifelik vasfı omuzlarına yüklenmiştir. İnsan, cennete giden yolda nefis ve şeytan başta olmak üzere dahili ve harici nice aldanışlara mâruz kalır. Aslî yurduna ulaşmanın sancılarını çeken insanın değerini, bu yoldaki gayret ve çabaları belirlemektedir. Yaratılış itibariyle değerli olan ve bundan dolayı dünyanın kendisine musahhar kılındığı insan, maddî ihtiyaçlarını karşılayıp hayatını idame ettirse de mânevî susuzluğunu giderecek bir yer aramaktadır. Nitekim sûfilerin tatmayan bilmez diye ifade ettikleri tasavvuf, bu ihtiyacı giderecek en tatlı yollardan biridir. Ođlanlar Şeyhi İbrâhim Efendi de buna dikkat çekerek:

“Tasavvuf sûfî kâl hâle tebdil eylemektir bil

Dahî her söz ki söyler âb-ı hayvân olmađa derler”

beytiyle tasavvufun kâl değil, hâl ilmi olduğunu söylerken sûfînin, sözü, bilgisi ve haliyle kurak gönüllere bir âb-ı hayat olduğunu ifade etmektedir.

Şefik Can, hikmeti edebiyat, tarih ve felsefe kitaplarında aramış, nihayette tasavvufa yönelmiştir. Allah'ın takdiri neticesinde hocası Tâhirü'l-Mevlevî ile yolları keşişip Mevlânâ'nın görüşleriyle tanışan Can, Mevlânâ gibi büyük bir âşık, ârif ve âbid şahsiyetin mânevî huzurunda kendini bulmuştur.

Can, Mevlânâ'yı tanıdıkça kendisinin, diğer edip ve âlimlerin acziyetini görmekte, bu edebî zenginlik aklını, manevî haz da ruhunu kuşatmaktadır. İlim erbabına ve tasavvuf ehline ilgi duyan, fırsat buldukça onların feyz ve bereketinden istifade eden Can, Mevlânâ'nın görüşleri ve eserlerinden etkilenerek, Mevlevî büyükleri ve birçok sûfî, edip ve âlim zâtların nezâretinde yetişmiştir. Can'ın, dikkatimizi celbeden, eşine az rastlanır mahviyeti, kütüphanesini dolduran on binlerce ciltlik külliyyâtı ve içinde birçok ulu şahsiyeti barındıran asırlık hayat serüveni bu çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Şefik Can'ın yaşadığı döneme genel bir bakış ve Mevlevîlik ile ilgili bilgi verilmektedir.

Diğer dört bölümde ise; Şefik Can'ın hayatı, etkilendiği şahsiyetler, eserleri ve tasavvufi görüşleri bulunmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında öncelikle lisansüstü eğitimime vesile olan, beni cesaretlendirip desteğini esirgemeyen, ders döneminde birikimiyle, tez döneminde danışmanlık ve rehberliğiyle yol gösteren saygıdeğer büyüğüm, Muhterem Hocam Uğur Gözel'e, Şefik Can'ı tanımama ve tez konusu olarak seçmeme vesile olan, Karabük Müftülüğü Vâizlerimizden ilim aşığı Hocam Metin Çelik'e, yönlendirmeleriyle çalışmamıza istikamet veren Halim Gül ve Eyyup Akdağ Hocalarıma, hocasıyla ilgili tez çalışmama teveccüh göstererek destur veren, Şefik Can'ın en kıymetlilerinden, Can'ın tâbiriyle "muavini", Şefik Can Uluslararası Mevlânâ Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı, Mevlânâ öğretisinin anne şefkatiyle müttehit hali, hoşgörü, vefa ve hizmet ehli Hayat Nur Artıran hanımefendiye, bana streten uzak, huzurlu bir çalışma ortamı hazırlayan eşim Hanım Demir'e, kütüphanesinden faydalandığım değerli arkadaşım Dursun Erkan'a, bugünlere gelmemde emeği olan hocalarıma ve özellikle ailem, anne ve babama teşekkürlerimi arz, din ve ilim yolunda bizi istihdam eden Cenâb-ı Hakk'a sonsuz şükür ve hamd-ü senâ ederim.

ÖZ

Ömrünü Mevlânâ'ya, ilme, dine hizmete ve insanların faydasına adayan Şefik Can'ın hayatının dönüm noktası, Tâhirü'l-Mevlevî ile tanışmasıdır. Can'ı tasavvufa daha içkin yaklaşılmaya iten ve kendi mizacına uygun olan Mevlevîliğe yönelten sebep de budur. Bu bağlamda giriş bölümünde; Can'ın yaşadığı döneme genel bakışla beraber, Mevlevîliği tanımak için özet mahiyetinde bilgiye yer verilmiştir.

Can'ın hayatı, tahsili ve intisap ettiği şeyhlerini incelediğimiz birinci bölüm; yaşadığı zamanın iyi anlaşılmasına, dönemin getirdiği zorlukların Can'ın üzerindeki etkisine, hayatı ve çalışmalarını kıymetli kılan sebeplerin daha iyi görülmesine bağlı olarak şekillenmiştir.

Mesnevîhan ve aynı zamanda Mevlevî dedesi olan Tâhirü'l-Mevlevî, stajyer öğrencisi olan Can'ın ilmî ve tasavufî bakımdan gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Can, bir asker olarak idâreci ve sorumlu olduğu vazifelerde dinî ve tasavvufî hassasiyetle bütün ön yargıları yıkmakta, hoşgörü ve dürüstlüğüyle göz doldurmaktadır. Dededen ve babadan müftü olan dindar bir ailenin, çocuklarının tahsilinde kendisini serbest bırakıp askerliğe yönlendirmeleri de ayrıca dikkatimizi çeken bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin ateş çemberinden geçtiği savaş zamanlarında ihtiyaç odaklı bu yaklaşımın ne kadar ileri görüşlü, duyarlı ve aydın bir bakış açısını temsil ettiği görülmektedir.

Can'ın aile hayatı ve tahsilinde yüksek ahlâkî erdemler, ilim için katlanılan onca zahmet ve bu aziz milletin bütün çocukları için gösterdiği diğerkâmlık ve îsâr âzami derecede kendisini belli etmektedir.

Felsefe, tarih, edebiyat ve yabancı dil alanlarında yetkin olan Can, dinî hassasiyeti olmayan ilmî ve sanatsal değerlere de tek bir pencereden bakmamış, dünyevî ve uhrevî ilimleri sentezlediği bünyesinde onlara da içtimaî fayda noktasında bir yer vermiştir. Bu mânada müsamahanın sınırlarını zorlayan Can, tenkitlere de mâruz kalmıştır. Bu örnekler de ikinci bölümde; etkilendiği bazı şahsiyetler kısmında yer almaktadır.

Arkasında gerçekten değerli bir külliyat bırakan Can'ın eserlerine üçüncü bölümde yer verilmiştir. Tasavvufî görüşlerinin bulunduğu dördüncü bölümde sosyal hayata bakışı, dikkat çeken sekiz başlık altında incelenmiş, on iki tasavvuf kavramının Kur'ân, sünnet ve sufilerin kanaatlerindeki yerine bakılıp Can'ın görüşleriyle birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf; Şefik Can; Mevlevîlik; Mevlânâ

ABSTRACT

The introductory part of our study, in which we examine the life, personality and ideas of Şefik Can, who devoted his life to Mevlânâ, science, religion and the benefit of people, has been shaped depending on a good understanding of the time he lived in, the impact of the difficulties brought by the period on Can, and a better understanding of the reasons that make his life and work valuable.

His meeting with Tâhiru'l-Mevlevî, which was the turning point of his life, led Can to approach Sûfism more immanently and to Mevlevîsm, which was suitable for his own temperament. In this context, in the first part, summary information is given to get to know Mevlevîsm.

Tâhiru'l-Mevlevî, who was Mesnevîhan and also his Mevlevî grandfather, made a great contribution to the scientific and mystical development of Can, who was an intern student. As a soldier, Can destroys all prejudices with his religious and mystical sensitivity in the duties he is responsible for as an administrator and impresses with his tolerance and honesty. The fact that a religious family, who was a mufti from grandfather and father, freed himself in the education of his children and directed him to military service is also a finding that attracts our attention, and it is seen how farsighted, sensitive and enlightened this needs-oriented approach represents in times of war when the country is going through a ring of fire. In the second part, where we talk about his family, education, love of books and his works, the high moral virtues, all the troubles endured for knowledge, and the altruism and charity that this beloved nation shows for all its children are manifested to the utmost.

Can, who is competent in the fields of philosophy, history, literature and foreign languages, did not look at scientific and artistic values that do not have religious sensitivity from a single window, and gave them a place in terms of social benefit in his synthesis of worldly and otherworldly sciences. In this sense, Can, who pushes the limits of tolerance, has also been subjected to criticism. These examples are also included in the second part, in the section on some of the personalities he was influenced by.

In the third part, some of his views that draw attention in the context of jurisprudence are touched upon, and their place in the opinions of the Qur'an, Sunnah and Sûfis about twelve of the Sûfî concepts is evaluated by associating them with the views of Can.

Keywords: Sûfism; Şefik Can; Mevlevîlik; Mevlânâ

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Şefik Can Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri
Tezin Yazarı	Mustafa DEMİR
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÖZEL
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	18/04/2024
Tezin Alanı	Temel İslâm Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	198
Anahtar Kelimeler	Tasavvuf, Şefik Can, Mevlevîlik, Mevlânâ

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Şefik Can's Life, Works and His Mystical Views
Author of the Thesis	Mustafa DEMİR
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Üyesi Uğur GÖZEL
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	18/04/2024
Field of the Thesis	Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	198
Keywords	Sûfîsm; Şefik Can; Mevlevîlik; Mevlânâ

KISALTMALAR

- as.** : Aleyhisselâm
Bkz : Bakınız
c. : Cilt
cc. : Celle Celâlühu
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Dr. : Doktor
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
ö. : Ölümü
Prof. : Profesör
ra. : Radıyallahü Anh
s. : Sayfa
SAV. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem
terc. : Tercüme eden
vb. : Ve benzeri
vs. : Vesaire

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmamızda âlim, âbid, sanatçı ve edip kimselerin bulunduğu bir ailede hayata gözlerini açan, Hâfız ve Sa'dî'nin şiirleriyle büyüyen, gençlik döneminde Osmanlı'nın yıkılışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu müşahede ederken, iç karışıklıklar ve savaşlar nedeniyle, hayatın zorluk ve yokluğunu gören, askerî okullarda eğitimine devam ederken öğretmen olmayı tercih eden, 1908 Erzurum Tebrizcik doğumlu emekli öğretmen Albay Şefik Can'ın hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri anlatılmaktadır.

Kuleli Askerî Lisesi'nde öğretmenlik mesleğine başlarken staj hocası olan Tâhirü'l-Mevlevî ile hayatı değişen Can, mümkün olduğunca Tâhirü'l-Mevlevî'nin yanından ayrılmamaya, kütüphanesinden faydalanmaya, evinde yapılan dînî, edebî, sanatsal ve kültürel toplantılara katılmaya gayret etmiş, bu gibi toplantıların feyz ve bereketinden istifade etmeye çalışmıştır. Böylece hem maddî hem de mânevî hocası olarak nitelediği Tâhirü'l-Mevlevî sayesinde Mevlânâ'yla tanışmış ve hocasından mesnevîhanlık icâzeti almıştır. Mevlevî şeyhi olan ikinci hocası Midhat Bahârî'den sonra Mesnevî sohbetlerini kendisi yapmaya başlamıştır. Nitekim Can'ın telif ettiği eserlerin çoğu Mevlânâ'nın hayatı, eserleri ve bu eserlerin şerhleri ile ilgilidir.

Çalışmamızda ayrıca, Mevlânâ'ya hizmet yolunda ve hocasının izinde ömür süren Can'ın tasavvufa, sosyal hayata ve insanlara bakışı, tanıklık ettiği tarihi olay ve anılarıyla, etkilendiği şahsiyetler üzerinden anlatılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tezi hazırlamamızdaki maksadımız, tasavvuf tarihinde önemli yeri olan Mevlânâ ve eseri Mesnevî-i Mânevî'nin yeni kuşaklara aktarılmasını kendine görev edinmiş, son mesnevîhanlardan Şefik Can dedenin hayatı ve eserlerini inceleyerek ilim, kültür ve toplumsal hayata bakış açısını değerlendirip insanlığa katkılarının tespit edilmesidir.

Sultan Veled babasının öğretilerini teşkilatlı bir eğitim ve öğrenme sürecine dönüştürerek Mevlânâ'nın tozlu sayfalar arasında kalıp unutulmasının önüne geçmiştir. Biz de tasavvuf yolunda bulunmuş nice güzel simaları tanıtmalı, çağımıza dönük güncel örnekliklerini irdelemeli, onları unutmamalı, unutturmamalıyız.

Okumanın, ilim tahsilinin ne kadar önemli olduğunu bilmeli, edebe vâkıf olmadan tek kanatlı kuş misali yükselemeyeceğimizin farkında olmalıyız. Bizden farklı düşünen insanların varlığından haberdar olmalı, bizi birleştirecek asgari müşterekleri artırma hususunda âzami çaba sarfetmeli, birlik ve beraberliğimizi güçlendirmeliyiz. Bugünlere gelişimizde az veya çok emeği olanların hakkını teslim etmeli, tarihi gerçeklerle de açık yüreklilikle yüzleşip doğruya doğru, yanlışla yanlış diyebilmeliyiz.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, olayların, bilgi ve bulguların topluca değerlendirildiği, veri ve kaynakların, belge ve gözlemlerin analizinin yapıldığı nitel bir araştırmadır. Öncelikle Şefik Can ile ilgili kitâbiyat taranmış, yazar Hayat Nur Artıran tarafından tertip edilmiş bir hatıratının yayınlandığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Sezai Küçük tarafından yapılan bir mülâkatın kitap olarak yayınlandığı, yine bazı televizyon programlarında yaptığı konuşmalar, röportajlar, vefat ettikten sonra adına düzenlenen toplantı ve paneller görülmüştür. Hayatı ve düşüncelerine ulaştığımız bu kaynaklar kendisi ile ilgili değerlendirmelerimizin temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda, Can'ın eserleri telif amacı, şerh usulü, anlatım tekniği bakımından değerlendirilmiştir.

Tasavvufî görüşlerini değerlendirirken kavramlar ışığında genelden özele doğru bir yol izlenmiştir. Kitap, makale ve tezlere bakılarak on iki kavramın lügat ve ıstılâhî mânaları açıklandıktan sonra Kur'ân ve hadislerdeki yeri ve anlamları incelenmiş, tasavvuf klasiklerinden, sûfîlerin görüşlerinden örnekler sunulmuştur. Şefik Can'ın sözü edilen kavramlar hakkındaki düşünceleri kaynaklarımızda tespit edilmiş, Kur'ân, sünnet ve tasavvuftaki yeri karşılaştırmalı olarak irdelenerek değerlendirmeler yapılmıştır. Madde içerikleri, tasavvuf alanıyla ilgili ana kaynaklardan hareketle şekillenmiş ve tertip edilmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Çalışmamızda, mesnevîhan Şefik Can'ın hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşlerinin ne olduğuna dair suallere cevap aranmıştır. Tanıklık ettiği tarihi olayların, yaşadığı içtimaî tecrübelerin, dini, ilmî veya sanatsal bazı özelliklerinden dolayı güncel veya gündem olan şahsiyetlere bakış açısının ne olduğu yönündeki sorulara yanıt verilmiştir. Eserleri meydana getirme amacına, ne gibi konulara vurgu yaptığına, müstakil eserlerinde veya eser şerhlerinde nasıl bir yol izlediğine açıklık getirilmiştir.

Mevlevîhâneler, her ne kadar 1925'teki tekaya ve zevaya kanunuyla kaldırılrsa da Mevlevîlik, kültürel ve turistik olarak ritüellerini en asgari düzeyde resmi olarak devam ettiren tasavvuf yollarından biri olarak yaşamaya devam etmiştir. Can'ın Mevlevîlik'te önemli bir yeri olan mesnevîhanlık makamını devam ettirip tarikatın önemli unsurlardan birinin yok olmasını önleyerek, ne yapmaya çalıştığı sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmaları ve hizmetleriyle devlet tarafından izin verildiği kadarıyla Mevlevîyye yolu, değerlerin gelecek kuşaklara aktarımı ve kültürlerarası etkileşim bakımından önem arz etmektedir. Güzel bir mûsiki bestesinin, bir resim tablosu veya bir hat yazısının altında bir Mevlevî dervişinin imzasının çıkması bunun gibi tasavvuf okullarının eski hüviyetine kavuşması gerekliliğini bizlere göstermektedir.

Can'ın eserleriyle, Mevlânâ yoluna sunduğu güncel katkıların neler olabileceğine dair sorgulamalar yapılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Mesnevî-i Mânevî 13. yüzyılda yaşamış olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) tasavvuf anlayışını içeren İslâm kültürünün en önemli eserlerinden biridir. Mevlânâ'nın seyr-ü sülûkte bulunanlar için bir irşad kitabı olarak tanıttığı Mesnevî, bir eser ve müessirinin, insan ve toplumu nasıl dönüştürebileceğine dair örnek teşkil etmektedir. Mesnevî'nin edebi üslûbuna hayran olup Mevlânâ aşığı olan nice edebiyatçılar da bu dönüşümden nasiplerini almışlardır. İşte bu değerlerden biri olan, tasavvufî terbiyenin içinde yetişen, iyi bir edebiyatçı ve hatta "Klasik Yunan Mitolojisi" adında bir eser telif edecek kadar da felsefî altyapısı olan Şefik Can Dede'nin hayatı, eserleri ve görüşlerini incelerken, yedi seneyi aşkın bir zamanda onun derslerinde ve hizmetinde bulunan, araştırmacı-yazar Hayat Nur Artıran'ın

“Şefik Can Hatıralar” eseri yolumuzu aydınlatmıştır. Araştırmanın amacından kopmamak adına sınırlarımız; Can’ın yaşadığı dönemin özellikleri, Mevlevîlik, telif ettiği eserler, tasavvuf klasikleri, tasavvuf büyükleri, Kur’ân ve sünnetteki örnekleri, eserlerde öne çıkan görüşleri kapsamında belirlenmiştir. Bu çerçevede literatür taraması yapılarak ilişkili olan dinî, tarihi, sosyal ve psikolojik kaynaklarla elde edilen veriler ışığında tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Can’ın hayatı ile ilgili en ince ayrıntılarıyla, Hayat Nur hanımefendinin ortaya koymuş olduğu bir eser varken bundan farklı veya daha iyi ne yapılabilir düşüncesinin bizi endişelendirmesi, anlatımlarımızdaki kusur veya eksikliklerimizden dolayı Can’ın mânevî şahsiyetine ve sevenlerine bir nezâketsizlik yapma kaygısı, araştırmamızı zorlaştıran sebepler arasında yer almaktadır.

GİRİŞ

Şefik Can'ın Yaşadığı Döneme Genel Bakış

Siyasî ve Ekonomik Durum

1908 (resmi kayıtlarda 1910)¹ ve 2005 yılları arasında yaşamış olan Şefik Can, Osmanlı saltanat ve hilâfetinden yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişi birebir müşahede etmiş, ehl-i irfan ve mümtaz bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemin sürgün, yokluk, savaş, dahili ve harici eza ve cefalarını tecrübe etmiş olan Can, çocukluk dönemini son üç Osmanlı padişahının idâresinde, gençlik dönemini Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün kurduğu hükümetler döneminde geçirmiştir.

Sultan II. Abdülhamid Han'ın tahttan indirildiği 1909 senesi, Can'ın dünyaya geldiği zamana tekabül etmektedir. Ondan sonra başa geçen Sultan Reşad'ın dokuz senelik padişahlık döneminde Can, ilkokula yeni başlamıştır. Can'ın dünyaya geldiği Erzurum Tebrizcik, Kafkaslardan ve İran'dan Anadolu'ya geçmek isteyen her milletten insanın geçiş güzergâhında bulunmaktadır. Memleketin yeraltı zenginlikleri de bu gibi toplulukların iştahını kabartmaktadır. Avrupalı devletlerin kışkırtmaları neticesinde Ermenilerin hayallerini süsleyen, doğu illerinde bir Ermeni Devleti kurma arzuları bu bölgede, çeşitli cemiyetler kurmalarına ve her fırsatta huzursuzluk çıkarmalarına sebep olmuştur.² Ermeni komitacıların sınır tâcizlerinin, Hayderanlı, Celâlî ve Hasenanlı gibi Kürt aşiretlerinin çatışmalarının ardı arkası kesilmemektedir. Bölgede istikrarsız bir ortamın oluşması için iç ve dış mihraklar âzami gayret göstermektedir.³

1915'li yıllarda Ağrı'nın Tutak kazasında babası müftü iken Ruslar ve sonrasında Ermenilerin işgal girişimlerinden dolayı Erzincan'a geçen Can ve ailesi, Erzurum'un işgaliyle de Sivas'a oradan da Yozgat'a göçmüşlerdir.⁴

¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 508.

² Emel Demir Görür, "Erzurum'da Siyasî, İktisadi ve İctimai Hayat (1901-1904)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2023/43, (Haziran, 2023): 5.

³ Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türk-Rus mücadelesi: Kuzey'den Gelen Tehdit*, (İstanbul: Vatan Yayınları, 1989), 370 ve sonrası.

⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 19.

Sultan Reşad meşrutiyetin güçlenmesi yönünde muhtelif ıslahatlar yapmıştır. Fakat ülkede muktedir olmaya gayret gösterse de İttihat ve Terakkî muhalefeti nedeniyle pek başarılı olamamıştır. devlet adamlarının ve askerlerin yanlış bilgi ve yönlendirmeleri yahut padişahın izlediği yanlış politikalar neticesinde Balkan Savaşlarının patlak verdiği, Trablusgarp, Bingazi ve Ege adalarının İtalya'nın eline geçtiği, Bâb-ı Âli Baskını ve diğer iç karışıklıklarla sonunda hükümet aktörlerinin ülkeyi, padişahın istememesine rağmen I. Dünya Savaşı'na soktuğu bir dönemdir.⁵

Sultan Reşad'ın 1918'de vefat etmesiyle Mehmet Vahddettin (VI. Mehmet) dönemi başlamıştır. Mondros'un imzalanması, İstanbulun işgali, ordunun terhisi, Mustafa Kemal'in kongrelerle Kurtuluş Savaşı'nı başlatması, muharebeler ve Cumhuriyetin ilânı, saltanat ve hilâfetin kaldırılması olayları da yine Can'ın okul yıllarında gerçekleşen önemli hadiselerdir.⁶ Sıra Cumhuriyet, inkılâplar ve yeni Türkiye'nin meselelerine gelmiştir. Can, rejimin sancılı dönüşümleri içinde nice haksızlıklar ve zulümler içinde çelişkiler yumağı olmuş bir memlekette hakikatin peşine düşmüş, bir ayağı mâzide diğeri âtide yürüyüşüne devam etmiştir. Şeyh Said İsyanı,⁷ Menemen⁸ ve Dersim olaylarına da tanıklık eden⁹ Can, siyasî, askerî ve idarî olumsuzluklara karşı tenkitlerini her fırsatta dile getirmiştir.

Büyük savaşların da etkisiyle 1929'larda ekonomik olarak dünyanın karşı karşıya kaldığı büyük kriz ülkelerin ve yeni Türkiye'nin iktisadî bazı önlemler almasını mecbur kılmıştır.¹⁰ Boş fişek kutularından çanta yapardık, bir mum ışığında bütün bir sınıf ders çalışırdık, otların üstünde yatardık diyen Can, bu dönemin şartlarını

⁵ Cevdet Küçük, "Mehmed V", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/418-422.

⁶ Cevdet Küçük, "Mehmed VI", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/422-430.

⁷ Hasan Acar, "Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/3, (Temmuz, 2019): 2934-2952.

⁸ Eyüp Öz, "Yasak Bir Hâfızayla Yüzleşmek: Menemen Olayı İrtica mı, Komplo mu?", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*.5/5, (2015): 410 ve sonrası.

⁹ Feyzullah Ezer, "Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları", *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1/3, (Haziran, 2003): 18-23.

¹⁰ Yücel Özkaya, *Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1981) 211.

bizlere en etkili şekilde beyan etmektedir. Sadece Türkiye’de değil bütün ülkelerdeki haritalar ve ekonomik dengeler değişmiştir.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra İzmir İktisat Kongresi, Lozan Antlaşması’nın ekonomik sonuçları, alınan iktisadî tedbirlerle 1950 Demokrat Parti’nin iktidarına kadar bir toparlanma ve yaraları sarma dönemine girilmiştir. Her on yılda bir yaşanan siyasî krizlerle, darbelerle ekonomi de yara alarak yeni Türkiye’nin bu bakımdan yerinde saymasına, hatta geri gitmesine sebep olmakta, 80’li yıllardan itibaren de bu süre üç veya dört seneye kadar düşmektedir. Can, düştüğü yerden kalkmaya çalışan bir devlet ve milletin yeni bir rejimle siyasî ve ekonomik olarak var olma çabası sergilediği bir dönemde yaşamıştır.¹¹

İlmî ve Tasavvufî Durum

Şefik Can’ın çocukluk ve gençlik yıllarında Halvetî, Nakşî, Kâdirî, Mevlvî, Bektaşî, Celvetî tarikatları mevcut olup 1925 öncesinde aktif olarak hizmetlerine devam etmektedirler. Bu tarikatların bazılarında Şeyhler eserler yazarak ilmî ve tasavvufî birikimi artırmaktadırlar.¹² Can, Sâmî Efendi, şeyhi Es’ad Erbilî (1931), Abdülhakîm-i Arvâsî (ö.1943), Kenân-ı Rifâî (ö.1950), Süleyman Hilmi Tunahan (ö.1959), Mehmed Zahit Kotku (ö.1980), Muzaffer Ozak (ö.1985) ve Muhammed Râşid Erol (ö.1993) gibi tasavvuf büyükleriyle çağdaştır.

19. yy. Osmanlı’nın buhranlı zamanları ve çöküş dönemini temsil etmektedir. Sıkıntının nerede olduğunu araştırıp bulmak ve memleketi kurtarmak için düşünenlerin aklına şeyhler ve tekkeler takılmaktaydı.¹³ Halbuki yobazlığa karşı ileri düşüncüyü, edep ve nezâketi insanlara kazandırmayı amaçlayan, kin yerine merhameti hâkim kılıp affetmeyi önceleyen,¹⁴ şiddet ve hiddet yerine sükûneti aşıl原因, şeriattan hakikate köprü olan tekkeler Osmanlı’yı Osmanlı yapan en önemli unsurlardan biriydi. Sonuç olarak tekkeler ve şeyhler günah keçisi ilan edilmiş sorunun kaynağı olarak görülmeye

¹¹ Şefik Memiş, “20. Yüzyıl Türkiye Ekonomisi Üzerine Kısa Bir Analiz (1923-2000)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020/66, (Ekim, 2020): 263.

¹² Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, (Bursa: Sır Yayıncılık, 2004) 308.

¹³ Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, 310.

¹⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 362.

başlanmıştı. Bir grup faturayı tekkelere keserken diğer grup bütün kurumlar gibi onların da sorumlu olduğunu söylemekte, sûfiler de beşik şeyhliğinin kendilerini bu duruma getirdiğini düşünerek öz eleştiri ve yorumlar yapmaktalardı.¹⁵

1925 “Tekaya ve Zevaya”, “Şapka İktisâsı” ve sonrasında “Harf İnkılâbı” gibi laikleşme amacıyla çıkarılan kanunlarla ulemâ ve mutasavvıf kesimi iyice itibarsızlaştırılmıştı. Bu kanunlara uymayanların cezası ödün verilmeden kesilmiş, tehdit unsuru olarak gördüklerini siyasî hesaplarla (Esad Erbilî ve oğlu Ali Efendi’de olduğu gibi) toplumun mânevî liderlerine komplo kurmak suretiyle şehit etmişlerdir. 1945’e kadar tek parti (CHP) döneminde oya ihtiyaç duyulmadığından halkın, dinî hassasiyet ve istekleri hususunda da iktidarın herhangi bir gayreti görülmemektedir.¹⁶

1925’ten 1950’ye kadar dinî ve tasavvufî faaliyetler sıkı takibe alınmış, 1932-1950 yılları arası da ezan Türkçe okutulmuştu. 1950’den sonra Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle on sekiz yıl aradan sonra ezan tekrar Arapça okunmaya başladı.¹⁷ 1925-50 arasındaki bu sıkı dönemde ibadet ve ahlâk yönünden mânevî değerleri muhafaza edip toplumu korumaya çalışan, yasaklı durumu kayıpsız atlatma gayretinde olan din adamları mevcuttu. Bunlardan birinci grup Osmanlı’dan kalan taşra ulemâsı idi. Diğerleri ise yasaklı olsa da gizli gizli Allah’ın dinini yaşayıp yaşatmaya, nesillere aktarmaya çalışan taşra şeyhleri idi. Bu bakımdan bu günkü İslâmî aydınların alt yapısını oluşturan, her ne kadar eski müderris ve mutasavvıflar kadar donanımlı olmasalar da onlardan tevarüs eden zihniyeti temsil eden Müslümanlar bu iki zümreye medyundurlar.¹⁸

¹⁵ Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, 314.

¹⁶ Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 81.

¹⁷ Sabahattin Nal, “Demokrat Partinin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60/03, (Mart, 2005): 148-153.

¹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslâm’ın Macerası*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 220.

Mevlevîlik

Mevlevîliğin Ortaya Çıkışı ve Tarihi Süreci

Konya'da Selçuklular döneminde temelleri atılan Mevlevîlik, Osmanlı'nın mânevî yaşantısında çok önemli bir yer işgal etmiştir. Osmanlı Saray çevresi ve İstanbul'da oldukça ilgi gören Mevlevîlik, devlet adamları ve siyasetçilerin ilgisini celbetmiş, Osmanlı'daki entelektüel ve bürokratları yetiştiren bir eğitim merkezi halini almıştır.¹⁹

Afganistan'ın Belh şehrinde doğan (d. 604/1207), Moğol saldırıları ve muhtelif siyasî sebepler (babası Bahaeddin Veled'in Muhammed Harzemşah ve bazı âlimler ile aralarında olan sıkıntıları)²⁰ neticesinde ailesiyle beraber Anadolu'da önce Karaman sonra da Konya'ya göç eden Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî tarikatın pîri olarak kabul edilmektedir.²¹

O ilim ve irşad yolunda, babasının izinde yoluna devam ederken Şems-i Tebrîzî ile tanışmıştır. Mevlânâ, kimin şeyh kimin mürid olduğu belli olmayan muhabbetler yumağında, bırakın mârifet yolcularına baş olmayı, en sâdık müntesibi Hüsâmeddin Çelebi'den bahsederken bile şeyhi gibi söz etmektedir.²²

Tarikat silsilesi Hz. Ali'ye kadar ulaşmaktadır.²³ Mevlânâ hayatta iken böyle bir tarikat müessesesi bulunmamaktadır. Kendisi, toplumun bütün kesimlerini kucaklayıcı bir tavır sergilediğinden âlimlerin riyâsetinde toplanmanın yeterli olacağını savunarak kendisine atfedilecek bir tarikat yapılanmasına sıcak bakmamıştır.²⁴ Bu

¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar, Doktrin, Ayin ve Erkân, Tarikatlar, Edebiyat, Mimari, Güzel Sanatlar, Modernizm*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005), 38.

²⁰ Sezai Küçük, *XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 18.

²¹ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/441.

²² Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, (İstanbul: İnkılap ve Aka, 1983), 329.

²³ Ahmed el-Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri, Menâkıbü'l-Ârifin*, çev. Tahsin Yazıcı, (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 2/345.

²⁴ Gülten Çağrı, *Günümüzde Mevlevîlik ve Mevlevîlikte Değişim Olgusu: Konya ve Bursa Mevlevîleri Üzerine Nitel Bir Çalışma*, (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 63.

sebeplerdir ki, onun medresesinin yakınındaki binaları yaptıran, Moğolları temsilen vergi işlerini düzenlemek amacıyla Anadolu’da bulunan Hârizmli Emîr Tâceddin Mu‘tezz-i Horasânî, Mevlânâ için de bir ev yaptırmak istediğini arz edince ona “Biz şu atlas kubbenin altında ev kurmayız” diyerek karşı çıkmıştır.²⁵ Böyle bir teşkilatlanma olmasa da İbn-i Battûta seyahatnâmesinde, tarikat olarak değilse de tasavvufî akım olarak Mevlânâ’nın öğretisine tâbi olmuş ve onun yolunda ilerleyen, ‘Mevlânâî’ olarak zikredilen bir zümre olduğunu aktarmaktadır.²⁶

Oğlu Sultan Veled’in, hiç olmazsa fakir fukara için hizmet odaları yaptıрма teklifini kabul eden Mevlânâ, hayattayken medresesinin çevresi, ufak çaplı da olsa bir tekke hüviyetinde görünmekte ve işlemektedir. Mevlânâ’nın Hakk’a vuslatından sonra Hüsâmeddin Çelebi zamanında Mevlânâ’nın yanısıra, babası, büyük oğlu Alâaddin ve Şeyh Selâhaddin Zerkûbî’nin medfun bulunduğu yer, üstü bir kubbe ile örtülerek ziyaretgâh haline getirilmiştir. Bunun neticesinde ziyaret, semâ, mukabele, sohbet ve zikirlerin yapıldığı, hizmet alanlarıyla beraber adına vakıflar kurulan,²⁷ hâdimlerin bulunup, geçimlerini buradan sağladıkları bir yapıya dönüşmüştür.²⁸

Konya’daki yöneticilerden Alâmeddin Kayser, Muîneddin Süleyman Pervâne ve karısının katkılarıyla inşa edilen türbe bir merkez olmuş²⁹ ve adına gelirler tahsis edilen Celâliyye Vakıfları kurulmuştur.³⁰

Sultan Veled babasının makamına geçince, siyasî bakımdan dengeli bir politika izlemiştir. Sultan Veled, Moğollar, Selçuklu Hânedanı ve Türkmen Beylikleri ile dostâne ilişkiler kurarak tarikatlaşma sürecine katkıda bulunmuştur. Böylelikle kendi döneminde merkezi yönetim tarafından herhangi bir engellenmenin önüne

²⁵ Bahâeddin Muhammed Veled, *Sultan Veled İbtidâ-Nâme*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, (Ankara: Konya Turizm Derneği, 1976), 5.

²⁶ Bkz. İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 322-323.

²⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 260-266.

²⁸ Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Mevlevîyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/468.

²⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 24, 25.

³⁰ Tanrıkorur, "Mevlevîyye", 29/468.

geçmiştir. Sultan Veled, bizden kimse mahrum kalmasın düşüncesiyle Amasya, Kırşehir ve Erzincan'a halifeler gönderip, o bölgelerde zâviyeler kurdu muştur.³¹

Sultan Veled'den sonra oğlu **Ulu Ârif Çelebi** makama geçmiş ve bundan sonra idâre merkezi Konya olmak üzere Mevlânâ'nın makamı 'çelebi' ünvanlı kendi soyundan gelen şeyhler tarafından temsil edilmiştir. Allah adamı, kibar, soylu, zarif anlamlarına da gelen çelebi, Mevlânâ soyundan gelenlerin isimlerinin sonuna eklenerek, onun soyundan gelmeyenler için ismin başında zikredilmektedir.³²

Mevlânâ'nın torunlarından olan Ulu Ârif Çelebi, çeşitli şehirleri ziyaret edip, Konya, Afyon ve Kütahya'da zâviyeler kurarak Anadolu'daki mânevî otoritenin, Mevlevîler olduğu iddiasıyla propaganda faaliyetlerine girişmiştir.³³

Siyasî kanallardan yakın ilişkileri babası gibi devam ettiren Ulu Ârif Çelebi, Türkmen Beyleri'nden bazılarının kendisine intisap etmesi neticesinde Mevlevîliğin kurumsal yapısının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Yönetim ve yaşadığı dönemin dengelerine muhalefet etmeyip onlarla iyi geçinen Ulu Ârif, müntesiplerinin de desteğiyle maddî yönden güçlenmiştir. XIV. yy.'dan itibaren Mevlevîlik, belirginleşen giyim tarzı, âyinler, edep, erkân gibi tarikat ritüelleri ile tamamen kurumsallaşmıştır. Mevlânâ dönemini aydınlatan ve kaynak eser olma niteliği taşıyan Menâkibü'l-Ârifin, Ahmet Eflâki Dede tarafından, Ulu Ârif'in emriyle onun döneminde kaleme alınmıştır.³⁴

II. Pir Âdil Çelebi döneminde ise (1421-1460) tarikatın âdâp ve erkânı son şeklini almıştır. Âdil Çelebi'ye II. Pir denilmesinin sebebi ise bu erkânın kendisine keşfi bilgi olarak verildiğine inanılmasıdır. İstanbul'da ilk olarak onun zamanında âsitâne kurulmuştur. Galata Mevlevîhânesi (m.897), ilk postnişin olarak Şeyh Yûnus Efendi'nin de tayin edilmesiyle, Konya'dan sonra Mevlevîliğin en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Mevlevîhâneler, II. Bayezid döneminde yapılan

³¹ Veled, *Sultan Veled İbtidâ-Nâme*, 195, 196.

³² Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâp ve Erkânı: Terimler, Semâ' ve Mukaabele, Evrâd ve Tercemesi, Âdâb ve Erkân, Mevlevîlikte dereceler, Mesnevî okutmak, Metinler*, (İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1963), 11.

³³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 245.

³⁴ el-Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri, Menâkibü'l-Ârifin*, 1/9.

kanûnî düzenlemelerle, vergi alınmayarak, adına vakıflar kurularak, hazineden yardım alınarak bir devlet kurumu gibi muamele görmüş, padişah tarafından himaye edilmiştir. İlk zamanlarda ekserî olarak müntesipleri halktan iken XVI. yy.'dan itibaren devlet erkânı Mevlevîliğe ilgi duymuş ve muhabbetle intisap etmişlerdir. Bu sayede yöneticilerin de tensipleriyle yeni âsîtâne ve dergâhlar kurulmuş, tarikatın daha geniş alanlara yayılmasına vesile olunmuştur.³⁵

Hüsrev Çelebi (ö.1509) zamanında Mevlevîlik büyük gelişme göstermiştir. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde cereyan eden Şîî-Safevî ayaklanmaları neticesinde devlet yönetiminin Mevlevî ve Bektaşî çevrelerini dengede tutarak ayaklanmaları bastırma çabaları bu gelişmenin en önemli sebebi olarak gösterilmektedir.³⁶

Makam Çelebileri arasında en uzun süre (54 sene) postnişinlik yapan Hüsrev Çelebi, vakıf gelirlerinin çok fazla olmasından kaynaklı rahat bir dönem geçirmiş ve bu durum dedikodulara³⁷ yol açmıştır. Çelebi, niyeti kötü olan kişilerin sözlerine bakarak gayr-ı meşrû davranışlarda bulunmamaları için dervişlere sürekli nasihatte bulunmuş ve onları teskin etmiştir.³⁸

Hüsrev Çelebi'den sonra makama geçen **Ferruh Çelebi**, vakıf gelirlerinin artması sebebiyle çelebiler arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucu devlet tarafından görevden azledilmiştir. 18 yıl boş kalan çelebilik makamı **I. Bostan Çelebi'nin** (ö. 1040/1630) İstanbul'da I. Ahmet ile görüşüp, padişahın onayı ve eski haklarının geri verilmesiyle tekrar eski hüviyetine kavuşmuştur. I. Bostan ile âdeta yeniden doğan Mevlevîlik, yönetimden yana tavır alması ve bazı padişahların Mevlevî olması hasebiyle herhangi bir olumsuz durumda sûfî çevrelerin sığınılacak kapısı haline gelmiştir.³⁹

³⁵ Tanrıkorur, "Mevleviyye", 29/469.

³⁶ Halil İbrâhim Bulut, *Safevîlerin Ehl-i Sünnet Karştı Politikaları*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2015/76, (Aralık, 2005), 22, 23.

³⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 155.

³⁸ Betül Saylan, *Mevlânâ Âilesi ve Mevlevîlik'te Çelebilik Makâmı: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân Örneği*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 80.

³⁹ Tanrıkorur, "Mevleviyye", 29/469, 470.

Bu dönemde İstanbul'da 1597 yılında Kemal Ahmed Dede'nin müridi yeniçeri baş halifesi Malkoç Mehmed Efendi tarafından **Yenikapı**,⁴⁰ 1610'dan sonra Sırrî Dede tarafından **Kasımpaşa**, 1622'de Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede'nin müridi Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa tarafından **Beşiktaş** Mevlevîhânesi kurulmuştur.⁴¹

İsmâil Ankaravî, Gelibolulu Ağazâde, Kartal Dede, Ahmet Cunûnî Dede, Kara Kepenek gibi Mevlevîliğe önemli katkıları bulunan şahsiyetler bu dönemde yetişmiştir.⁴²

IV. Murad döneminde Kadızâdeliler'in Mevlevîler üzerinde baskısı artmasına rağmen Yenikapı Mevlevîhânesi ikinci şeyhi Doğanî Mehmet Dede yönetimin desteğini almayı başarmıştır. Dönemin vâizlerinden Kadızâde Mehmet Efendi (ö.1635) ve Halvetî şeyhi Abdülmecid Sivâsî arasındaki bazı fikhî ve itikadî meselelerin tartışmaya açılması neticesinde ilerleyen olaylarla Mevlevîliğin siyasîleşmesi belirgin olarak hissedilmiştir.⁴³

I. Bostan Çelebi tarafından Galata Mevlevîhânesi postnişinliğine getirilen İsmâil Rusûhî Ankaravî (ö.1610) tarikatın âdâp ve erkânını içeren eserleriyle Mevlevîliğe ve Osmanlı'daki etkinliğine önemli katkılar sağlamıştır.⁴⁴

Mevlevîhâneler, büyük külliyeler şeklinde inşa edildiğinden, diğer tarikatların tekkeleri gibi çok sayıda kurulmamıştır. 17.yy'da Mevlevîler'e yakın olan sadrazamların da desteğiyle Amasya, Kayseri, Gaziantep gibi şehirlerde yeni Mevlevîhâneler kurulurken, 1666 yılında IV. Mehmed'in sohbet hocası olan Vanî Mehmet Efendi⁴⁵ tarikatlara yönelik bazı kararlar alınmasına sebep olmuştur. Bu kararlar neticesinde bir kısım Mevlevîhâneler kapatılmış, Konya dahil birçoğu da bu tehlikeyle karşı karşıya kalmış ve semâ yasaklanmıştır. 1666 yılında yürürlüğe giren

⁴⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 338.

⁴¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 339.

⁴² Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Türkiye Mevlevîhanelerinin Mimari Özellikleri", (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 63, 64.

⁴³ Ali Durmuş, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kadızâdeliler Sivasiler Arasında Musâfaha-İnhinâ Tartışmaları", *Akademik Platform İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 5/1, (Nisan, 2021): 45, 46.

⁴⁴ Tanrıkorur, "Mevlevîyye", 29/470.

⁴⁵ Erdoğan Pazarbaşı, "Mehmed Efendi, Vanî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/458.

semâ yasağı 1684 tarihinde kaldırılmıştır. III. Selim ve II. Mahmut dönmeleri bu iki padişahın Mevlevî olmaları hasebiyle tarikatın etkinliği ve gelişimi açısından daha iyi geçmiştir.⁴⁶

Osmanlı'da padişahlar, yönetici kadrolar, ulemâ ve halk tarafından rağbet edilen Mevlevîler, toplumun kaynaşmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Bu yönüyle Mevlevîler, yöneten ve yönetilenler arasında ahenk ve uyumu sağlamada etkili olmuşlardır. III. Selim ıslahatları kapsamındaki, tasavvufî oluşumların gelirlerinde kısıtlama ve muafiyetlerin kaldırılması ile ilgili uygulamalara, Mehmet Emin Çelebi karşı tavır almıştır. III. Selim'i, Yenikapı Mevlevîhânesi'nden Ebû Bekir Dede ve sarayda mesnevîhanlık vazifesi olan Şeyh Galip desteklemişlerdir. Yine bu dönemde Halil Numan Dede Üsküdar'da bir zâviye kurdu muştur. Bu zâviye dışardan gelen dervişlere hizmet vermektedir.⁴⁷

II. Mahmud'un Mevlevî olması ve devlet kademesinde Hâlet Efendi gibi Mevlevîler'le özel ilgilenen kimselerin olması nedeniyle yardımlar hiç eksik olmamış,⁴⁸ şeyhlere maaş bile bağlanmıştır. Her türlü toplumsal karışıklıkta, yeniçeriliğin kaldırılması gibi önemli meselelerde devletin yanında olan Mevlevîler, halkın da büyük sempati ve saygısını kazanarak padişahlar nezdindeki itibarlarını giderek artırmışlardır. Bunu göz ardı etmeyen Sultan Abdülaziz ve Sultan Abdülhamid ekonomik sıkıntılar olduğu zamanlarda bile Mevlevîler'in ihtiyaçlarını ihmal etmemişlerdir.⁴⁹

Mevlevîler'i seven V. Mehmed Reşad, kılıcını Abdülhalîm Çelebi'ye (ö.1926) kuşattır mış, döneminde Konya Dergâhı, Yenikapı ve Bahâriye Mevlevîhâneleri'nin tamirat ve tâdilât işlerini yaptırmıştır. Balkan, I. Dünya ve Çanakkale Muharebeleri'nde ise mevlevîhâneler hastane, yardım yeri, sığınak, toplantı yeri ve geçiş güzergâhı olarak vazife görmüştür. Mevlevîler alay kurarak, Veled Çelebi (İzbudak) komutasında, Filistin Cephesi'nde gönüllü mücâhitler olarak savaşmışlardır. 1925'te tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla Mehmet Bâkır Çelebi de makamı Halep'e

⁴⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 249.

⁴⁷ Tanrıkorur, "Mevlevîyye", 29/470.

⁴⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 248, 249.

⁴⁹ Tanrıkorur, "Mevlevîyye", 29/470.

taşıymış, Mevlevîhâneleri de bu makama bağlamıştır. Anadolu'ya geldiği sırada, Hatay sorunundan ötürü, Suriye yönetiminin kendisine casusluk iddiasında bulunmasından dolayı Bâkır Çelebi'nin Suriye'ye dönmesi engellenmiş, 1944'te makam tarihe karışana kadar yerine kardeşi Şemsülvâhid Çelebi bakmıştır.⁵⁰

Tekkelerin kapatılmasından bir yıl sonra Hacı Bektaşî Velî ve Mevlânâ Türbesi müze olarak ziyarete açılmış ve 'şeb-i arûs' törenleri de 1946 ve 1954 yıllarında yapılmaya başlanmıştır. Yurt içi ve yurt dışından büyük ilgi gören bu törenler, sempozyum ve konferanslar yapılmasına, hatta yurt dışında yeni mevlévîhâneler kurulmasına, bu âdâp ve erkânın nesillere ulaşmasına vesile olmuştur.

Tekke ve zâviyeler Şefik Can'ın ortaokul tahsili zamanında kapatılmıştır. Can, gençlik dönemi ve ilerleyen zamanlarda bazen bir kütüphanede, bazen bir sohbet rastladığı bazen de arkadaşlarının tavsiyesiyle ziyaret ettiği tarikat büyüklerinden istifade etmeye çalışmıştır. Çoğu kişiden istifade etse de intisâbı Mevlévîliğe olmuştur. Kâdirî ve Rifâî icâzeti almış olan Hocası Tâhirü'l-Mevlevî'yi de Kuleli Askerî Lisesi'nde staj yaparken tanımıştır. Hocası aynı zamanda Yenikapı Mevlévîhânesi şeyhi Mehmet Celâleddin Dede'ye müntesip, bin bir gün çile çıkarmış, mesnevîhanlık icâzeti olan bir Mevlévî dedesidir.⁵¹

Can, Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefâtına kadar müridi gibi ona bağlanmış, sonrasında da aynı ünsiyeti çecelebilik makamının son tayin ettiği şeyh olan Midhat Bahârî'yle kurmuştur. Bahârî'ye Mevlévîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'ye bağlı olan Bahârî, 1924 yılında Konya postnişini Abdülhalîm Dede'den icâzet almış, uzun yıllar Konya'daki Mevlânâ ihtifallerinde posta çıkmıştır.⁵²

Tâhirü'l-Mevlevî'den sonra Bahârî'ye intisap eden Can, yirmi sene sohbet ve hizmetinde bulunmuştur. Can, Bahârî vefat ettikten sonra Mesnevî sohbetlerini kendisi icra ederek mesnevîhanlık geleneğini devam ettirmiştir. Can, Mevlévî neşveye bu iki zât sayesinde sahip olmuştur.⁵³

⁵⁰ Tanrıkorur, *Türkiye Mevlévîhânelerinin Mimari Özellikleri*, 471.

⁵¹ Âlim Kahraman, "Tâhirü'lmevlévî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/407, 408.

⁵² Emin Işık, "Midhat Bahârî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/ 6, 7.

⁵³ Hayat Nur Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2022), 301.

Mevlevîliğin teşkilat ve yönetimine baktığımızda en önemli mekânı “âsitânedir”. Âsitâneler geniş alanlara kurulmuş, içinde türbe, matbah-ı şerif, meydân-ı şerif, semâhâne, mescit, dede hücreleri, harem ve selâmlık bölümleri olan büyük yapılardır. Genel merkez ‘Âsitâne-i Âliye’ veya ‘pir evi, huzuru pir,’ olarak da anılan, bütün mevlevîhânelerin yönetildiği merkez olan Konya dergâhıdır.⁵⁴

Dergâhın mertebesi, içinde bulunan yatacının makamına göre değerlendirilmektedir.⁵⁵ Pir evinde bulunan, Mevlânâ soyundan gelen ve onu temsil eden kişi ‘makam çelebisi’ dir. İlk zamanlarda makam çelebisi ölmeden önce halifesini ilan ederken, daha sonra ‘dergâhı zâbitân’⁵⁶ ve 1866’dan itibaren Meclis-i Meşâyih⁵⁷ ve padişahın onayı ile makam çelebisinin tayini yapılmıştır.⁵⁸

Âsitâneler tam teşekküllü büyük bir külliye, zâviye ise daha küçük çaplı hizmet mekânlarıdır. Konya’daki dört önemli zâviyeden Şems ve Ateşbâzı Velî⁵⁹ zâviyeleri günümüze ulaşmamış, Pîri Mehmet Paşa Zâviyesi (1524) ve Mahmut Dede Zâviyesi (1540) günümüze ulaşmıştır.⁶⁰ Zâviyeler içinde Karaman zâviyesini değerli kılan Mevlânâ’nın annesi Mümine Sultan’ın bu zâviyede medfun bulunmasıdır.⁶¹

Âsitânelere çoğunlukla âlim ve sanatkâr zevât defnolunarak tekkenin şöhretini artırmaktadır. Zâviyeler ise barınma, yolcular için konaklama, ibadet mekânları olarak kullanılmaktadır. Devletin fethettiği yerleri Türkleştirme faaliyeti ve güvenlik amacıyla sınır boyları ve muhtelif yerlerde zâviyeler ve Mevlevî köylerinin de kurulduğu bilinmektedir.⁶²

Mevlevîhânedeki bulunan derviş ve ihvanların çeşitli görev ve vasıfları vardır.

⁵⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 341.

⁵⁵ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 13.

⁵⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 367.

⁵⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 247.

⁵⁸ Celaleddin Çelebi, "Çelebi Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/261, 262.

⁵⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 331.

⁶⁰ Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, 29/471.

⁶¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 335.

⁶² Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 245.

Şeyh, tarikatın pîri ve en ulusu olarak kabul edilen, mukabelelerde posta oturup âyîn-i şerifi yöneten, tarikata girmek isteyen taliplerin durumlarını değerlendirip onay veren, mevlevîhânenin gelir ve giderlerinden sorumlu üst düzey yetkilidir. Şeyhlik yetkisi makam çelebisi tarafından verilmekte, yazılı bir belge olan mühürlü icâzetnâme ile vesikalandırılmaktadır. Daha sonra posta oturma töreni (iclâs) düzenlenerek duyurulmaktadır.⁶³

Dergâhta bin bir günlük çile eğitimini alan, başarıyla tamamlayan ve hücre sahibi olmaya hak kazanan sâlike ‘dede’ denilmektedir.⁶⁴ Dede olmaya hak kazanan kişi son olarak şeyhe biat ederdi.⁶⁵ Konya’daki Şems Zâviyesi’nin şeyhine Şems dedesi, Âteşbâz-ı Velî Zâviyesi’ndeki şeyhe de Ateşbâz dedesi denilmekteydi.

Şeyh tarafından kabul edilmeden önce zor işlerle sınanarak.⁶⁶ tarikata girme onayı verilmiş kimseye Sâlik veya muhib denilmektedir. Sikkesi tekbirlerle şeyh tarafından giydirilen sâlik de Mevlevî olmaktadır.⁶⁷

Mevlevîlikteki bin bir günlük ‘çile’ eğitimine girmeye samimiyetle söz veren sâlike ‘çilekeş’ denilmektedir.⁶⁸

Mevlevîlikte bereketli sayılan ve hayır umulan on sekiz rakamına işaretlerle matbah-1 şerifte on sekiz hizmet kolu mevcuttur.⁶⁹ Bu hizmet alanları; Aşçı, kazancı, bulaşıkçı, dolapçı, âb-rizci (asdesthanelerin temizliğinden sorumlu), şerbetçi, pazarcı, somatçı (sofradan sorumlu), iç meydancı (matbah canlarına kahve pişiren), iç kandilci, dış kandilci, tahmisçi (kahve döven), yataklı, süpürgeci, çerağcı (kandil nezâretçisi) ve türbedar yardımcısı şeklindedir. Mevlevîhânenin her türlü hizmetini gören, denetleyen ve düzenleyen hücre sahibi dedelere dergâh zâbitânı denilmektedir.⁷⁰

⁶³ Veled, *Sultan Veled İbtidâ-Nâme*, 136.

⁶⁴ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 12.

⁶⁵ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 136.

⁶⁶ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 134.

⁶⁷ Tanrıkorur, “Mevleviyye”, 29/472.

⁶⁸ Tanrıkorur, “Mevleviyye”, 29/472.

⁶⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 397, 398.

⁷⁰ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 45, 46.

Mânevî mutfağın baş idârecisi aşçı dededir. Mevlevîhânenin ihtiyaç ve giderlerinden sorumlu olan dergâhta çilekeş canların eğitimine bakan şeyhten sonra gelen ikinci adam konumundadır.⁷¹

Aşçı Dede'nin muavinliğini yapan, sâlik ve çilekeşlere âdâp ve erkân, öğreten kişi ise 'kazancı dede'dir.⁷²

Mukabele, yemek saati ve aşçı dedenin emirlerini duyurmak gibi genel olarak meydana yapılan bütün iş ve hizmetlerden sorumlu olan kişi meydancı dededir.⁷³

Âyinlerin talimini neyzen ve kudümzenler yaptırmakta, sazandeleri neyzenbaşı,⁷⁴ âyinhanları da kudümzenbaşı⁷⁵ idâre etmektedir.

Mesnevî-i Mânevî'yi okuma, şerh etme yeterliliği ve icâzeti olan kimselere de Mesnevîhan denilmektedir. Mesnevîhanlık, İslâmî ilimler, felsefe tarihi, şiir, edebî tenkit dallarına vâkîf olmayı gerektirmekte, yetkin olanlara icâzeti verilmektedir.⁷⁶

Mesnevî şerhi "Mevlânâ böyle buyurdu, doğrusunu Allah bilir..." mânasındaki dörtlük okunduktan sonra sona ermektedir.⁷⁷ Mesnevîhan dedelere destar sarma selâhiyeti de verilmektedir.⁷⁸

Dergâh zâbitânı içinde ayrı bir yeri olan, türbenin her türlü hizmetinden sorumlu olan kişiye 'türbedar' denilmektedir.⁷⁹

Dergâhın kapısı akşam vaktinde sırlayıp, sabah namazıyla açan görevliye de bevvâb dede denir.⁸⁰

⁷¹ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâp ve Erkânı*, 41.

⁷² Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâp ve Erkânı*, 45.

⁷³ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâp ve Erkânı*, 27.

⁷⁴ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâp ve Erkânı*, 34.

⁷⁵ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâp ve Erkânı*, 26.

⁷⁶ Tanrıkorur, "Mevleviyye", 29/473.

⁷⁷ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfîler*, 161.

⁷⁸ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâp ve Erkânı*, 150.

⁷⁹ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâp ve Erkânı*, 79.

⁸⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 343.

Mevlevîhânedede yukarıda zikredilen görevliler haricinde, ücret alan imam, hatip, müezzin, kayyım, müderris, kâtip, ferraş gibi görevliler de vardır. Dergâhın gelirlerinin bir bölümü yönetici, idâreci, dedeler ve canlara aylık maaş olarak, bir bölümü dergâhın tamirat ve tâdilâtı için, bir bölümü de derviş, ihvan ve misafirlerin gıda ve giyim ihtiyaçları için sarf edilirdi. Kalan kısmı da dergâhın hizmetini görenlere verilirdi.⁸¹

Şeyh tarafından tarikata kabul edilen kişi gusül abdesti aldıktan sonra şeyhin huzuruna gelir, başını dizine koyar, sikkesi tekbir getirilerek giydirilir, şeyh ve muhib fatiha sûresini okur, sonrasında sağ ellerini aynı zamanda tutup parmaklarının üzerini öperlerdi. Bu uygulamaya ‘görüşme’ denilirdi.⁸²

Muhibin saç ve bıyığından birkaç tel kesilirdi. Sonrasında muhib, kendisi için şeyh tarafından görevlendirilen dededen tarikatın âdâp ve erkânını öğrenmeye başlardı. Talip, beceri veya ilgisine göre semâzenlik, mutriplik, âyinhanlık veya mesnevîhanlık gibi alanlara yönlendirilirdi. Bu şekilde istidadı olanlar arasında destar⁸³ saran veya destâr-ı şerif⁸⁴ sarma icâzeti alanlar da oluyordu.

Çileye girip dedelik ünvanı almadıktan sonra hizmet bağlamında zorunlu bir görev yoktu. Muhibler istedikleri zaman mukabele ve semâlara katılabilirlerdi. Onlara özgü kıyafetler giyme, çile çıkarma, hep dergâhta kalma gibi zorunluluklar yoktu. Bu yüzden Mevlevîliğe ilgi duyan ve istifade etmek isteyen muhibbân kitlesi daha geniş idi.⁸⁵

Mevlevîlikte nefis terbiyesi ve kalp tasfiyesi için hizmet riyâzeti uygulanmaktaydı. Tâhirü'l-Mevlevî, tarikatta kişinin iktidar ve tahammülüne göre hizmet verildiğini ve her canın hizmetinin kendine mahsus viridi olduğunu

⁸¹ Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, 29/472-474.

⁸² Gölpınarlı, Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik, 390.

⁸³ Destar: Farsça bir kelime olup, takke, fes veya sikke üzerine sarılan sarıya denir. Mevlevîlikte çelevî efendinin icazetiyle bir imtiyaz olarak verilirdi.

⁸⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 63.

⁸⁵ Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, 29/472-474.

söylemektedir. Aynı zamanda canların, bir mazeret olmadıkça başkasının işini yapmaması, kendi işini de başkasına yaptırmaması gerektiğini belirtmektedir.⁸⁶

Ankaravî, sâlikte olması gereken özellikleri sayarken, evvela farz ve vâciplerden, dinin ahkâmından, tarikatın âdâbından hiçbir şeyi terk etmeyecek diye bahsetmektedir. Sâlik aynı zamanda mübahlar ile mâsivâyâ yönelip dalâlete düşmemelidir.⁸⁷

Çileye talip olan sâlik ilk önce üç gün matbah kapısındaki saka postuna oturur, hizmet edenleri seyreder ve çileye girmeyi kabul ederse (ikrar verirse) on sekiz günlük ayakçılık hizmetine başlar, hizmetin sonunda uygun görülürse çileye kabul edilir ve tennure giydirilirdi. Böylelikle matbah canı olan talip, hizmetle riyâzet halinde iken, ilmî, sanatsal ve meslekî eğitimine, sorumlu dedeler ve şeyh nezâretinde başlamaktaydı.⁸⁸

Çilekeş canın, on sekiz hizmet bölümü olan dergâhta üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. Semâ eğitimi zorunlu derslerdendi. Zira çivili tahtada sorumlu dedenin eğitiminden geçip hafî ve devrânî zikir (semâ) yapamayana sikke giydirilmezdi.⁸⁹ Çilekeş can bu süreçte dergâhtan ayrılamazdı. Eğer bir gün dahi ayrılrsa çileyi bozmuş olur ve süre baştan tekrar başlardı.⁹⁰ Çileyi tamamlayan çilekeş can eğer Konya’da değilse şeyhinden, Konya’da ise Şems türbesini ziyaret ettikten sonra Çelebi’den evrâd ve ezkârını alarak hücrenişin bir dede olmakta idi.

Mukabele-i Şerif olarak zikredilen semâ âyini, Mevlânâ’nın bir aşk, cezbe ve vecd halinde yapmış olduğu devrânî bir zikirdir. Ankaravî, semâ ile ilgili olarak “Fevâid-i semâ çoktur, esrarına nihayet yoktur” diyerek, semânın fayda ve sırlarının çokluğunu, kalbe yumuşaklık vererek Allah’ın merhametini celbettiğini, bunun

⁸⁶ Tâhir Olgun, *Çilehâne Mektupları*, ed. Cemal Kurnaz ve Gülgün Erişen, (Ankara: Akçağ Yayıncılık, 1995), 37.

⁸⁷ İsmâil Rusûhî *Ankaravî, Minhâcü'l-Fukarâ: Mevlevî Âdâb ve Erkânı Tasavvuf Istılahları*, ed. Safi Arpağuş, (İstanbul: Vefa Yayınları, 2008), 103.

⁸⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, 391, 392.

⁸⁹ Nuri Özcan, "Mevlevî Âyini" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/464-66.

⁹⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, 395.

delillerinin de açık olduğunu beyan etmektedir.⁹¹ Mevlevîliğin, bir tasavvuf okulu olarak ortaya çıkışına öncülük eden oğlu Sultan Veled, babasının vuslatından sonra Ulu Ârif Çelebi ile belli bir düzen olmadan semâ etmektedirler. Mesnevî okumaları, Mevlânâ'nın kabrini ziyaret, muhtelif buluşmalar zikirler ve okumalar bu uygulamaların zamanla bir tertip ve düzen ile yapılmasını gerekli kılmıştır. Semâ âyini Pir Âdil Çelebi ve sonrasında Pir Hüseyin Çelebi vesilesiyle bugünkü şeklini almıştır. Âyin, semâhânedede yapılmakta ve bu mekân izlemek için dışardan gelen ziyaretçilerin bulunduğu züvvâr maksûresi,⁹² âyinhanların ve sâzendelerin bulunduğu mutriphâne, semâ yapılan meydân-ı şerif, imamın bulunduğu mihrap ve Mesnevîhan'ın bulunduğu Mesnevî kürsüsünden oluşmaktadır.⁹³

Devran zikri olarak da bilinen semâda, dönüş esnasında İsm-i Celâl⁹⁴ (Allah) zikri gizli çekilmekte, sağ ayağın 'Al-' hecesiyle kalkıp '-lah' hecesiyle yere basması ile devir tamamlanmaktadır.⁹⁵

Semâ mukabelelerinden önce dervişlere ilâhî aşk ve mânevî tecrübeyle Allah'ı tanıyıp, bilmeleri için irşad etmek amacıyla mesnevîhan tarafından Mesnevî dersi yapılmakta, semâ dergâhın durumuna göre belli günlerde öğle ve yatsı namazı sonrası icra edilmektedir. Mevlevî âyini veya mukabele-i şerifte, naat-ı şerif okunduktan sonra ney taksimine geçilmekte, sonrasında devr-i veledî denilen maden, bitki ve hayvan devrelerini temsil eden üç devir, dört selâm semâ yapılmakta, Kur'ân-ı Kerîm tilaveti, dua ve gülbank ile nihayete ermektedir.⁹⁶

Perşembe ve Pazar geceleri ve sabah namazlarında dergâhta dedeler ve matbah canlarının da katıldığı İsmi Celâl zikri yapılmakta, meydancı dede zikri yönetmekte ve zikir esnasında cezbe dolayısıyla aşırı davranışlara müsaade edilmemektedir.

⁹¹ Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, 116.

⁹² Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 47.

⁹³ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfîler*, 159, 160.

⁹⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 411.

⁹⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 375-79.

⁹⁶ Safi Arpaguş, *Mevlevîlikte Mânevî Eğitim*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 254.

Sabah zikri yapıldıktan sonra somathnede⁹⁷ kahvaltuya geçilmekte ve aşçı dede yemeği niyaz ve gülbank⁹⁸ okuduktan sonra dağıtmaktadır. Sofrayı öperek hürmet gösteren derviş ve ihvanlar tuza banarak yemeğe başlamaktadır. Mevlevîler yemekte pilav gelene kadar konuşmamakta, bir tasta yenilmekte, bir ihvan su içerken diğerleri o kişi suyunu içene kadar yemeğe dokunmamaktadır. Böylece su içen kişi diğer arkadaşları kadar yemekten faydalanmaktadır. Sofradan ayrılırken de sofrayla görüşüp, tuza banıp şeyhle beraber somathânedan ayrılmakta, kahvaltıdan sonra murakabe yapılmaktadır.⁹⁹

Ölmek üzere olan kimselerin yanında İsm-i Celâl zikri çekilirdi. Vefat eden kişi şeyh veya halife ise cenaze matbah-ı şerifte tekbirlerle yıkanır, Mevlânâ'nın Selâhaddin Zerkûbî'nin vuslatında “Senin yokluğuna yer gök ağlıyor” gazeli bestesiyle okunurdu.¹⁰⁰

Cenaze namazı tekkede kılınmadıysa mutlaka tekkeye gidilir ve son dua orada yapılırdı. Türbeye defnedilecekse medfun bulunanlara hürmeten tabut omuzda değil sürüyerek getirilirdi.¹⁰¹ Kabre şeyh ve iki derviş tarafından indirilir, sikkesi ve hırkası giydirilir,¹⁰² sağ yanına hilâfetnâmesi koyularak, ism-i celâl zikri, ardından gülbank, hu... çekilerek baş kesip defin işlemi sona ererdi. Mevlânâ'ya; eskiden Hâfızlarla, karilerle cenazeler uğurlanırdı şimdi neden kavallarla mutriphanlarla defnediliyor, diye sorduklarında, “Onlar Müslüman olduğuna şahitlik etmekte, biz ise hem Müslüman hem de âşık olduklarına şahitlik etmekteyiz. Dünya zindanından kurtulmuş birini semâ ve neşeyle göndermek daha uygun değil mi” demiştir. Definde telkin ve tezkiye yapılmamaktadır.¹⁰³

Tasavvufî incelik, Mevlevîlikte söz ve davranışlara âzami derecede yansımaktadır. Bu söz ve deyimlerden bazıları şöyledir:

⁹⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 415.

⁹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 124.

⁹⁹ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*, 180.

¹⁰⁰ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 131.

¹⁰¹ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 182.

¹⁰² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 424.

¹⁰³ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 132.

Muhatabına hitap ederken sen veya siz yerine ‘**nazarım**’¹⁰⁴, uyanık ol, iyi düşün iyi anla, aklını başına al mânalarında ‘**âgâh ol**’¹⁰⁵, bir onaylama sözü olarak ‘**Allah eyvallah**’¹⁰⁶, mânevî eğitime girene ‘**Allah derdini artırsın**’¹⁰⁷, mânevî vecdin artması için¹⁰⁸ ve hoş geldiniz veya afiyet olsun mânasında ‘**aşk olsun**’¹⁰⁹, söz vermek, şeyhe teslim olmak anlamında ‘**ikrar vermek**’¹¹⁰, müsaade etmek, izin vermek mânasında ‘**havâlet vermek**’¹¹¹, Kandili veya ışığı söndürmek, kapıyı veya ocağı kapatmak ve cenazeyi gömmek yerine ‘**sırlamak**’¹¹², Kandili, ocağı veya lambayı yakmak yerine ‘**uyandırmak**’¹¹³ söz ve deyimleri kullanılmaktadır.

Tarikatın âdâp ve erkanından; iki kişinin sağ elleriyle toka yapıp, yukarı gelen parmakların karşılıklı öpülmesine¹¹⁴ ‘**görüşme**’¹¹⁵, sağ ayağın baş parmağını, sol ayağın baş parmağı üstüne koymaya ‘**ayak mühürleme**’, sonra sağ elini kalbinin üstüne sol elini de böğrüne koyma hareketine veya sağ el sol omzu, sol el sağ omzu kavrar bir şekilde durmaya ‘**niyaz**’,¹¹⁶ bu halde vücudun biraz öne eğilerek başın da vücuda doğru eğilmesine ‘**baş kesme**’ denilmektedir.¹¹⁷

Mevlevîliğin en önemli ritüellerinden biri de ‘**şeb-i arûs**’dur. **Leyletü’l-arûs** da denilen, Mevlânâ’nın düğün gecesi olarak nitelendirdiği vefatının (h. 5 Cemâziyelâhir

¹⁰⁴ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 35.

¹⁰⁵ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 5.

¹⁰⁶ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 5.

¹⁰⁷ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 5.

¹⁰⁸ Altan Çetin, “Mevlevîlik ve Bektaşılık’teki Bazı Benzeşmelere Dair”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2016/78, (Haziran, 2016): 25.

¹⁰⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 34.

¹¹⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 172.

¹¹¹ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 21.

¹¹² Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 41.

¹¹³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 352.

¹¹⁴ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 18, 19.

¹¹⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 124.

¹¹⁶ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 8.

¹¹⁷ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 10.

672, m.17 Aralık 1273) yıldönümünü kutlama törenidir.¹¹⁸ Bütün tekkelerde mukabele-i şerifler ve ayn-i cem yapılmaktadır.¹¹⁹ Özellikle yılın bu bölümünde yerli ve yabancı turistler Mevlânâ'yı ziyarete gelmekte, mukabele, sempozyum, panel ve etkinliklere katılarak Mevlânâ'yı tanımaya ve anlamaya çalışmaktadırlar.¹²⁰

Modernleşen toplumlardaki anlam karmaşası, doyumsuzlaşan kitlelerin hayattan tat alma çabası, dinden uzaklaşma ve ahlâkî zafiyetler bilhassa Avrupa ve Amerika'da Mevlânâ'nın ve bu meyanda Şeb-i Arûs'un popülarlığını artırmıştır.¹²¹

Mevlevîlik, toplumun bütün kesimlerinden canları kendi derviş ve ihvanı yapmayı başarmış, çoğunun hayatına olumlu anlamda mânevî katkı sağlamıştır. Ayrıca, kültür ve sanat merkezi gibi çalışan mevlevîhâneler nice âlim, ârif, bestekâr ve hattatlar yetiştirmiştir.¹²² Klasik kaynaklara bakıldığında, üç yüz yirmi Dîvân şairinden iki yüz yirmisinin Mevlevî olması bunun en büyük kanıtlarından biridir. Sağlam bir altyapı, zengin bir içerikle birçok sanat dalının günümüze kadar ulaşmasında, güzel sanatlar fakültesi gibi çalışan mevlevîhânelerin büyük katkısı bulunmaktadır.¹²³

¹¹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 316.

¹¹⁹ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdap ve Erkânı*, 103, 104.

¹²⁰ Çağrı, *Günümüzde Mevlevîlik ve Mevlevîlikte Değişim Olgusu: Konya ve Bursa Mevlevîleri Üzerine Nitel Bir Çalışma*, 96.

¹²¹ İbrâhim Kaygusuz, *Bir Dinî Grup Olarak Mevlevîler (Sosyolojik Bir Araştırma: Konya Örneği)*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 243.

¹²² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 254.

¹²³ Sezai Küçük, "Tekkeler Kapatılınca Mevlevî Şeyhleri", *TYB Akademi*, 2023/39, (2023): 67.

1. ŞEFİK CAN'IN HAYATI

1.1. Aile Hayatı

1.1.1. Ailesi

Şefik Can, 1908 yılında Erzurum'un Tebrizcik köyünde dünyaya gelmiştir. Can'ın annesi bugünkü Ardahan ilinin Hanak ilçesine bağlı şimdiki adı Sulakçayır olan Carısgev (Cvarishevi) köyünden, nahiye müdürü Yusuf Ağa'nın kızıdır. Şefik Can'nın dedesi Yusuf Ağa iki çocuğunu Moskova'da okutmuş, iyi Rusça bilen, zengin, yardımsever ve faziletli bir adamdır.¹²⁴

Babası 1874 doğumlu, Ardahan ili, Hanak ilçesi yakınlarında şimdiki adı Ortakent olan Nakala (Nakalakevi), köyü eşrafından Mehmet Tevfik Balcı'dır. Can, Arapça ve Farsça'yı babasından öğrenmiştir.¹²⁵

Mehmet Tevfik Balcı Osmanlı'da mülki idârede yer almış Molla Bedel'in torunu, hem müderris hem de ulemâdan olan Hacı Hilmi Efendi'nin (Şefik Can'ın dedesi) oğludur. Mehmet Tevfik Efendi iyi bir medrese eğitimi almış, aynı zamanda Erzurum öğretmen okulunu bitirerek kız rüşdiyesinde tarih öğretmenliği yapmış, daha sonra müftü olmayı tercih ederek hayatının sonuna kadar bu vazifede bulunmuştur.¹²⁶

Mehmet Tevfik Efendi, Nakşî büyüklerinden Osman Bedreddin Erzurumî Efendiye müntesiptir.¹²⁷ Tarih öğretmenlerine taş çıkartacak kadar bilgisi olduğu iddia edilen Mehmet Tevfik Efendi'in tasavvufî yönü ve sanatsal kişiliğinin de son derece gelişmiş olduğu söylenmektedir. Aşağıda görüleceği üzere (1055 yılında, Girit'in Osmanlılar tarafından alınmasıyla ilgili yazmış olduğu) şiirleriyle tarih düşürecek kadar ebcet hesabına vakıf olduğu, bilinmektedir.

¹²⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 15.

¹²⁵ Şadi Aydın, "Fatih Üniversitesi Kütüphanesi Şefik Can Koleksiyonunda Bulunan El Yazma Eserler", *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2009/1, (Mart, 2009): 25.

¹²⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 16.

¹²⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 17.

“Şerh çekti (1) dağ vurdu (0) göz (5) göz (5) etti sinemi

Sînemi şerh eyleyen bir sümbülün tarihini”¹²⁸

(Yukarıdaki beyitte 1055 tarihi düşülmüştür)

İstiklâl Savaşı zamanında halk, kongreci (Mustafa Kemalciler) ve halifeciler (Padişahçılar) şeklinde ikiye ayrılmıştı. Mehmet Tevfik Efendi kongrecilerden idi. Hatta çalışmalarından dolayı Mustafa Kemal tarafından, teşekkür telgrafı ile ödüllendirilmişti.¹²⁹ Mehmet Tevfik Efendi son görev yeri olan Sivas Yıldızeli Müftülüğü görevinde iken 1945’te vefat etmiştir. Cumhuriyet sonrası “Balcı” soyadını alan bu ailenin hemen hepsi medrese eğitimi almıştır.

Hacı Hilmi Efendi (Şefik Can’ın dedesi) 93 harbi sebebiyle “Rus işgali altında yaşayamam” düşüncesinden hareketle Erzurum’a göç etmiştir. Yukarıda ulemâ sınıfından olduğuna değindiğimiz, ayrıca Erzurum Pervizoğlu Medresesi’nde müderrislik yapan Hacı Hilmi Efendi, iyi derecede Arapça ve Farsça bilmekteydi. Mânevî hissiyatı kuvvetli olan Hacı Hilmi Efendi 1888 yılında Hac için gittiği Mekke’de vefat ettiğinde, oğlu Mehmet Tevfik Balcı’nın rüyasına girmiş ve “Tevfik! Annene iyi bak, kardeşine sahip çık ben dönemeyeceğim Allah’a ısmarladık’ diyerek oğluyla vedalaşmıştır.¹³⁰

Şefik Can’ın amcası müftülük ve öğretmenlik görevlerinde bulunmuş, Hâfız, hattat ve şair, 1877 Ardahan iline bağlı Hanak ilçesi Ortakent (Nakala köyü) doğumlu Mehmet Şükrü Balcı’dır. Hâfızlığını dört yaşında ikmal etmiş, yazı dersleri aldığı Erzurumlu hattat Topçu Osman Efendi’den hattatlık icâzeti almıştır.¹³¹ Ağrı iline bağlı Tutak ilçesinde, Bayburt ve Bursa’da öğretmenlik, Yozgat iline bağlı Boğazlıyan ilçesi ve yine Ağrı Tutak’ta müftülük görevlerinde bulunmuştur. Çok yönlü ve mûsikişinas olan Mehmet Şükrü Balcı, görev yaptığı yerlerde halkla kucaklaşarak kurmuş olduğu gönül köprüleri sayesinde onlarda derin izler bırakmıştır. Halk da teşekkür ifadesi

¹²⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 43.

¹²⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 49.

¹³⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 16.

¹³¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 18.

olarak en son müftülük görevinde bulunduğu Ağrı iline bağlı Tutak ilçesinde yapılan bir Liseye, Mehmet Şükrü Balcı'nın ismini vererek vefa duygusunu göstermiştir.¹³²

Şefik Can'ın babası Mehmet Tevfik Efendi öğretmenlik yıllarında Erzurum Tebrizcik'te annesi Gülşen Hanım'la tanışmış, evlenmiş ve Şefik Can 1908'de burada dünyaya gelmiştir.¹³³ Soyadı kanunuyla eskiden beri ailenin kullandığı Balcıoğlu lakabı "balcı" olarak tescillenmiştir. Fakat Şefik Can, babası ona doğu illerinde yaygın olarak kullanılan "can" şeklinde hitap ettiği için babasından izin alarak "Can" soyadını kullanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda 5-6 yaşlarında olan Şefik Can, Ruslar ve daha sonra da Ermeniler'in bölgeye gelişiyle, Ağrı ili, Tutak ilçesinde müftü olan babası ve ailesi ile birlikte Erzincan'a göç etmişlerdir. Burada iken, annesinin birikimleri ve daha sonra el emeği ile yapıp sattığı eşyalar sayesinde geçimlerini temin etmişlerdir.¹³⁴

Şefik Can ve ailesi Erzurum'un işgaliyle Sivas iline bağlı Yıldızeli ilçesine, oradan da Yozgat'a göçmüşlerdir. Bir müddet sonra babası Mehmet Tevfik Efendi Yıldızeli ilçesine müftülük görevine tayin edilmiş, birkaç sene sonra da hamile olan annesi doğum yapamayarak vefat etmiştir. İlkokul çağlarında okula giderken annesinin "Dikkat et düşmeyesin"¹³⁵ duasını, Rabbim bu dünyada iken beni düşmekten, Mevlânâ'nın eteğine tutunarak ve Tâhirü'l-Mevlevî'yle karşılaştırarak korudu diyerek yorumlamaktadır.¹³⁶

Annesinin vefatından sonra babası Mehmet Tevfik Efendi Kars muhacirlerinden Tufan Ağa'nın kızı Hüsnü Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten, Refik ve Fevziye adında iki çocuğu olmuştur. Hüsnü Hanım Şefik Can'ın üvey annesi (analığı) olmasına rağmen O'na gayet ilgili ve şefkatli davranmıştır. Şefik Can 1927 senesinde lise talebesi iken üvey annesi Hüsnü Hanım vefat etmiştir. Daha sonra Şefik Can'ın babası Mehmet Tevfik Efendi, Hüsnü Hanım'dan iki yaş küçük kardeşi Safiye

¹³² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 19.

¹³³ Sezai Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2011), 34.

¹³⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 19.

¹³⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 20.

¹³⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 21.

Hanımla evlenmiş.¹³⁷ Safiye Hanım da köyden başkasını sevip kavuşamadığı için çocuklara bakmamış, iyi bir eş olmayınca da ayrılmış ve Hacı Ömer Efendi'nin ilk kızıyla evlenmiştir. O'nun da ilk evliliğinden bir kızı olduğundan, Şefik'i bu kızla evlendirelim demişler fakat Şefik Can'ın babası karşı çıkınca soğukluk olmuş ve Mehmet Tevfik Efendi'nin ailevî bakımından yüzü pek de gülmemiştir.

1.1.2. Tahsili

Şefik Can, 1916-1917 öğretim yılında Erzincan'da başladığı ilkokulu 1922-1923 öğretim yılında Sivas Yıldızeli'nde bitirdikten sonra Tokat Askerî Lisesi orta kısmında okumuştur. Oradan da Kuleli Askerî Lisesi'ne gitmiştir. Sultan II. Abdülhamid zamanında doğmuş, ilkokul yıllarında 35. Padişah Sultan Reşad, I.Cihan Harbi ve 36. Padişah Sultan Vahdettin'i görmüştür. Üç padişah, halife Abdülmecit, Mustafa Kemal ve Cumhuriyetin ilânına, şahitlik etmiş, kendi ifadesiyle “Padişahım çok yaşa” nidalarından sonra, “Kemal Paşa çok yaşa” nidalarını da terennüm etmiştir.¹³⁸

Küçük yaşlarda babasından Arapça ve Farsça dersleri almış, ilkokuldan başlayarak Fransızca'sını ilerletmiştir. Şefik Can, 1918'lerde, Sivas iline bağlı Yıldızeli ilçesi İlkokul Mekteb-i İbtidâiyye-i Numûne'de, yani ilkokulda şu anki eğitimden daha kaliteli, çok yönlü bir eğitim gördüğünü söylemektedir.¹³⁹ Hüsnühattan Kur'ân'a, mûsikiden fen bilgisine, matematikten geometriye kadar her dersin hocasının ayrı olarak gelip eğitim verdiği, bu sürecin altı yıl sürdüğü ve son sene yabancı dil olarak Fransızca okutulduğu bir sistemden bahseder.¹⁴⁰

1919-1920 yılları arasında yokluk nedeniyle, savaş meydanlarında kullanılan mukavva fişek kutularından okul çantası yapan bir öğrencilik dönemi geçirmiştir.¹⁴¹

¹³⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 24.

¹³⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 41.

¹³⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 41.

¹⁴⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 43.

¹⁴¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 49.

Mustafa Kemal'in Sivas ziyaretinde, okul olarak hükümet konağı önünde onu karşılamışlardır.¹⁴²

Şefik Can'ın ilkokul yıllarına rastlayan I. Cihan Harbi'nde, şöyle bir hadise yaşanmıştır. Ruslar, Ağrı Tutak'ı işgal ettiklerinde, işgal güçlerinden Rus alay komutanı, Müftü Mehmet Tevfik Efendi'yi evden askerlerle aldırıp, ev halkı bu durumdan çok korkup ağlamaya başlamışlardır. Babaları evine sağ salim dönünce, meselenin hiç korktukları gibi olmadığını, Rus komutanın Moskova'da Filoloji eğitimi almış biri olduğunu, Mevlânâ, Şeyh Sa'dî ve Hâfız'ın beyitlerini ezbere bildiğini, Arapça ve Farsça bilen birini araştırdığını, müftü efendiyi bu yüzden evden aldırıldığını öğrenmişlerdir. Şefik Can, Rus komutanın, işgalci ve Hristiyan olmasına rağmen kendilerine kötülük yapmamasını vicdan sahibi olmalarına, bunda da Mevlânâ gibi büyük şahsiyetleri tanımış olmasına bağlamaktadır. Fakat bütün komutanların böyle olmadığını da vurgulamaktadır.¹⁴³

Şefik Can ortaokulda iken; gaz lambalarıyla ders çalışmak zorunda kalan, küçük sandviç ekmeği kadar bir tayının¹⁴⁴ çeyreği ile doymaya çalışan, yatak olmadığından yerde kuru otlar üzerinde ince bir battaniye ile yatan öğrencilik dönemi geçirmiştir.¹⁴⁵

Savaştan yeni çıkıldığı ve memlekete asker lazım olduğu için üç senelik okuldan iki senede mezun olmuşlardı. Hocaları, aynı zamanda Balkan, 1. Dünya ve İstiklâl savaşlarına katılmış tecrübeli komutanlardı. Çok sayıda öğretmen savaşta şehit düştüğü için emekli olması gereken yaşlı öğretmenler mecburen çalışmak zorunda kalıyordu. Bunun yanında bazı yetenekli ve bilgili subaylar da öğretmenlik yapıyordu.¹⁴⁶

Pangaltı¹⁴⁷ Harp Okulu'nda topçuluk hocası, Almanya'da eğitim görmüş Miralay Abidin Bey idi. O'nun dersinde Reîs-i Cumhur Mustafa Kemal, sınıflarına

¹⁴² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 44.

¹⁴³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 46.

¹⁴⁴ Somundan küçük asker ekmeği, asker azığı.

¹⁴⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 55.

¹⁴⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 56.

¹⁴⁷ İstanbul'un Avrupa yakasında, Şişli ilçesinde bulunan semt.

girmiş, Miralay Abidin Bey'in Nakşî olması ve sünneti eda için sakal bırakmasına rağmen Mustafa Kemal, hocayı güzel ders anlatması nedeniyle tebrik etmiştir. Pangaltı Harp Okulu'nda, Miralay Abidin Bey gibi tecrübeli hocalardan daha çok istifade edilmiş, askerî öğrencilere dersler ders gibi değil, harbi müşahede etmiş komutanlar tarafından etkili bir şekilde öğretilmiştir. Aynı zamanda Arap asıllı Şamlı Şakir Bey diye bilinen hocalarının eskrim derslerine girdiğinden ve bu şahsın çok güzel Kur'ân okuduğundan bahsetmektedir.¹⁴⁸

Can, harp okulundayken altı ay Selimiye Kışlası'nda neferlik yapmış, harp okulundan sonra meslek gruplarına ayrılp Yıldız Sarayı'ndaki Kara Levâzım Okulu'nda bir sene hayat-ı kimya ve muhasebe gibi dersler alarak eğitimine devam etmiştir. Daha sonra staj yapmak için Sirkeci'deki asker konağında iâşe subayı olarak altı ay görev yapmıştır. Şefik Can, o muhitte çalışan, sırtlarına heybe vurup zenginlerin mallarını taşıyan hamalların yorgun argın gelip, öğle namazlarını büyük postanenin arkasındaki camide kıldıktan sonra daha kuvvetli bir şekilde çıkıp gitmelerini mâneviyâtın insan bedenindeki pozitif etkisi olarak açıklamaktadır. Hamalların taşıdıkları değerli mallara tamah etmemelerini de kanaatin, iman gibi Allah'ın kullarına bahşettiği çok değerli bir hediye olduğunun göstergesi olarak yorumlamaktadır.

Can, 1932'de Haydarpaşa'daki askerî hastanenin karşısında bulunan Askerî Baytar Mektebine Ayniyat Saymanı olarak tayin edilmiştir. O zamanlar her subaya bir emir eri verilmekte ve o da subayın her türlü işlerine yardımcı olmaktadır. Fakat bu uygulama Demokrat Parti zamanında kaldırılmıştır. Şefik Can, ayniyat saymanlığı görevi sırasında bir ev tutunca babası Mehmet Tevfik Efendi, kardeşi Refik'i yanına göndermiş, O da hem çalışıp hem de kardeşini himaye etmiştir.

Can, Baytar Mektebi'ndeyken¹⁴⁹ Dârülfünûn¹⁵⁰ Edebiyat ve Tarih şubesine gizli olarak kaydını yaptırmıştır. Kumandanlarından habersiz olarak üniversiteye

¹⁴⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 57.

¹⁴⁹ Ordunun veteriner gereksinimini karşılamak amacıyla 1842 yılında İstanbul'da kurulmuş askerî bir okul.

¹⁵⁰ İstanbul Üniversitesinin eski adı, 31.05.1933 tarihli kanunla yeni adını almıştır.

devam ettiği için ceza olarak Vize'ye¹⁵¹ Ambar Müdürü olarak sürülmüştür.¹⁵² Şefik Can Vize'deki sürgün yıllarında Ferah mahallesinde kiraladığı bir evde kalıyordu. Evin bahçesinde, halk tarafından sürekli ziyaret edilen fakat, mahiyetini bilmediği bir yatır bulunmakta idi. Can'ın merakı günden güne artarken, bir gece rüyasında kendisine o şahsın kim olduğu bildirildi. Rüyasında kendini Süleymaniye Camii'nde cuma namazı için abdest alırken gördüğünü, vücudunun yarısı olmayan nur yüzlü diye ifade ettiği birinin omuzlar üzerinde kalabalık bir cemaat tarafından taşındığını, "Bu cenaze kimdir" diye sorduğunda, "Senin evde yatan yüce bir şehittir" cevabını aldığını söylemektedir.¹⁵³

Vaktiyle türbedarlık yapan babası Mehmet Tefik Efendi'nin de hizmetinde bulunduğu türbeye saygı duymayan birisine, sandukanın üzerine hayır olarak konulan tülbentleri vermesiyle elinin tutulduğunu, tülbentleri geri getirmesiyle de parmaklarının açıldığını söylemiştir. Can, Şems-i Tebrîzî'nin "Boş yere kafanı yorma, bu işler akıl işi değil gönül işidir" sözüne nispetle bazı şeyler akılla açıklanamaz, biz bir şeyleri bilmiyoruz, görmüyoruz, yaşamadık diye bazı hakikatler yok sayılamaz.¹⁵⁴ der.

Vize'deyken, gazetede "Türkçe ve Edebiyat dersleri için askerî okullara öğretmen aranmaktadır" ilânını gören Şefik Can, tahsil hayatını bir film şeridi gibi gözünün önünden geçirerek âni bir kararla kumandanlığa dilekçesini sunar. Kumandanlık tarafından öğretmenlik dilekçesine onay verilir. Şefik Can sınavda, Fuat Köprülü, Ali Nihat Tarlan, Ahmet Caferoğlu gibi hocaların bulunduğu bir mülâkat komisyonunda imtihan edilir ve öğretmenlik sınavını kazanır. Komisyon Tâhirü'l-Mevlevî'nin yanında bir yıl staj yapması şartını koyar. Daha sonra Kuleli Askerî Lisesi'ne Türkçe ve edebiyat öğretmeni olarak tayin edilir. Böylece Vize'deki günleri biter ve İstanbul yolu görünür.

Kuleli Askerî Lisesi'nde göreve başladıktan kısa bir süre sonra, Baytar Mektebi'nden hocası ve dostu olan İsmâil Hakkı Akyüz, Şefik Can'ı Maltepe Lisesi'ne

¹⁵¹ Kırklareli'ne bağlı ilçe.

¹⁵² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 144.

¹⁵³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 152.

¹⁵⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 153.

aldırması, Can, burada yedi yıl görev yapmıştır.¹⁵⁵ Maltepe Lisesi'nde edebiyat dersine Servet-i Fünûncular'dan Râif Necdet Bey girmektedir. Fuzûlî'den Tevfik Fikret'e, Mevlânâ'dan Yûnus'a kadar meşhur bazı ediplerin seçme şiirlerini yazdırıyordu.¹⁵⁶ Necdet Bey, Yûnus'un dîvânı'nı duygu yoğunluğuyla ve gözlerinden yaşlar akıtarak okunmasıyla Hâfizalarda yer etmiştir. Maltepe Lisesi aynı zamanda Kenan Evren ve Alparslan Türkeş gibi Türk siyasi hayatına damga vurmuş meşhur şahsiyetlerin mezun olduğu okuldur. Şefik Can'ın Maltepe Lisesi'ne bir yıl önce gitmesi her ikisinin de hocası olması için yeterli olacaktır.¹⁵⁷

Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından biri Çanakkaleli Tatar İzzet Paşa'nın oğlu Nuri Çalikkaya'dır.¹⁵⁸ Tatar, Şefik'i oğlu gibi sever, Şefik de sık sık onların evlerine giderdi. II. Dünya savaşı çıkınca Maltepe Lisesi Akşehir'e taşınmış, orada Müşfika Hanım ile evlenmiş¹⁵⁹ ve iki sene görev yaptıktan sonra 1943'te Kırıkkale'ye Askerî Sanat Enstitüsü'ne öğretim müdürü olarak tayin edilmiştir.¹⁶⁰ Kırıkkale'deki görevinden sonra tekrar İstanbul ve akabinde iki sene Erzincan görevinin ardından tekrar Kuleli Askerî Lisesi ve 1963'te Konya'daki Astsubay okuluna öğretim Müdürü olarak tayin edilmiştir. 1965'te emekli olmuş, on sene daha Özel Güneş Koleji'nde Türkçe ve edebiyat hocalığı yapmıştır. Can 24 Ocak 2005 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş, cenazesi Konya Mevlânâ türbesi yanındaki Üçler mezarlığına sırlanmıştır.

1.1.3. Kitap Aşkı

Şefik Can, kitap sevgisinin kendisine, babası Mehmet Tevfik Efendi'den geçtiğini söylemektedir. Can, harçlıklarını kitaba yatırmakta ve tatil günlerinde

¹⁵⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 214.

¹⁵⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 66.

¹⁵⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 444.

¹⁵⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 73.

¹⁵⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 248.

¹⁶⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 254.

Sebilürreşâd¹⁶¹ dergisini çıkaran Eşref Edip Bey'in sahibi olduğu, Bâb-ı Âli'de bulunan Âsâr-ı İlmîye Kütüphanesi'ne takılmaktadır. Can, İslâmî bilgilere, edebiyat ve şiire olan merakının babasından intikal ettiğini belirtmektedir. Eşref Edip Bey, Can'ı, yanlarında ilk Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin de bulunduğu bir günde, Mehmed Âkif'in damadı Ömer Rıza Doğrul ile tanıştırmıştır. Rıfat Bey, Can'ın babasının müftü olduğunu öğrendikten sonra; "Oğlum! Keşke baban seni el-Ezher'e gönderseydi" demiş, Can da babasının müftü maaşıyla kendisini Mısır'a nasıl göndereceğini ifade ettikten sonra, asker olmaktan şeref duyduğunu söylemiştir.¹⁶²

Harp okulunda okuyanların çoğu Anadolu'dan gelen yoksul ailelerin çocukları olması hasebiyle İstanbul onları cezbetmektedir. Öğrencilerin çoğu hafta tatillerinde gezip eğlenirken, Can ise sahafları dolaşıp kuytu ve sakin yerlerde kitap okumaktadır. Genelkurmay Başkanlığı da yapmış olan sınıf arkadaşı Faruk Gürler O'na "Hoca Şefik" diyerek hitap eder, "Ömrün kitap okumakla geçti, bu dünyada kitaptan başka şeyler de var" diyerek takılmaktadır.¹⁶³

Can'ın kitap aşkı mektuplarına da yansımıştır. Babasına yazmış olduğu mektuplarda kitaplardan bahsederken, Paris'e ısmarladığı bir kitabın kalmadığını öğrenip üzüldüğünü, Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ'nın dîvânını, evliyâullahın terceme-i hallerinden bahseden bir kitabı ısmarladığını söylemektedir.

Kuleli'de öğrenci iken Kurmay Albay Cemal Bey "Laik bir devletin okulunda Arap harfleriyle yazılmış kitaplar olmamalı" diyerek kitapları bir çukur açıp içinde yaktığında Can, ateşin içine atlayıp birkaç kitabı kurtarmıştır. O'na göre kumandan kendi küçük aklına göre kütüphaneyi boşaltarak laik bir okulu daha da ileri götürmüştür.¹⁶⁴

Can, vefatında çocuklarından çok kitaplarının akıbetini düşünen bir babanın evladıdır. Mehmet Tevfik Efendi vefat etmeden hemen önce kızı Fevziye'ye; "Kızım,

¹⁶¹ İslâm aleminin yeniden dirilişini gaye edinen, Mehmet Akif Ersoy'un desteğiyle 27 Ağustos 1908'de Sırat-ı Müstakîm, 8 Mart 1912'de Sebilü'r-Reşad adıyla çıkarılan, din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûmdan bahseden Eşref Edip Fergan'ın yayımladığı haftalık dergi.

¹⁶² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 76.

¹⁶³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 116.

¹⁶⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 198, 199.

ben az sonra vefat edeceğim, al şu anahtar fetvahânenin kapısını kilitle, cenazeye gelenler zarar vermesin” diyerek son nefesinde bile kitapları düşünmektedir. Hatta seneler sonra bu kitaplardan birini Can, sevdiği bir arkadaşına hediye ettikten sonra babası rüyasına girmiş, o kitabı verdiği kimseden al, filanca kişiye ver diyerek oğlunu ikaz etmiştir. Can, kitaplara olan aşkını şöyle terennüm etmekteydi:

“Ben engin bir sahrada susuz kalmış gibiydim, kitaplar da bana bir damla su gibiydi”

1.1.4. Okuma Tavsiyesi

Şefik Can Kur’ân’dan, hadisten ve tanınmış velilerin eserlerinden başlayarak, ayrımcılık yapmadan sistemli bir şekilde okuma sürecini devam ettirmemizi söylemektedir.¹⁶⁵

Bütün yazarların, ilhamı Cenâb-ı Hakk’tan aldıklarını, Shakespeare’in soneleriyle, Sa’dî’nin gazellerindeki görüşlerin aynı olduğunu, çünkü ikisinin de ilhamı Cenâb-ı Hakk’tan aldıklarını belirtmektedir.¹⁶⁶

Gerektiğinde Konfüçyus’u, Epiktetos’u, Eflâtun’u, Doğu ve Batı edebiyatını da okumamız gerektiğini, ilâhî ilhamla yazılmış olan eserlerin insanın kendini keşfetmesi için faydalı olacağını, zamanın kötü olduğunu, tedbirli ve hoşgörülü olarak bilgi sahibi olmamız gerektiğini aktarmaktadır. O’na göre evliyâullahın, artık bulunmadığı bir dünyada eserleri mevcudiyetini devam ettirdiğinden, Mevlânâ olmasa da “Mesnevî”, Abdülkâdir-i Geylânî olmasa da “Sohbetler”, Ahmed er-Rifâî olmasa da “Burhânü’l-Mü’eyyed”, halen müşid olarak aramızdadır. Can, her müslümanın kütüphanesinde öncelikle iyi tercüme edilmiş bir Kur’ân-ı Kerîm’in yanısıra, muhtelif tefsir ve hadis kitapları ile Yûnus Emre, Eşrefoğlu Rûmî ve Niyazi Mısırî gibi din büyüklerinin eserlerinin bulunması gerektiğini belirtmektedir.¹⁶⁷

Mesnevî’nin abdestli ve ibadet ruhuyla okunmasını, az okunup çok tefekkür edilmesini, anlaşılmayan yerlerin bilenlere danışılmasını, şerhlerden faydalanılmasını,

¹⁶⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 364.

¹⁶⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 350.

¹⁶⁷ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 135.

mesnetsiz yorumlardan kaçınılarak dinî hassasiyet gerektiren konulara hüsnü zanla yaklaşılmasını tavsiye etmektedir.¹⁶⁸

1.2. İntisap Ettiği ve Ders Aldığı Tasavvufi Şahsiyetler

Şefik Can, Tâhirü'l-Mevlevî ve Midhat Bahârî'ye şeyh olarak intisap etmiş, onların sohbetlerinde bulunmuş, hizmetlerini görmüş, ilim ve tecrübelerinden istifade etmiştir.¹⁶⁹ Fakat herhangi bir seyrüsülük, çile ve halvet gibi eğitime tâbi tutulmamıştır.¹⁷⁰

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'na da gönlü ısınmış, babası gibi sevmiş, mânevî rehberi olarak kabul etmiştir. Sâmi Efendi'nin isteği ile ondan evrâd ve ezkâr almış fakat Mevlevî olarak yoluna devam etmiştir.¹⁷¹

Halep Mevlevîhânesi Şeyhi Bâkır Çelebi'nin oğlu olan Celâleddin Bâkır Çelebi'yle tanışan Can, Çelebi'nin çocuklarının eğitimi ile yakından ilgilenmiş ve aile dostu olmuştur.¹⁷² Can'ın Mevlânâ ve Mevlevîliğe hizmetini takdirle karşılayan Celâleddin Bâkır Çelebi, mesnevîhanlık icâzetini tasdiklediği Can'ı, destâr-ı şerifle de postnişin olarak taltif etmiştir.¹⁷³

Can aynı zamanda dönemin meşhur semâzenbaşısı Ahmet Bican Dede'den semâ çıkarmıştır.¹⁷⁴

Bekir Çelebi ve Amil Çelebi'nin sohbetlerine de iştirak eden Can, Mevlânâ soyundan gelen Çelebi ailesiyle münasebeti hiç kesmemiş hizmet, saygı ve hürmette kusur etmemiştir.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Küçük, Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür, 126.

¹⁶⁹ Mustafa Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sami Efendi*, (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2000), 129.

¹⁷⁰ Küçük, Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür, 59.

¹⁷¹ Artıran, Şefik Can Hatıralar, 441.

¹⁷² Artıran, Şefik Can Hatıralar, 392.

¹⁷³ Artıran, Şefik Can Hatıralar, 396, 397.

¹⁷⁴ Artıran, Şefik Can Hatıralar, 397.

¹⁷⁵ Artıran, Şefik Can Hatıralar, 394.

Can, Nureddin Cerrâhî Tekkesi'nin türbedar ve postnişini olan Muzaffer Ozak Efendi'yle gençlik yıllarından beri arkadaşır. Celâleddin Çelebi, 1970'li yıllarda kendisi ve cerrâhî tekkesinin yurt dışında adını duyuran Muzaffer Efendi'ye Mevlevî destarı vermek istemiştir. Çelebi, Muzaffer Efendi'nin bu şekilde Avrupa ve Amerika'da daha fazla tanınacağını düşünmüştür. Çelebi Efendi Can'dan bu teklifini Muzaffer Efendi'ye ulaştırmasını istemiş, Muzaffer Efendi, Çelebi'nin teklifini nezâketle geri çevirmiştir. Görüldüğü üzere Can, çok yönlü bir tasavvuf aşığı olduğu için kanaat önderleri arasında bir köprü görevi üstlenmiştir.¹⁷⁶

1.2.1. Tâhirü'l-Mevlevî (1877-1951)

Tâhirü'l-Mevlevî ismi ile meşhur olan Mehmet Tâhir Bey 13 Eylül 1877'de, eski adı Taşkasap olan İstanbul'un Fındıkzade semtinde dünyaya gelmiştir. Baba (Mustafa Saffet Bey) tarafından dedesi Mehmet Tâhir Efendi, Mevlevî dervişlerindedir. Başta Gülhane Askerî Rüşdiyesi gibi muhtelif askerî okullarda tahsil gören Tâhir Bey, Bab-ı Seraskerî adıyla bilinen Osmanlı Kara Orduları Kumandanlığı'nda teğmen olarak görev yapmıştır.¹⁷⁷

Tâhir Bey, Fatih Camii İmam-Hatibi Filibeli Rasim Efendi ve Mehmet Esad Dede'nin Mesnevî derslerine devam etmiş, mesnevîhanlık icâzetini Esad Dede'den almıştır. On sekiz yaşlarında iken Esad Dede ile beraber İskenderiye, Kahire, Süveyş, Yanbu ve Cidde yolları üzerinden Medine ve Mekke ziyaretlerini yapan Tâhir Bey, Ramazan'ı da Mekke'de geçirip haccını eda ettikten sonra geri dönmüştür.¹⁷⁸

Tâhir Bey, seyahati esnasında Kahire, Mekke ve Medine'de tasavvuf erbabının sohbetlerinden istifade etmiş, Kâdirî ve Rifâî icâzetini Mekke'de bulunan Şeyhü'l-Meşâyih Ahmed er-Rifaî'den almıştır.¹⁷⁹

Ailesinde Mevlevî dervişler bulunmasından dolayı Mevlânâ ve Mevlevîliğe ilgi duyan Tâhir Bey, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Esad Dede'nin Fatih Camii'ndeki

¹⁷⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 369.

¹⁷⁷ Kahraman, "Tâhirülmevlevî", 39/407.

¹⁷⁸ Tâhir Olgun, *Şerh-i Mesnevî Tâhirü'l-Mevlevî*, (İstanbul: Şamil Yayınları, 1971), 1/9.

¹⁷⁹ Kahraman, "Tâhirülmevlevî", 39/407.

Mesnevî derslerini takip etmiş,¹⁸⁰ onun vasıtasıyla da Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Celâleddin Dede'ye intisap ederek Mevlevî olmuştur. Hicaz dönüşü, Yenikapı Semâzenbaşısı Karamanlı Halil Dede'den semâ meşk etmiş ve dönemin şöhretli semâzenleri arasında yer almıştır.¹⁸¹

Tâhir Bey 1923 yılında Konya Mevlevîhânesi şeyhi Abdülhalîm Dede'den mesnevîhanlık destarı sarma icâzeti almıştır.¹⁸²

Mevlevî muhibliğini yeterli görmeyip hizmet etmek isteyen Tâhir Bey, devlet görevinden istifa ederek hicri 1313-1316 yılları arasında Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmıştır.¹⁸³ Tâhir Bey, çile yıllarındaki hâlet-i ruhiyesini ve tecrübelerini, Ahmet Remzi Dede'ye yazdığı mektupları ihtiva eden “Çilehâne Mektupları” eserinde aktarmaktadır.¹⁸⁴

Çilesini bitirdikten sonra ve Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaretin ardından Yenikapı'daki hüccesine çekilen Tâhir Bey, vakıf lokmasını değil kendi kazancını yemek istediğinden 1899 yılında *Tâhir Dede Kütüphanesi*'ni kurmuş, kitaplar yayımlamış, muhtelif dergi ve gazeteler çıkarmış, yazı ve eserler neşretmiştir.¹⁸⁵

Sahibi olduğu ve baş yazarlığını yaptığı *Mahfil Dergisi*'nin yanı sıra *Sebilü'r-Reşâd*, *Sırat-ı Müstakîm*, *Beyânü'l-Hak*, *Mektep*, *Cerîde-i Sûfiyye*, *Peyâm-ı Sabah*, *Nekre-gû*, *Geveze*, *Bilgi Yurdu*, *Çığır*, *Yücel* ve *İslâm Yolu* dergi ve gazetelerinde yazıları yayımlanmıştır.¹⁸⁶

Dinine, vatanına ve örfüne bağlı, edip bir şahsiyet olan Tâhir Bey'in kalemi oldukça kuvvetlidir. Haftalık bir gazete çıkarma hevesiyle kiraladığı *Resimli Gazete*'nin ilk nüshasında veliaht Mehmed Reşad namına propaganda yaptığı

¹⁸⁰ Zülfikar Güngör, “Son Mesnevîhânlardan Tâhirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9/2, (Nisan, 2009): 177.

¹⁸¹ Olgun, *Şerh-i Mesnevî Tâhirü'l-Mevlevî*, 1/9, 10.

¹⁸² Güngör, “Son Mesnevîhânlardan Tâhirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri”, 177.

¹⁸³ Olgun, *Şerh-i Mesnevî Tâhirü'l-Mevlevî*, 1/10.

¹⁸⁴ Olgun, *Çilehâne Mektupları*, 1-259.

¹⁸⁵ Kahraman, “Tâhirülmevlevî”, 39/407, 408.

¹⁸⁶ Güngör, “Son Mesnevîhânlardan Tâhirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri”, 175.

gerekçesiyle adlî takibata uğramıştır. Böyle bir niyeti olmadığı anlaşılan Tâhir Bey daha sonra serbest bırakılmıştır.¹⁸⁷

Zikredilen olaylar ve bazı arkadaşlarının ısrarı üzerine tekrar memuriyete dönen Tâhir Bey, ticaret, ziraat, orman ve maden nezâretlerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1903'te Burhân-ı Terakkî ve Rehnümây-i Füyûzat mekteplerinde Farsça ve İslâm Tarihi dersleri okutmuştur.¹⁸⁸

Tâhir Bey, 1909'da Dârüşşafaka Lisesi, Maltepe ve Kuleli Askerî Liseleri'nde Farsça, İslâm tarihi ve edebiyat derslerine girmiş, Fatih ve Süleymaniye Camii'nde mesnevîhanlık görevi icra etmiştir. 1925'te şapka ve diğer inkılâplara muhalefetten yargılanan Tâhir Bey, kendisine isnâd edilen iddialardan beraat etmiş ve ceza almamıştır.¹⁸⁹

Şefik Can'ın babası Mehmet Tevfik Efendi, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Sebîlürreşâd dergisinde çıkan dinî hassasiyetli şiirlerini çok beğenmektedir. Oğlu küçük Şefik de ilkokul çağlarından itibaren bu eserlerle büyümüştür. Can, Kuleli'nin kütüphanesinde Süleyman Nazif'in "Bataryayla Ateş" kitabını okuduğunda Şeyh Şamil'e hayran kalmış, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Şeyh Şamil hakkında bir eseri olduğunu öğrenince Tâhir Bey'in evine kadar gitmiştir. Tâhir Bey, kapısına gelen Can'a, askerî öğrenci üniformasıyla güven telkin etmesine rağmen kitabı vermeyip, kendi kütüphanesinde okuması için onu içeri davet etmiştir. Oldukça uzak bir yoldan gelen ve okuluna yetişmek zorunda olan Can, bu daveti kabul etmeyerek Tâhir Bey'e sitemkâr ve tepkili bir şekilde geri dönmüştür.¹⁹⁰

Öğrencilik yıllarından sonra edebiyat öğretmenliği görevini alan Can, Kuleli Askerî Lisesi'nde staj yapmak üzere Tâhirü'l-Mevlevî'nin gözetimine verilmiştir. İlâhi takdir, ikisini aynı çatı altında bir araya getirmiştir. Can, bu aksi hocayla nasıl geçineceğini düşünürken, yeri gelmiş ve seneler önceki karşılaşmalarından bahsetmiştir. O da kitapların üstünde duran, kartona yazılı Arapça bir beyit

¹⁸⁷ Olgun, *Şerh-i Mesnevî Tâhirü'l-Mevlevî*, 1/10, 11.

¹⁸⁸ Olgun, *Şerh-i Mesnevî Tâhirü'l-Mevlevî*, 1/11.

¹⁸⁹ Kahraman, "Tâhirülmevlevî", 39/407, 408.

¹⁹⁰ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 37, 38.

göstermiştir. Beyitte meâlen şöyle yazmaktadır: “Benim dünyadaki sevgilim kitaplardır. İnsan sevgilisini bir zaman için bile olsa başka birine verebilir mi?”

Bu beyti okuduktan sonra hocasının o zamanki tavrına hak veren Can, böylece Tâhir Bey’in hem maddî hem de mânevî öğrencisi olmuştur.¹⁹¹

Tâhirü'l-Mevlevî, Can’ın tanıdığı en büyük Mevlevîler’den biridir. Can’ın ifadesiyle o; hocası, efendisi, mürşidi ve mânevî babasıdır.¹⁹²

Can, Tâhir Bey’in evinde hattat, şair, edip, mûsikişinas, tasavvuf ve din büyüklerinin katıldığı sohbetler olduğunu, Tâhir Bey’e sorular sorup ilim ve feyzinden faydalandıklarını söylemektedir. Tâhir Bey’in evine gelenler arasında Terzibaşıyan adında bir Ermeni papazı dikkat çekmektedir. Fuzûlî ile ilgili araştırmalar yaptığı için Tâhir Bey’den bu konu hakkında bilgiler alan Terzibaşıyan, beş ciltlik bir eser meydana getirmiştir.¹⁹³ Can, sahaflarda bu eseri bulup mukaddimesinde Allah’ın kendisini bu eser hürmetine bağışlamasını istediği bir niyazın olduğunu ve bunun için Terzibaşıyan’ı saygıyla andığını belirtmektedir. Can, her fırsatta sanatın dini-imanı olmadığını, insanlık yararına olan her şeye sahip çıkılması gerektiğini söylemektedir. Can, bir papaza evini açıp sohbetine dahil eden, ona maddî-mânevî destek olan Tâhirü'l-Mevlevî gibi yüce gönüllü bir hocaya öğrenci olmayı Allah’ın lütfu ve keremi olarak görmektedir.¹⁹⁴

Bir gün sohbet esnasında Tâhir Bey’e, II. Cihan Harbi ile alakalı “Efendim bizim halimiz ne olacak?” diye sorulduğunda Tâhir Bey; “Aziz dostum, bu milletin, İslâmiyet uğruna verdiği şehitlerin yüzü suyu hürmetine inşallah memleketimiz savaşın dışında kalacaktır” demiştir. Can, her taraf ateşler içinde yandı fakat bize bir şey dokunmadı diyerek, durumun aynen böyle gerçekleştiğini aktarmaktadır.¹⁹⁵

¹⁹¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 179.

¹⁹² Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmî Efendi*, 129.

¹⁹³ *Şarkın Mistik Şiirinden Numune* veya *Fuzuli Şerhi* adındaki bu eser Fuzuli’nin hayatı, eserleri ve onun felsefesinin dünya edebiyatındaki yerini etraflıca ele almıştır. Eser Ermenice olup henüz Türkçeye çevrilmemiştir.

¹⁹⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 182.

¹⁹⁵ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 47, 48.

Can, Tâhir Bey'in son derece hürmetkar ve saygılı olduğundan bahsederek, hocasından çok istifade ettiğini vurgulamaktadır.¹⁹⁶

Can, Tâhir Bey'in yanında staj yaparken derslerini hiç aksatmadan takip ettiğini, hocasının nöbetlerini tuttuğunu, kendisinden âzami istifade etmeye çalıştığını söylemektedir. Can, çocukluğunda babasından Farsça okuduğu için Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr beyitlerinden Tâhir Bey'e getirip bir şeyler sorduğunu, Mevlânâ'ya olan ilgisinden dolayı hocasının kendisine daha da ısındığını, onun da hocasını sevdiğini aktarmaktadır. Can'a; "Boş vakitlerinde bizim eve gel, seninle özel olarak meşgul olayım" diyen Tâhir Bey, evini, kütüphanesini ve gönlünü açtığı bu delikanlıyı en iyi şekilde yetiştirmeye gayret etmiştir.¹⁹⁷

Tâhir Bey, tekkeler kapatıldıktan sonra da Mevlevîlik ve Mesnevî ile bağımlı kesmemiş, aleyhte konuşanlara daima yazılarıyla karşılık vermiştir.¹⁹⁸ Son mesnevîhanlardan olan Tâhir Bey Süleymânîye ve Lâleli camilerinde Mesnevî dersleri icra etmiştir.¹⁹⁹ 1951 yılında vefat edene kadar Mesnevî derslerine devam eden Tâhir Bey, ben öldükten sonra bu görevi sen yapacaksın dediği Can'a, mesnevîhanlık icâzeti vermiştir.²⁰⁰ Ayrıca Can, babasından sonra ikinci mürşidim dediği Tâhir Bey'den Mevlevî hilâfeti aldığını açıkça beyan etmektedir.²⁰¹

Can, Tâhir Bey'in çok bilgili, kibar, aynı zamanda nüktedan biri olduğundan bahsetmektedir. Tâhir Bey bir gün, Kuleli'deki çınar ağacının altında, Can ve öğretmenlerle beraber otururlarken okul doktoru Sadık Bey gelip, şaka yapmak istemiş ve Nefî'nin şu meşhur hicvini okumuştur:

"Tâhir Efendi bana kelp demiş
İltifatı bu sözde zâhirdir,
Mâlikî mezhebim benim zira
İtikadımca kelp tâhirdir."

¹⁹⁶ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmî Efendi*, 129.

¹⁹⁷ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 40.

¹⁹⁸ Güngör, "Son Mesnevîhanlardan Tâhirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri", 178.

¹⁹⁹ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 101.

²⁰⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 274.

²⁰¹ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 56.

Durumu anlayan Tâhir Bey; “Köpeğin tâhir olup olmadığında ihtilaf vardır ama sadık olduğunda hiç şüphe yoktur,” diyerek zekâsı ve nüktedanlığını çevredekilerin kahkahaları ve Sadık Bey’in mahcubiyeti ile bir kez daha göstermiştir.²⁰²

Hak vaki olmuş ve 20 Haziran 1951’de Tâhir Olgun vefat etmiştir. Şeyhinin vefatı, Can’ı derinden yaralamıştır. O zamanlarda yayınlanan ‘İslâm Yolu’ dergisi Temmuz 1951 tarihli sayısını Tâhirü'l-Mevlevî’ye ayırmış, “İlim kalesinin bir taşı daha düştü, yerine konulmaz bir değeri daha kaybettik” diyerek tarihe not düşmüştür.²⁰³ Merhumun naaşı, merhum şeyhi Celâleddin Dede’nin yanından geçerken vasiyeti üzerine yerde sürüyerek götürülmüştür.²⁰⁴ Cenazesi Yenikapı Mevlevîhânesi Merkez Efendi Kabristanı’na, annesinin âğûşuna defnedilmiştir.²⁰⁵

Tâhir Bey, vefatı sebebiyle *Şerh-i Mesnevî* eserini tamamlayamamıştır. Muzaffer Ozak Efendi, Can’a, şerhin eksik kalan kısmını tamamlaması için ısrarcı olup onu teşvik etmiştir. Muzaffer Efendi, Ankaravî’nin şerhini isteyenlere Tâhirü'l-Mevlevî’nin şerhini önermekte, neden böyle yapıyorsunuz sorusuna “Aynen tercümesidir” cevabını vermektedir.²⁰⁶ Can, şeyhinden aldığı mânevî işaretle ve dostlarının desteğiyle eseri tamamlamış ve milletin istifadesine sunmuştur.²⁰⁷

1.2.2. Midhat Bahârî Beytur (1875-1971)

Midhat Bahârî İstanbul’un Eyüp semtindeki Taşlıburun Sa’dî Dergâh’ında doğmuş ve çocukluğu Bahâriye Mevlevîhânesi’nde geçmiştir.²⁰⁸ Adı Ahmet Midhat olup Beytur soy ismini kanunla almıştır. Mahlası Bahâriye Mevlevîhânesinden dolayı Bahârî’dir.

²⁰² Küçük, Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür, 48, 49.

²⁰³ Artıran, Şefik Can Hatıralar, 276-78.

²⁰⁴ Özdamar, Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi, 129.

²⁰⁵ Kahraman, “Tâhirülmevlevî”, 39/408.

²⁰⁶ Artıran, Şefik Can Hatıralar, 369.

²⁰⁷ Artıran, Şefik Can Hatıralar, 292.

²⁰⁸ Artıran, Şefik Can Hatıralar, 300.

İlk dinî bilgilerini Sa'dî şeyhi olan dedesi Süleyman Efendi'den alan Bahârî, dil ve edebiyat alanındaki tahsilini ailesi ve çevresine borçludur. Bahârî, Eyüp'te bulunan Dârülfeyz-i Hamîdî Mektebi ve Eyüp Askerî Rüşdiyesi'nden mezun olduktan sonra liseyi Siirt'teki abisinin yanında okumuştur.²⁰⁹

Maliye Nezâreti, Orman Maâdin ve Ziraat Umum Müdürlüğü, Türkiye Sanayi ve Maâdin kalemleri görevinde bulunan Bahârî, Akşehir Hatip Mektebi'nde Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır.²¹⁰ Sicil ve Me'mûrîn Müdürlüğü mümeyyizliği, Beyoğlu Tâli Mübadel Komisyonu âzalığı da yapan Bahârî, 1945 yılında Sümerbank'tan emekli olmuştur. Emekliliğinden sonra da çalışmalarına devam eden Bahârî, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Farsça, Vefa Lisesi ve bazı özel okullarda Türkçe, edebiyat, tarih, ahlâk, medeniyet ve kitâbet dersleri vermiştir.²¹¹

Bahârî'nin, *Hazine-i Fünûn*, *Mekteb*, *Mâlûmat*, *Terakkî*, *Resimli Gazete*, *Tercümân-ı Hakikat* gibi dergi ve gazetelerde yazı ve şiirleri yayınlanmıştır.²¹²

Bahârî, Arapça'yı Dârülfünûn'da müderris olan Hüseyin Avni Bey'den, Arap edebiyatını da kayınpederi Mehmet Said Efendi'den öğrenmiştir. Farsça'yı abisi Mustafa Refet ve Bahâriye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'den öğrenen Bahârî, Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup aynı anda meâlini verebilmektedir.²¹³

Genç yaşlarda Sahîh-i Buhârî hâfızı Said Efendi'den Câmiu's-Sahîh okuyan Bahârî, 1899'da medresedeki derslerden gümüş liyakat ödülü ve icâzetnâme almıştır.²¹⁴

²⁰⁹ Işık, "Midhat Bahârî", 30/6.

²¹⁰ Selma Dülgeroğlu, *Cumhuriyet Dönemi Konya'daki Şeb-i Arûs Törenleri Postnişinleri*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 32.

²¹¹ Rabia Kılıçkaya, *Mithat Bahârî Beytur, Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 32.

²¹² Dülgeroğlu, *Cumhuriyet Dönemi Konya'daki Şeb-i Arûs Törenleri Postnişinleri*, 32.

²¹³ Hikmet Atik, "Bahâriye Mevlevîhânesi Post-nişinlerinden Ahmet Mithat Bahârî Beytur'un Mevlevîhâne Hatıraları", *İSTEM*, 2017/29, (Aralık, 2017): 3.

²¹⁴ Şeyda Öztürk, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tasavvufi Dilin İmkânı: Midhat Bahâri Beytur ve Rûh-ı Kurân'dan Bir Sâhife-i Nûr isimli eserinde Hakikat-i Muhammediyye Kavramı", *Journal of Islamic Research*, 1/34, (2023): 227, 228.

Bahârî, Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede'ye intisap edip çile çıkarmış, Eyüp Hatuniye Nakşibendî şeyhi Hoca Hüsâmeddin Efendi'den mesnevîhanlık icâzeti almıştır.²¹⁵ 1916 yılında Konya Dergâhı şeyhi Veled Çelebi İzbudak tarafından Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhanlığına tayin edilmiştir. Bahârî'nin, 1924 yılında Ankara Mevlevîhânesi'nde yaptığı bir sohbet esnasında konuşmasından çok etkilenen Konya makam çelebisi Abdülhalîm Çelebi, Destâr-ı Şerif'i çıkararak Midhat Bahârî'ye giydirmiştir. Bahârî böylece Mevlevî şeyhliği icâzetini almıştır.²¹⁶

Mevlevîler'in ölümden ve kınanmaktan korkmayan kimseler olduklarını söyleyen Bahârî,²¹⁷ İslâm anlaşılardan Mevlânâ'nın anlaşılamayacağını vurgulayan bir çizgidedir.²¹⁸

Şefik Can, uzun yıllar Konya'da Mevlânâ ihtifallerinde posta çıkan Bahârî'nin, Bektaşî tavrılı bir Mevlevî olduğu görüşündedir. Can, Bektaşîlerin, tekkelerinin kapatılmasından sonra Mevlevî dergâhlarına sığınmaları neticesinde, bazı mevlévîhânelerin bundan olumsuz etkilendiklerini, şeriata bağlı muhafazakâr yapılarını kaybedip Bektaşî kimliğini yansıtır hale geldiklerini söylemektedir.²¹⁹

Can'a göre Bahâriye Mevlevîhânesi'nde Bektaşî tavır baskındır.²²⁰ Can, Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatından sonra Bahâriye Mevlevîhânesi şeyhi Midhat Bahârî'ye intisap etmiştir. Bahârî'nin tasavvufî bakış açısı Bektaşî esintileri taşıdığı için Can, onu biraz farklı görmektedir. Yapı itibarıyla farklılıklardan tecrübe, ders ve hikmetli neticeler çıkarmaktan hoşlanan, sabır ve hoşgörüyle meselelere yaklaşan Can, Bahârî'ye intisabına ve ona hizmet etmeye devam ediyordu.²²¹ Can için, Yenikapı ile Bahâriye Mevlevîhânesi arasındaki fark neyse, Tâhirü'l-Mevlevî ve Midhat Bahârî arasındaki fark da o idi. Can'ın gönlünde ağır basan taraf şeriata bağlı, muhafazakâr

²¹⁵ Işık, "Midhat Bahârî", 30/6.

²¹⁶ Kılıçkaya, *Mithat Bahârî Beytur, Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 40.

²¹⁷ Işık, "Midhat Bahârî", 30/7.

²¹⁸ Kılıçkaya, *Mithat Bahârî Beytur, Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 55.

²¹⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 295.

²²⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 295.

²²¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 301.

özellikleriyle öne çıkan Yenikapı, yani Tâhirü'l-Mevlevî tarafıydı.²²² Çünkü Mevlânâ şöyle diyordu:

“Ben yaşadığım müddetçe Kur’ân’ın kulu kölesiyim,
Hz. Muhammed’in ayağının bastığı yerin toprağıyım”²²³
Mevlânâ

Can, Midhat Bahârî’yle beraberken, Mesnevî sohbetini hazırlamakta, Bahârî de şerhini yapmaktadır. Şeyhi vefat edene kadar bu böyle devam etmiştir. Can, Mevlânâ ihtifallerinden birinde Konya’da “Mevlânâ ve Eflâtun” konulu bir konferans vermiş, Bahârî, bu konferansla ilgili tebrik ve takdirlerini 14 Ocak 1965 tarihli mektubunda Can’a arz etmiştir.²²⁴ Bahârî’nin vefatından sonra Mesnevî şerhini hocasının vasiyeti gereğince artık Can üstlenmiştir. 1960 yılından itibaren İlim ve sanat camiasından çeşitli dostların yalılarında, evlerinde, kütüphanelerde, konferans salonlarında mesnevî şerhi yapmaya başlamış ve 45 yıl bu böyle devam etmiştir.²²⁵

Midhat Bahârî’nin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılan Dîvân-ı Kebîr’inin içinde Mevlânâ’ya ait olmayan Bektaşî meşrep şiirler bulunmaktadır. Can, bunların çıkarılmasını kendisinden rica etmiş, fakat Bahârî, o şiirler hoşuna gittiğinden herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Can bu hususla ilgili Bakanlığa dilekçe yazmış²²⁶ ve bu eserin düzeltilmesi gerektiğini, kendisine görev verilirse hiçbir telif ücreti almadan bu hizmeti îfâ edeceğini arz etmiştir. Fakat olumlu bir cevap gelmemiş ve üçte biri Mevlânâ’ya ait olmayan şiirlerle dolu bir eser basılmış, bu da Mevlânâ’nın yanlış tanınmasına sebep olmuştur. Can bu süreçte İranlı araştırmacı Bediuzzamân Furûzanfer’in eser ve araştırmalarından yola çıkarak hazırlamış olduğu en güvenilir

²²² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 301.

²²³ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 112.

²²⁴ Şefik Can’ın *Mevlânâ ve Eflâtun* eseri bu konferansa bazı gazel ve rubailerin eklenmesiyle meydana gelmiştir.

²²⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 305, 306.

²²⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 297, 298.

Dîvân-ı Kebîr'i inceleyip, Bahârî'nin kitabındaki Mevlânâ'ya ait olmayan kısımları tespit etmiştir.²²⁷

Bahârî, sohbetlerini İstanbul Cadde Bostan'daki evinde, daha sonra da evladı gibi sevdiği Seniha Bedri Göknîl hanımın hânelerinde icra etmektedir. Bu sohbetlere Şefik Can, Emin Işık, H. Hüseyin Top, A. Kadri Yetiş gibi nice Mevlânâ sevdalıları iştirak etmektedir.²²⁸ Can'ın Bahârî'yle ilk karşılaşmaları da Seniha hanımın evinde neyzen Halil Can vasıtasıyla gerçekleşmiştir.²²⁹

Can, Mevlevîlik alanında kaynak eserlere imza atan Abdülbâki Gölpınarlı'yı çok sık olmasa da Seniha Bedri Göknîl hanımın evinde, Bahârî'nin sohbetinde gördüğünü söylemektedir. Bir gün Bahârî ile Gölpınarlı arasındaki bir tartışma neticesinde Gölpınarlı Bahârî'ye 'câhil' demiş, Bahârî de 'leküm dinüküm velîye din' diyerek odayı terk etmiştir. O gece Gölpınarlı'nın rüyasına giren Hüseyin Fahreddin Dede 'Midhat benim halifemdir' diyerek onu ikaz etmiştir.²³⁰

Can bir gün, Gölpınarlı ve hizmetlerinden memnuniyetle bahsederek *Mevlânâ ve Rubâîler* eserini şeyhine göstermiştir. Duyduklarından pek hoşlanmayan Bahârî, Gölpınarlı'nın olumsuz hal ve fikirlerinden söz etmiş, orada bulunan Seniha hanım da şeyhini desteklemiştir. Bahârî, bu hususta Can'a biraz sert çıkmıştır. Bu tavrı, fikirlerine aykırı bulan Can, altı ay gibi bir süre şeyhiyle görüşmemiştir. Altı aydan sonra şeyhini rüyasında gören Can, Seniha hanımın evine sohbeta gitmiş, kucaklaşarak ve ağlayarak bu hasreti sona erdirmiştir.²³¹

Can, emekli olduğunda Hacc'a gitmek için Bahârî'den izin istemiş fakat o, hac parasını fakirlere dağıtmasını söylemiştir.²³² Can bu olayda şeyhine itiraz etmemiş, Midhat Bahârî vefat edene kadar ona hürmette kusur etmemiştir.

²²⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 296.

²²⁸ Dülgeroğlu, *Cumhuriyet Dönemi Konya'daki Şeb-i Arûs Törenleri Postnişinleri*, 35.

²²⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 302.

²³⁰ Kılıçkaya, *Mithat Bahârî Beytur, Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 51.

²³¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 400, 402.

²³² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 440.

Bahârî 11 Temmuz 1971'de İstanbul'da Seniha hanımın evinde 93 yaşında vefat etmiştir. Bahârî için evde Mevlevî ayini yapılmış, Kani Karaca Kur'ân okumuş, Cenazesi Galip Paşa Camii'nden kaldırılarak Sahrâ-yı Cedîd Kabristanı'na defnedilmiştir.²³³

1.2.3. Mahmut Sami Ramazanoğlu (1892-1984)

Mahmut Sami Ramazanoğlu 1892 yılında Adana'da doğmuştur. Babası Ramazanoğulları'ndan Müctebâ Bey, annesi Ümmügülsüm,²³⁴ hanımı Rabia hatun, kızı Bedia hanımdır.²³⁵ Sâmi Efendi'nin damadı, sanat tarihi hocası, yüksek mimar ve mühendis Ömer Kirazoğlu'dur.²³⁶

Sami Efendi, rüşdiye ve idâdî eğitimini Adana'da tamamladıktan sonra İstanbul Dârulfünûn Hukuk Fakültesi'nde yüksek tahsilini tamamlamıştır. İstanbul'da askerliğini yaparken Kelâmi Dergâhı'na yolu düşmüş ve şeyh Esad Erbilî'ye intisap ederek seyrüsülükünü tamamlamıştır. Sami Efendi'nin Nakşibendî icâzetinin yanı sıra Kâdirî icâzeti de vardır.²³⁷ Esad Efendi, *Mektûbât* adlı eserinin 134. mektubunda; "Nakşibendîyye tarikatına intisap etmek isteyen ihvân-ı dine, tarikata dair merasim ve âyinleri öğretmek için Sami Efendi'ye izin verdim" diyerek icâzeti belgelendirmiştir.²³⁸

Tekkeler kapatıldıktan sonra Adana'ya dönen Sami Efendi bir kereste tüccarının muhasebesini tutarak geçimini sağlamıştır. Adana'da Cami-i Kebîr'de vaaz vererek ve çeşitli meslek gruplarından kişilerle özel toplantılar yaparak irşad

²³³ Kılıçkaya, *Mithat Bahârî Beytur, Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 56, 57.

²³⁴ Necdet Tosun, "Ramazanoğlu, Mahmut Sâmi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/442.

²³⁵ Selim İç, *Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Karabük: KBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 18.

²³⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi maddesi internet sayfası, url: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ramazanoglu-mahmut-sami>

²³⁷ Tosun, "Ramazanoğlu, Mahmut Sami", 34/442.

²³⁸ Muhammed Esad Erbilî, *Mektûbât*, (İstanbul: Dersaadet Yayınları, h.1341-1343), 161, 162.

faaliyetlerine devam etmiştir. Daha sonra sevenlerinin daveti üzerine İstanbul'a yerleşen Sami Efendi, ihvana hizmete burada devam etmiştir.²³⁹

Şefik Can, Esad Efendi'nin *Mektûbât*'ta “Çok asil, terbiyeli, muttaki bir genç”²⁴⁰ diye bahsettiği Sami Efendi'yi yakından tanımak istemiştir. Can'ın Sami Efendi ile tanışmasına, gönül ehli insanlara yakınlığıyla bilinen, dostu Suphi Bey vesile olmuştur. Sami Efendi o zamanlar Sirkeci'de Kayserili bir tüccarın muhasipliğini yapmaktadır. Can, kendilerinden izin alarak, Sami Efendi'yi, Suphi Bey'le beraber ticarethanede ziyaret etmiştir.²⁴¹

Can, Sami Efendi'yi ziyaretlerini şöyle anlatmaktadır: “Ticarethanenin üst katında Sami Efendi'nin küçük bir odası vardı. Suphi Bey sağına, ben de soluna oturdum.²⁴² Ailevî buhranlar içinde bunaldığım bir dönemdi. Sami Efendi, ben daha bir şey söylemeden, sanki içimi okurcasına ailevî sıkıntıların geçici olduğundan bahsetti.²⁴³ ‘Dünya nedir? Dünya Allah'tan gafil olmaktır. Evlenip çocuk sahibi olmak değildir’ diyerek Mevlânâ'dan beyitler okudu. Bana tavsiyelerde bulundu. Kendimi tutamayarak ağlamaya başladım.²⁴⁴ Suphi Bey de bu duruma şaşırıldı. Ben hayatımda nice muhterem insanlar gördüm fakat Sami Efendi gibi birini göremedim. Onun yeri bende bambaşkadır.”²⁴⁵

Can, Sami Efendi'den çok etkilenmiş ve ona karşı içinde ayrı bir muhabbet uyanmıştır. Sami Efendi'yi daha sık görmek isteyen Can'a ticarethanenin sahibi, bunun mümkün olmadığını, sırada başka ziyaretçilerin olduğunu söylemiştir. Can, Sami Efendi'yi tekrar görmek için cuma namazlarını kıldığı camiye takip etmektedir. Sami Efendi'yle namaz sonrası selâmlaşmak veya onun bir tebessümü Can'ı bahtiyar etmeye yetmektedir.²⁴⁶

²³⁹ İç, *Mahmud Sâmî Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 24, 25.

²⁴⁰ Erbilî, *Mektûbât*, 161, 162.

²⁴¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 439.

²⁴² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 439.

²⁴³ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmî Efendi*, 126.

²⁴⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 439.

²⁴⁵ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmî Efendi*, 126.

²⁴⁶ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 57.

Sami Efendi'ye Güney Afrika, Hindistan ve Pakistan gibi yerlerden müridlerinin yazdığı İngilizce mektuplar gelmektedir. Sami Efendi'nin damadı Ömer Kirazoğlu bir gün Can'a; "Üstadın mektuplarını tercüme eder misiniz hoca efendi" diyerek sormuş, Can da memnuniyetle kabul etmiştir. Sami Efendi'nin Erenköy'de, demiryolu kenarındaki iki katlı evinde tercümeleri yapmaya başlayan Can, böylece üstadla sık görüşme imkânı bularak daha samimi olmuşlardır.²⁴⁷

Sami Efendi bir gün Can'ı, evine davet ederek herhangi bir tarikata mensup musun diye sormuştur. Cebinden Mevlevî evrâdını çıkarıp gösteren Can'a; "Evladım sen yine Mevlevî olarak kal. Ben sana teberrüken ders vereceğim, onu da yaparsın," demiştir.²⁴⁸ Herkesin istihareye yatıp müsaade alarak ders almaya çalıştığı Sami Efendi'nin teberrüken ders vermesi, Can için büyük bir lütuftur.²⁴⁹

Can, Sami Efendi'nin verdiği dersi²⁵⁰ yapmaya başladıktan sonra ibadetlerine ve özellikle namaza daha da bağlandığını, bazen vazifesinden dolayı öğle namazlarını kaçırdığını fakat bu derse başlamasıyla namaza aşk ve şevkle sarıldığını vurgulamaktadır.²⁵¹

Can, şeyhi Midhat Bahârî'nin vefatından sonra tamamen Sami Efendi'ye bağlandığını söylemektedir. 1965 senesinde emekli olup Hacc'a niyetlenen Can, Bahârî'ye danışmıştır. Bahârî: "Hacc'a gideceğine o parayı fakirlere ver," demiş, Can da şeyhine karşı gelmemiş ve üzülerek Hacc'a gidememiştir.²⁵² Çünkü aklına Hâfız'ın şu beyitleri gelmiştir:

"...Eğer sana şeyhin, seccadeni şarap küpüne daldır derse,

Tereddüt etmeden daldır,

Onun bir bildiği vardır ki bu emri sana veriyor."

²⁴⁷ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmî Efendi*, 127.

²⁴⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 441.

²⁴⁹ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmî Efendi*, 127.

²⁵⁰ Sâmî Efendi'nin, Şefik Can'a teberrüken verdiği derste Estağfirullah, La ilahe illallah gibi tesbihatlar ile okunması gereken bazı sureler mevcuttur. Bkz. Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 58.

²⁵¹ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 58.

²⁵² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 440.

Sami Efendi ise Can'a ilk iş olarak Hacc'a gitmesini söylemiştir. Can, bunu karşılaştırma için değil herkesin kendine has bakış açısını ortaya koymak için dile getirdiğini söylemektedir. Sami Efendi Can'ın yanına avukat olan bir arkadaşı vererek 1975 yılında Hacc'a göndermiştir. Sami Efendi Hacc'da Can'a bir seccade hediye etmiş ve aralarındaki dostluk daha da derinleşmiştir.²⁵³

Can, tayini Konya'ya çıktığında vedalaşıp hayır duasını almak için Sami Efendi'nin Sirkeci'de çalıştığı ticarethaneye gitmiştir. Sami Efendi'nin; "Evladım ben de sizi bekliyordum" diyerek karşıladığı Can'a, Konya'da ikametine yardım etmeleri hususunda dışçı Mehmet Efendi'ye ulaştırılmak üzere yazdığı mektubu vermiştir. Sami Efendi Can'a, Konya'nın kendisi için hayırlı olacağını, orada dostlarının çok olduğunu söylemiştir.²⁵⁴

Can, Konya'da, Sami Efendi'nin dostlarından dışçı Mehmet Efendi, yorgancı Sâlih Efendi ve bir vaiz ile tanışmıştır. Dışçı Mehmet Efendi bazı günler Esad Efendi'nin eserlerinden sohbet etmekte, Can da bu sohbetlere severek iştirak etmektedir. Sami Efendi Konya'ya geldiği zaman dışçı Mehmet Efendi sohbeta Can'ı da çağırmakta ve yakınlık göstermektedir. Can, bir gün Mevlânâ hakkında olumsuz bir tavır takınan yorgancı Sâlih Efendi'yi uyarmış, durumdan haberi olmayan keramet ehli dışçı Mehmed Efendi de "Mevlânâ'yı küçümsemek Müslümanlığa da insanlığa da yakışmaz" diyerek yorgancıyı rencide etmeden azarlamıştır.²⁵⁵

Dışçı Mehmet Efendi, Can'ı Konya'da iken ricâlî'l-gaybtan olduğu ve hızır ile dostluğundan bahsedilen Ladikli Ahmet Ağa ile tanıştırmıştır.²⁵⁶ Savaş meydanında kendisi günlerdir aç olmasına rağmen ekmeğini bir köpekle paylaşan Ahmet Ağa'ya, bu merhametinden dolayı Allah tarafından üstün mânevî haller lütfedilmiştir.²⁵⁷

Sami Efendi'nin Can'a olan sevgisini, Ömer Kirazoğlu'nun Can'a gönderdiği mektup bütün samîmiyetiyle yansıtmaktadır. 7 Muharrem 1402 tarihli mektupta

²⁵³ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 69.

²⁵⁴ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, 128.

²⁵⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 447.

²⁵⁶ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, 128.

²⁵⁷ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 67.

Kirazoğlu Öyle sŧylemektedir: “Gŧnderdiđiniz mektubu huzurda okudum, halen de okuyorum. Őstadımız sizin mektuplarınızı bekliyor ve gelince okutuyor. Okunurken vech-i alilerindeki tebessŧmŧ gŧrmenizi isterdim. Bize de ne demler yaŧatmaya vesile oluyorsunuz. Yine nâmenizi ellerine aldılar ve yŧzlerine, gŧzlerine sŧrdŧler. Maŧallah, Elhamdŧlillah. Selâm ve dua ile sene-i cedîdenizi tebrik buyuruyorlar.”²⁵⁸

Bir mŧddet Şam’a yerleŧen fakat tekrar İstanbul ve en son Medine’de ikamet eden Sami Efendi, 12 Şubat 1984’te Medine’de vefat etmiŧ ve Cennetü’l-Bakî Kabristanı’na defnedilmiŧtir.²⁵⁹

²⁵⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 445.

²⁵⁹ Tosun, "Ramazanoğlu, Mahmut Sami", 34/442.

2. ETKİLENDİĞİ BAZI ŞAHSİYETLER

2.1. Nazım Hikmet RAN (1902-1963)

Şefik Can, Nazım Hikmet’le bire bir görüşmemiş, onun hakkındaki mâlûmatı Maltepe Askerî Lisesi’nde felsefe hocası ve yakın arkadaşı olan Cemil Sena Ongun vasıtasıyla elde etmiştir.

Nazım Hikmet, Cemil Sena Bey’in liseden arkadaşıdır.²⁶⁰ Birgün, Nazım’la aralarında geçen konuşmayı Can’la şöyle paylaşmıştır:

Cemil Sena Bey, Nazım’a akıllı, aydın, vatanını seven bir adam olduğun halde neden Türkler’e düşman olan Ruslar’ın ideolojisini benimsiyorsun diye sorar. Nazım Hikmet, ciğeri beş para etmez adamların bakan olduklarını, memleketi iyi yönetemediklerini ve kendisinin komünizmi getirip yüksek mevkilere geleceğini söyler.²⁶¹ Çok mutaaassıp biri olmamasına rağmen Cemil Sena Bey bile bu sözleri taaccüp ile karşılar.

Can, Nazım’ın Rusya’ya gitmeden önce kaleme aldığı dinî ve tasavvufî şiirlerinden övgüyle bahsetmekte, Nazım’ın şiirlerinde hissedilen bu denli mânevî duyguların, Mevlânâ’ya gönül vermiş, tasavvuf ehli dedesi Mehmet Nazım Paşa’dan tevarüs ettiğini söylemektedir. Bu yüzdendir ki Nazım, “Dergâhın Kuyusu” adlı şiirini dedesine ithaf etmiştir.

“Dergâhın Kuyusu
Büyük Babama
...
Bir inilti, bir ses bu yalvarış ne?
Ya Rabbi, ne içten anıldı adın!
“Ölmeden öl” diyen bir itikadın

Gönülden duyarak ulu sesini,
Ruha şifa sunan felsefesini
...”²⁶²

²⁶⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 215.

²⁶¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 216.

²⁶² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 216, 217.

Şefik Can, “Hikmet, müminin yitiğidir. Onu bulduğu yerde alır”²⁶³ hadisinden hareketle şair ve yazarların sağcı-solcu diye ayrılmaması gerektiğini, hepsinin bu toplumun ortak kültür değeri olduğunu, bunun dinî veya imanî bir konu olmadığını, doğrularını almamız, yanlışlarını da görüp tecrübe etmemiz gerektiğini söylemektedir.²⁶⁴

Can, kendisinin bir müftü oğlu olduğunu, sağcı, dindar ve çocukluktan beri iyi bir dinî eğitim aldığını, fakat bu özelliğinin karşı görüşteki insanların eserlerini okumasına engel teşkil etmediğini belirtmektedir.²⁶⁵

Can, Nazım’ın şiirlerindeki duyguya, insanî gayret ve haysiyete hayrandır. Fakat böyle tasavvufî manzumeler meydana getirirken, daha sonra komünizmin etkisiyle -hâşâ- “Stalin benim Allah’ım,²⁶⁶ beni Stalin yarattı” diyecek kadar ileri gitmesini tabi ki tasvip etmediğini önemle vurgulamaktadır.

2.2. Mehmed Âkif ERSOY (1873-1936)

Âkif, Tâhirü’l-Mevlevî’nin yakın arkadaşıdır. Mısır’da hastalanınca tedavi için İstanbul’a getirilmiştir. Âkif rahatsızlanınca Mustafa Kemal, yaverini gönderip kendisine yardımcı olmak istemiş ama o, kendisiyle ilgilenenler olduğu için buna gerek görmemiştir.²⁶⁷

Şefik Can, vefat etmeden önce Âkif’i hastanede ziyaret etmiştir.²⁶⁸ İlk mecliste Kastamonu mebusu olarak bulunan Âkif, inkılâpların bu kadar hızlı yapılmasına, “Millet bunu hazmetmekte zorlanır”²⁶⁹ diyerek karşı çıkmıştır. Âkif, kişinin kendi inanç değerlerini savunması başkalarına yaranmak için susmasından daha üstündür

²⁶³ İbn-i Mâce, Zühd, 15; Tirmizî, İlim, 19.

²⁶⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 218.

²⁶⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 237.

²⁶⁶ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 94.

²⁶⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 196.

²⁶⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 195.

²⁶⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 197.

düşüncesindedir. Bu yüzden inandığı değerler uğruna mebusluk makamını, maaşını, ailesini ve memleketini terkedip Mısır'a gitmiştir.

Âkif'in cenazesine bizzat katılan Şefik Can, Dârulfünûn öğrencilerinin Âkif'in tabutunu taşımak istediklerini, fakat dönemin İstanbul Valisi Muhyiddin Üstündağ'ın buna izin vermediğini söylemektedir. Can, yine aynı şekilde, valinin, Âkif'in gerici olduğunu, şapka giymek istemediği için Mısır'a gittiğini, Mustafa Kemal ile aralarının açık olduğunu düşündüğü için, bu yüzden cenazeyi taşımadığını aktarmaktadır. İstiklâl şairi Mehmed Âkif'e büyük saygısızlık yapılmış, cenazesi arabaya yüklenip beş on kişiyle defnedilmiştir.²⁷⁰

Âkif'in cenazesi için takınılan tavır karşısında üzüldüğü görülen Can, kısa bir zaman sonra vefat eden "Makber" şairi Abdülhak Hamit Tarhan'ın görev, konum ve yaşantısından dolayı kendisine birçok dedikodu ve suçlamalar yöneltilmesine rağmen cenazesine gösterilen ilgi ve alakayı da çok yadırgamaktadır. Hatta bununla ilgili Tâhirü'l-Mevlevî'nin bir hicviye yazdığını da söylemektedir. Sözü edilen hicviyede Tâhirü'l-Mevlevî şöyle diyordu:

"Ezerek Bâr-ı diyâset kaddin, toprağa düştü nihayet pezevenk
Boynuzları sığmadı lâkin, mezara örttüler bir hayli çelenk."²⁷¹

Millî şairin cenazesinde yaşananlar ve Âkif'e fazla değer verilmemesi, başta Tâhirü'l-Mevlevî ve Can olmak üzere Âkif'in sevenlerini üzmüştür. Fakat hiç beklenmedik bir yerden Âkif'i sevenleri sevindiren bir yazı kaleme alınmış ve yayınlanmıştır. Bunu yapan; "Fikir Hareketleri" adında haftalık bir dergi yayınlayan, İttihatçılar'dan Hüseyin Cahit Bey'dir. O, yazısında şöyle söylemektedir:

"Ben Âkif'i görmedim, sevmem de, onunla aynı yolda değilim, o benim meşrebime uymayan bir adamdı ama şunu itiraf etmeliyim ki, kendi değerlerinin işlemediği bir yerde başkalarına şakşakçılık yaparak mebus maaşı almayı reddettiği için onu insan olarak çok sever derin hürmet ederim"²⁷²

²⁷⁰ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 82.

²⁷¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 197.

²⁷² Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 83.

2.3. Hüseyin Şemsi ERGÜNEŞ (1872-1968)

Şefik Can, II. Dünya Savaşı zamanlarında Kırıkkale Askerî Sanat Enstitüsü'nde öğretim müdürlüğü görevinde iken, hocası Tâhirü'l-Mevlevî'yi özlemekte, ziyaret edememekten dolayı çok üzülmemektedir. Askerî Sanat Enstitüsü, Askerî Liseler Müfettişliğine bağlı olduğundan, işi gereği sık sık Ankara'ya gitmektedir. Bu gidişlerinden birinde bir melâmî şeyhinin oğlu olan Rumeli'li askerî müfettiş Davut Aydın Arslan ile tanışmıştır. Aralarındaki muhabbet zamanla ilerleyince Davut Bey, Şemsi Ergüneş adında bir velî zâtın Kırıkkale'ye geleceğini söylemiştir. Can, Şemsi Efendi'yi, ilâhî ve zikirlerle mâneviyatın arttığı bir kandil gecesinde ziyaret etmiştir.

Şemsi Efendi Arapça ve Farsça dillerine hâkim âlim bir zâttır. Kırıkkale'de olduğu müddetçe Şemsi Efendi'nin zikir ve sohbetlerini kaçırmayan Can, hocası Tâhirü'l-Mevlevî'nin mânevî sıcaklığını Şemsi Efendi'de bulmuştur. Aralarındaki samimiyet ilerleyince, Şemsi Efendi, Şefik Can'a, Bedrettin Simavi'nin "Varidat" isimli eserini hediye etmiştir. Devrin melâmî büyüklerinden Şemsi Ergüneş, bir gün Kırıkkale'de iken Can'ı evinde ziyarete gelmiş, fakat onu bulamayınca "Geldim evde yoktun" diye şiir bile yazmıştır.²⁷³

2.4. Mahmut Sadettin BİLGİNER (1910-1983)

Sadettin Bilginer, Melâmî neşveye sahip Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin halifelerinden biri olan Hacı Hulûsi Maksut Efendi'nin oğludur. Bilginer, kimya mühendisi olduğundan askerî fabrikalardaki görevinden dolayı bazı zamanlarda Kırıkkale'ye gelmektedir. Şefik Can'ı Bilginer'le Askerî Sanat Enstitüsü'nde Davut Aydın Arslan tanıştırmıştır. Tahsilini Almanya'da yapan Bilginer'in, Can'la dostlukları ilerlemiş, bu arada Bilginer, Can'ın kardeşi Fevziye Hanım'a da talip olmuştur. Fevziye Hanım istemediği için bu birliktelik gerçekleşmemiş fakat buna rağmen dostlukları hiç bozulmamıştır. Can tekrar Kuleli'ye döndükten sonra Bilginer'in İstanbul'da tertiplemediği sohbet meclislerine iştirak ederek dostluklarını

²⁷³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 269, 270.

devam ettirmiştir. Bilginer, “Allah ve İnsan” adlı eserinin hazırlık safhasında zaman zaman Can’a danışıp, müzakerelerde bulunmuşlardır.²⁷⁴

2.5. Hasan Lütü ŞUHUT ve Osman Senâî ERDEMGİL (1872-1944)

Şefik Can bir gün, dostu Sadettin Bilginer’in teklifiyle melâmî büyüklerinden, Hasan Lütü Şuhut’un bir hayli uzak olan evine tasavvufî sohbetlerinden istifade etmek için ziyarete gitmişlerdir. Can, Hasan Lütü Bey’i “Hâcegân, İslâm Tasavvufu’nda Menâkıb-ı Evliyâ ve Fakir Sözlere” gibi eserlerinden tanımaktadır.²⁷⁵

Sadettin Bey, Can’ı, Heybeliada’da mukim, diğere bir Melâmî büyüğü, Makedonya doğumlu, askerî tarih araştırmacısı ve muharriri emekli kurmay albay Osman Senâî Erdemgil ile de tanıştırmıştır. Osman Senâî Bey, Yunan sınırında büyük başarılarla imza atarak Osmânî nişanıyla takdir ve taltif edilmiştir. Ziyaret esnasında Osman Senâî Bey yüz yaşında olduğunu aktarmış, fazla konuşamadığından hal dili ile bir müddet kalbî muhabbetle bulunmuşlardır. Osman Senâî Bey, İbnü’l-Arabî’nin “el-Fütühâtü’l-Mekkiyye” eserindeki “Aşk” bahsiyle alakalı bir risâle kaleme almış, daha sonra Sadettin Bilginer bazı eklemelerle bunu “Allah Sevgisi” adıyla yayımlamıştır.²⁷⁶

2.6. Ömer Ferit KAM (1864-1944)

Tâhirü’l-Mevlevî’nin evine gelen, sohbetlerinde ve ziyaretlerinde bulunan kişilerden biri de Ömer Ferit Kam’dır. Arapça, Farsça ve Fransızca dillerine vukufiyeti ile bilinen Ferit Kam, Klasik Türk ve Fars Edebiyatı şerhleriyle tanınmaktadır. Fatih Camii’ndeki İslâmî ilimler dersleri neticesinde 1905’te Müderris Âsım Efendi’den icâzet almış, Kelâm, İslâm felsefesi ve tasavvuf ilmiyle özel olarak uğraşmıştır. Yazı ve şiirleri Sebîlürreşâd, Mahfil ve Sırât-ı Müstakîm gibi dergilerde yayınlanmıştır. “Vahdet-i Vücûd” ismindeki eseri, Türkiye’de bu konuda ilk örneklerden biridir. Şefik Can fırsat buldukça Ferit Kam ile, Tâhirü’l-Mevlevî’nin evinde buluşup, sohbet, muhabbet ve istişarelerde bulunmaktadır. Birgün Tâhirü’l-Mevlevî’nin evinin

²⁷⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 270, 271.

²⁷⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 271.

²⁷⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 272.

merdivenlerinden çıkarken soluk soluğa kaldığı ve kendisine ah ederek söylediği aşağıda yer alan şu kıtayı Can, hiç unutmamıştır.

“Çekilmez bir belâdır ihtiyarlık
Hele munzam olursa bir de darlık,
Ser-i izzetinde kalsın,
Senin olsun İlâhi böyle varlık.”²⁷⁷
Ömer Ferit Kam

2.7. Suûd Yavsî EBUSSUÛDOĞLU (Suûdü'l-Mevlevî) (1882-1948)

Şefik Can Kuleli’de öğrenci iken Suûdü’l-Mevlevî, Fatih’te bulunan Millet Kütüphanesi Müdürlüğü görevini yürütmektedir. Can, sık sık bu kütüphaneye giderek babasından öğrendiği Farsça ile Dîvân-ı Kebîr’den parçalar okuyup, anlamaya çalışarak, notlar almaktadır. Suûdü’l-Mevlevî de Can’ı takip edip, ne yaptığına bakarak, onunla özel ilgilenmektedir.²⁷⁸

Suûd Bey, Ebussuûd Efendi soyundan olup Dîvân-ı Hümâyün’un mühimme kaleminde on sekiz sene görev yapmış kıymetli bir hattat ve şairdir. Asıl adı Suûd Yavsî Ebussuûdoğlu olan Suûdü’l-Mevlevî, Cumhuriyet döneminde çalışmış olduğu Âyan Meclisi kurumu ortadan kaldırıldığı için işsiz kalmıştır. O da Tâhirü’l-Mevlevî ile beraber bir yer kiralayarak sipariş üzerine yazılar yazıp ders vermeye ve bu şekilde geçimini temin etmeye devam etmiştir. Şapka inkılâbıyla ilgili olarak devlet görevlilerine tehdit mektupları gönderdiği iddiasıyla, O da Tâhirü’l-Mevlevî gibi İstiklâl Mahkemeleri’nde yargılanmış, hapis yatmış daha sonra suçsuzluğu anlaşıl原因 olarak serbest kalmıştır. Mevlevî ünvanını, Tâhirü’l-Mevlevî’ye nazire olarak yazdığı “Aşkname” isimli manzumesinde kullanmıştır.²⁷⁹

Tâhirü’l-Mevlevî ile iyi arkadaş olan Suûd Bey tam bir Mevlânâ aşığıdır. Bir gün Tâhirü’l-Mevlevî’nin evine gelmiş ve Can’ı da orada görünce; “Sen talebeydin

²⁷⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 188, 189.

²⁷⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 190.

²⁷⁹ Muhittin Serin, “Suud Yavsî Ebussuudoğlu”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/579.

şimdi teğmen olmuşsun” diyerek evladını görmüş bir baba gibi kucaklayıp sevinmiştir. Suûd Bey bazen, Tâhirü'l-Mevlevî ve Can'ı evine davet etmekte, bu derûnî şahsiyetlerle yemekler yenmekte, güncel meselelerden çok, tasavvufî konulardan sohbetler edilmektedir.²⁸⁰

Suûdü'l-Mevlevî'nin kendine ait kıymetli bir dîvânı mevcuttur fakat o yıllarda henüz basılmamıştır. Can, dîvânı onunla birlikte okumaktan çok hoşlanmakta ve defterine notlar almaktadır. Bir şiirinde şöyle söylemektedir:

“Ben çâker-i âl-i nebevîyim, alevîyim
Sünnî, Hanefî, Mustafevî, Murtezâvîyim
Hâşâ, ne hurûfî ne de Şî-i ğavîyim
El-minnetü lillah Müslümân-ı kavîyim”²⁸¹

Suûdü'l-Mevlevî, Can'ın Kırıkkale'de olduğu 1947 senesinde felç geçirerek yatağa bağımlı hale gelmiş, Ağustos 1948'de vefat etmiş ve Merkez Efendi haziresine defnedilmiştir.

2.8. Hüseyin Hilmi IŞIK (1911-2001)

Şefik Can'la akran olan Hüseyin Hilmi Işık, 1911 senesinde İstanbul'un Eyüp ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Plevne'den İstanbul'a hicret eden muhacirlerden Said Efendi'dir. 1929'da lise tahsilinden sonra Askerî Tıbbiye okuluna kaydını yaptırmıştır. Nakşibendî Hâlidî büyüklerinden Eyüp Kaşgârî Tekkesi'nin son postnişini Abdülhakim Arvâsî 'ye bağlıdır. Tıbbiyede okurken şeyhinin yönlendirmesiyle eczacılığa geçmiştir. 1936'da Fen Fakültesi Kimya Bölümü'nü bitirdikten sonra Ankara Mamak'ta bir fabrikada kimya mühendisliği yapmıştır.²⁸² Daha sonra İstanbul Yeşilköy'de bir eczane açmıştır. Şefik Can, Kuleli'de edebiyat hocalığı yaparken Hüseyin Hilmi Işık da kimya hocalığı yapmaktadır. O dönemde başarılı ve göz dolduran bir öğrenci olan Enver Ören, hem Can'ın hem de Hüseyin

²⁸⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 192.

²⁸¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 191.

²⁸² Hamid Algar, “IŞIK, Hüseyin Hilmi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 1/576, 577.

Hilmi Işık'ın öğrencisidir.²⁸³ Dindar bir hoca olan Işık, Ören'i çok beğenmektedir. Daha sonra O'nu kızıyla evlendirerek bu sevgisini akrabalık bağıyla kuvvetlendirmiştir.

Şiir, edebiyat, kültür ve sanatın dini, imanı, mezhebi olmaz²⁸⁴ düşüncesinde olan Can, bir gün edebiyat dersinde, hayranlıkla Tevfik Fikret'in şiirlerinden bahsedince bu durum Işık'ın kulağına gitmiştir. Işık, Tevfik Fikret'in dinsiz bir adam olduğunu söyledikten sonra Can'a "Tarihi Kadim" şiirini hatırlatmıştır. Tevfik Fikret bu şiirde şöyle söylemiştir:

“...
Madem bu beden o ölümsüzün işi,
ne diye kıvrır durur bin türlü dert içinde?
Hadi diyelim aslımız toprak bizim,
Sen gel onu kederden bir çamur yap.
Her yeri kanla, göz yaşıyla dolu
İnsaf be, bu kadarı da olur mu?
Sen gel hem yoktan var et,
Sonra da ettiğini boz, kötüle.
Hiçbir yaratandan ummam bunu:
Yaradan yok eder, ama perişan etmez!”

Can da Işık'a "Sabah Ezanında" şiirini okumuştur.

“...Allahu ekber... Allahu ekber...
Bir samt-i ulvî: Güya tabiat
Hâmûş hâmûş eyler ibadet.
Allahu ekber... Allahu ekber...
Bir samt-i nâlân: Güya avâlim
Pinhan-ü peyda, nevvâ-ü muzlim
Etmekte zikr-i Hallâk'ı dâim...”

Can, Tevfik Fikret'in eskiden Mevlid-i Şerif okuyan, dinî hassasiyeti olan bir insan olduğunu fakat sonradan bu inancı kaybettiğini söylemiştir. Bu bakımdan Işık ile pek uzlaşmamaktadır.²⁸⁵

²⁸³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 287.

²⁸⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 290.

²⁸⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 288.

Bir gün Can, Işık'ın talebelerinden biriyle Hacı Sami Ramazanoğlu'na gitmek üzere sözleşmiştir. Işık, o öğrenciye, Abdülhakim Arvâsî ile Hacı Sami Efendi'nin şeyhi Esad Erbilî hazretlerinin, Vahdet-i Vücûd düşüncesiyle ilgili görüş ayrılıkları olduğunu ve oraya gitmemesi gerektiğini söylemiştir. Böyle tavırlar Can'ın bakış açısıyla pek uyuşmamaktadır. Buna rağmen Can, Işık'ın topluma faydalı yönlerini görerek ona saygı göstermekte ve sevgisinden de bir şey eksilmemektedir. Çünkü Can'a göre ibadetlerini eda ettiği halde insanlara hayrı olmayanlar, nebevî öğretiyi anlayamamış kimselerdir.²⁸⁶

Işık, damadı zengin bir holding patronu olmasına rağmen, kışları küçük bir elektrik sobasıyla ısındığı eski ve mütevazî evindeki yaşantısına devam etmektedir. Can da zaman zaman O'nun evine giderek irtibatı koparmamaktadır. Can'ın fikirlerine birden celâllenen veya tavır alan kimseler, onun hoşgörü ve müsamahasını gördükten sonra bunu yadırgamayıp, muhabbetlerini sürdürmekte ve pek sorun yaşanmadığı görülmektedir.²⁸⁷

Işık, Nakşibendî-Müceddidî-Hâlidî ağırlıklı eserlerle ilgili neşriyatı, tıpkıbasım ile bazı eserlerin farklı dillerde basılması, İmâm-ı Rabbanî ve oğlu Muhammed Ma'sûm'un mektuplarının tercümelerinin özeti, Hakikat Gazetesi ve yayınları gibi birçok faydalı ilmî çalışmalar yapmıştır. Ekim 2001'de vefat eden Işık, Eyüp Sultan mezarlığına defnedilmiştir.²⁸⁸

2.9. Maraş'lı Ahmet Tâhir Efendi (1885-1954)

Ahmet Tâhir Efendi aslen Maraşlı olup, Ömer Nasuhi Bilmen'in medrese arkadaşı, Tâhirü'l-Mevlevî'nin de yakın dostudur. Dârülfünûn'da hukukla beraber fen bölümleri de okumuş, "Tasavvuf yolunda bunların bana hiç faydası olmadı" diyerek serzenişte bulunmuştur. Halvetî-Şâbânî şeyhi Ahmed Amiş Efendi'ye intisap etmiş,

²⁸⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 289.

²⁸⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 290.

²⁸⁸ Algar, "IŞIK, Hüseyin Hilmi", 576, 577.

orduda hukuk müşavirliği, kadılık, kaymakam vekilliği, dersiâmlık, vâizlik ve kütüphanede tasnif heyeti başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.²⁸⁹

Şefik Can, Tâhir Efendi'den Muhammed Nûrül Arabî'ye bağlı iyi bir hatip ve mütefekkir olarak söz etmektedir.²⁹⁰

Kuleli'nin önündeki caminin imamı Arnavut Hüseyin Efendi, cami imamına tahsis edilmiş bir evde oturmakta, alt katını da bakkal dükkânı olarak çalıştırmaktadır. Hüseyin Hoca, dükkânına sık sık gelen Tâhirü'l-Mevlevî ve Can ile sohbet etmektedir. Can, Melâmî büyüklerinden Ahmet Tâhir Efendi ile ilk defa bu dükkânda, böyle bir sohbet esnasında tanışmıştır.²⁹¹

Nakşî Hüseyin Hoca ile Melâmî Ahmet Tâhir Efendi dinî bazı konularda anlaşamamalarına rağmen bu durum dostluklarını bozmamaktadır. Ahmet Tâhir Efendi, Can'ın, mutasavvıflardan Farsça eserler okuduğunu görünce ona yazma bir dîvân hediye etmiştir. Can, yaz aylarında Vahdettin Köşkü'nü kiralayan, kış aylarında da Beyazıt'ta bir evde oturan Ahmed Tâhir Efendi'nin ziyaret ve sohbetlerinde bulunmuştur.²⁹²

2.10. Mehmet Tefvik KOLAYLI (Neyzen Tefvik) (1879-1953)

Neyzen Tefvik ismiyle meşhur olan Mehmet Tefvik Kolaylı, Samsun Bafra Camii Kebîri İmam-Hatibi Mustafa Efendi'nin torunu olup, Dâru'l-Muallimi Âliye'nin ilk mezunlarından ve Rüşdiye Mektebi öğretmenlerinden Hasan Fehmi Efendi'nin oğludur. Dünyanın geçiciliğini idrak ederek, maddeye değer vermeyen ve derbeder bir hayat süren Mehmet Tefvik Efendi, ney dersi almaya ilk olarak İzmir Mevlevîhânesi'nde başlamış, değerli edip ve sanatkârlarla tanışma fırsatı bulmuştur. İstanbul Fethiye Medresesi'nde öğrenim gördüğü sırada tanıştığı Mehmed Âkif Ersoy'dan Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri almış, kendisi de Âkif'e ney dersi

²⁸⁹ Nihat Azamat, "Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/38, 39.

²⁹⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 291.

²⁹¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 291.

²⁹² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 292.

vermiştir. Galata ve Yenikapı Mevlevihâneleri'nde ney icracısı olarak görev yapan Neyzen, içkiye müptela olduğundan birçok sıkıntı yaşamıştır.

Bir gün sarhoşken II. Abdülhamid idâresine karşı ileri-geri sözler sarfettiğinden soruşturma geçiren Neyzen, idâreye karşı bu tutumu nedeniyle yakın çevresinin desteğini de kaybederek izbe yerlerde düşüp kalkmaya başlamış, Âkif'in telkinlerine rağmen bu bağımlılıktan kurtulamamıştır.²⁹³

Şefik Can, üsteğmen olduğu yıllarda, İstanbul Gülhane Parkı'ndan Sultanahmet Camii'ne doğru giderken, dağınık saçlarıyla pejmürde bir halde kaldırımında yürüyen Neyzen'i görmüştür. Neyzen'in bir kafesçi dükkânına girdiğine, arkadaşlarıyla şakalaşmasına ve aralarında hoş bir muhabbetin cereyan ettiğine şahitlik etmiştir. Hayatın zorluklarını, devrin sorunlarını alaycı bir şekilde işleyen Neyzen, aynı zamanda hitabeti kuvvetli iyi bir şairdir. Neyzen, dağınık ve harâbâtî mizaçlı olduğundan şiirlerini de kendisi toplamamıştır. "Azâb-ı Mukaddes" kitabı, Neyzen'nin rahatsızlığından dolayı hastanede iken duvarlara, içtiği boş sigara kutularının üstüne yazdığı kıtalardan derlenmiş, Can bu kitabı almış, okumuş ve neyzenin üslûbuna hayran kalmıştır.²⁹⁴

Can, insanların dış görünüşüne bakıp aldanmamak gerektiğini, sarhoşluk elbisesine sığınarak kendini halktan gizleyen kimseler de bulunduğunu vurgulamaktadır. Can, Neyzen'in şiirlerinde yer alan, toplumun olumsuz halleriyle ilgili istihzalarla, dünyanın geçiciliğine vurgu yaptığını, samimi dua ve niyazlarla Cenâb-ı Hakk'a gönülden bağlı olduğunu, O'nun kâmil bir insan olduğunun reddedilemeyeceğini söylemektedir.²⁹⁵

2.11. Enver ÖREN (1939-2013)

1939 Denizli Honaz doğumlu olan Enver Ören, ilk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladı. Tahsiline daha sonra İstanbul Kuleli Askerî Lisesi'nde

²⁹³ Hasan Aksoy, "Neyzen Tevfik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/72, 73.

²⁹⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 135.

²⁹⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 136.

devam eden, yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Zooloji ve Botanik Bölümü'nde tamamlayan Enver Ören, hidrobiyoloji alanında yurtdışı tecrübesinden sonra akademik personel ve öğretim görevlisi olmuştur. Daha sonra bu görevinden ayrılarak arkadaşlarıyla beraber gazetecilik yapmıştır.²⁹⁶

Binbaşılığa yükselen ve iktisadî alanda da yeterli tahsili bulunan Ören, tozsuz tebeşir satarak başladığı ticari hayatına gazete, medya, haber ajansı derken holdingleşmeye dayanan bir ilerleme ile devam ederek birçok alanda hizmet vermeye başlamıştır.²⁹⁷

Ören, Kuleli'de öğrenci iken, edebiyat derslerinde solcuların şiirlerini okuyan Can'a karşı, saygıda kusur etmemekte, fakat içten içe çok rahatsızlık duymaktadır. Ören'in, arkadaşlarıyla beraber bu gibi hususlara bakış açıları, Can kadar serbest değildir. Hocalarını tam olarak anlayamamalarına rağmen bu fiilî durum anlaşmalarına engel teşkil etmemektedir.²⁹⁸

Enver Ören holding sahibi olduktan sonra da Şefik Hocası'nı ihmal etmemiştir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın basmış olduğu, Midhat Bahârî'nin "Dîvân-ı Kebîr'den Seçmeler" kitabında Mevlânâ'ya ait olmayan kısımları inceleyip çıkartan ve doğru bir şekilde tekrar bastırmak isteyen Can, Kültür Bakanlığı'na durumu arz etmeye, Enver Ören'le beraber gitmiştir. Fakat eser basıldığı için, Can'ın düzeltmeleriyle tekrar basılamayacağını, bakanlık olarak bu konuda yardımcı olamayacaklarını söylemişlerdir.²⁹⁹

Ören, hocasına vefasını her fırsatta göstermeye gayret etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin yarım kalan Mesnevî şerhini tamamladığında, ziyaret ederek tebriklerini iletmıştır. Basılması için Şamil Yayınevi'ne fotoğraflarla beraber verilen eser basılmamış, depolarda çürümeye terk edilmiş, Ören, yayınevi sahibini çağırarak bu eserin basılması için söz almıştır. Fakat bu da fayda etmemiş, en son Hayat Nur

²⁹⁶ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Enver Ören", (Erişim 27 Aralık 2023) https://tr.wikipedia.org/wiki/Enver_Ören

²⁹⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 292.

²⁹⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 290.

²⁹⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 294.

Hanım'ın ısrarlarıyla eser basılmış, fakat hatıra olarak eserle birlikte basılması için verilen fotoğraflar ortadan kaybolmuştur.³⁰⁰

Ören'in bu ilgisi, Can'ı ziyadesiyle memnun etmiştir. Bu memnuniyeti göstermek için Can, Ören'in kayınpederi Hüseyin Hilmi Işık'ın İmâm-ı Rabbânî'ye ilgisinden olsa gerek, *Mektûbât*'ın çok eski bir baskısını ona hediye etmiştir. Yine baba yadigarı, baktığında hep Mehmet Tevfik Efendi'yi hatırlatan cep saatini Ören'e hatıra olarak vermiştir. Ören güler yüzlü, tatlı dilli, çalışkan ve vefakâr bir insandır.³⁰¹

Enver Ören, Ocak 2013'te vefat etmiş ve Eyüp Sultan Mezarlığı'na defnedilmiştir.³⁰²

2.12. Hüseyin Sîret ÖZSEVER (1872-1959)

Asıl ismi Hamdullah olan Hüseyin Sîret Bey, Şefik Can'ın Kuleli Askerî Lisesi'nde beraber çalıştığı öğretmen ağabeylerindedir. Servet-i Fünûn şairlerinden olan Hüseyin Bey, devlet kademesinde hariciye ve tercüme kalemlerinde görev yapmıştır. Siyasî nedenlerle muhtelif ülkelerde sürgün hayatı yaşayan Hüseyin Bey, ilk olarak 1908 yılında Meşrutiyet'in ilânıyla yurda dönebilmiş, ikinci defa sürgün edildikten sonra, 1918 Mondros Mütarekesi'ni beklemek zorunda kalmıştır. Can, Hüseyin Bey'in hüznü ve melâl şairi olarak anılmasını, vatanına ve ailesine duyduğu özleme bağlamaktadır.³⁰³

Can ile Hüseyin Bey'in sohbetleri, muhtelif zaman ve mekânlarda sürgün yılları, edebiyat ve tasavvuf konuları üzerine olmuştur. Hüseyin Bey, bir gün Cerrâhî Şeyhi İsmâil Fahreddin Efendi'yle tanışmış, şeyh ona bu kudretini naat yazmak için kullanmasını tavsiye etmiştir. Hüseyin Bey şeyhine, ancak gördüğü şeyleri şiire döküp yazabildiğini söylemiş, şeyhi de; "O zaman gör" demiştir. Her gün çektiği salavatları o gece daha bir içten çekince rüyasında Efendimiz'i gören Hüseyin Bey sabahleyin tekkeye koşmuş ve gözyaşları içinde, elinde şiirin yazılı olduğu kağıdı göstererek,

³⁰⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 292.

³⁰¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 294.

³⁰² Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Enver Ören", https://tr.wikipedia.org/wiki/Enver_Ören

³⁰³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 227, 228.

“İşte efendim, gördüm ve yazdım” demiştir. O kadar sürgün ve ayrılıklardan sonra İsmâil Fahreddin Efendi’yi bulan ve onun müridi olan Hüseyin Bey, 1959 da İstanbul’da vefat etmiştir.³⁰⁴

2.13. Esad Erbilî (1847-1931)

Esad Erbilî ismi ile meşhur olan Muhammed Esad Erbilî, Musul’un Erbil kasabasında dünyaya gelmiştir. Dedesi, Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye kolunun kurucusu Hâlid el-Bağdâdî’nin halifelerinden Hidâyetullah Efendi’dir. Hidâyetullah Efendi, Hâlid el Bağdâdî tarafından Erbil’de bizzat yaptırılan tekkenin şeyhidir. Babası da aynı tekkede şeyhlik yapmış olan Muhammed Said Efendi’dir. Erbilî babasından Hâlidî icâzeti, şeyh Abdülhamid er-Rifkânî’den de Kâdirî icâzeti almıştır.³⁰⁵

Şefik Can, emekliliğinde Güneş Koleji’nde görev yaparken, başka liselerden imtihanlar için edebiyat hocaları gelip, öğrencilerin genel durumlarını kontrol etmektedir. Bu hocalardan biri de iyi bir aile terbiyesi aldığı ve asalet ve zarafetiyle belli eden Züleyha Hanım’dır. Züleyha Hanım, Esad Erbilî Efendi’nin torunu ve Ali Efendi’nin kızıdır.³⁰⁶

Can’ın evinde Esad Erbilî’ye hediye edilen, Nuruosmaniye Camii İmam-Hatibi Hattat Tâhir Efendi’nin eseri olan hat tablosu dikkat çekmektedir. Can’ın ablası kadar sevdiği ve Mesnevî derslerine ev sahipliği yapan Seniha Bedri Göknül Hanım’a, Züleyha Hanım tarafından intikal eden bu tablo, Seniha Hanım’ın vefatından sonra, hediye olarak Şefik Can’a intikal etmiştir.³⁰⁷

1930 yılında, Nakşibendî tarikatı ve Esad Erbilî hazretlerine müntesip olduğu iddia edilen bir grup tarafından, hilâfet ve şeriatı tekrar getireceğiz diye, İzmir Menemen’de olaylar çıkarılmış ve başta Kubilay olmak üzere birçok kişi öldürülmüştü. Esad Efendi, tarihte Menemen Vak’ası olarak bilinen olay ile ilgisi

³⁰⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 228, 230.

³⁰⁵ Hasan Kamil Yılmaz, "Esad Erbilî" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/348.

³⁰⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 102, 103.

³⁰⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 101, 103.

olmamasına, hatta olay esnasında İstanbul'daki evinde bulunmasına rağmen, oğlu Ahmed Efendi ve diğer Nakşî dervişlerle beraber Menemen'e getirilerek burada hapsedilmişlerdir.³⁰⁸

Esad Efendi yargılamalar sürerken şüpheli bir şekilde vefat etmiş, oğlu Ali Efendi diğer Nakşîlerle beraber 5 Şubat 1931'de idam edilmiştir.³⁰⁹

Yobazlık ve halkı yönetime karşı kışkırtma ile itham edilen Esad Efendi, 1900'lü yılların başında kız çocuklarının eğitim alması söz konusu dahi değilken, bilakis, kızını okutup piyano dersi aldırmasıyla tanınan, dindar bir entelektüeldir. Can, Menemen olaylarında her iki tarafın câhilce hareket ettiğini, çok değerli insanların katline sebep olduğunu, bunun neticesi olarak da ahlâkı güzelleştirmek ve topluma faydalı olmak için uğraşan samimi dindarların tümünün, yobazlıkla suçlanmalarından müteessir olduğunu belirtmektedir.³¹⁰

³⁰⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 102.

³⁰⁹ Öz, "Yasak Bir Hâfizayla Yüzleşmek: Menemen Olayı İrtica mı, Komplö mü?", 420.

³¹⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 100.

3. ESERLERİ

3.1. Klasik Yunan Mitolojisi

Şefik Can, “Filozof hakikati seven kişi demektir, tasavvufla felsefe bir değildir ama filozoflar hikmeti arayan ve insanları mutlu etmeye uğraşan kişiler olduklarından bazıları tarafından peygamber bile ilan edilmişlerdir” diyordu. Can, hakikat sadece akılla bulunmaz, mutlaka aşka iltica etmek gerekir, bütün mesele akıl ile aşka giden yolu keşfetmektir, aklın sınırı vardır ama aşkın sınırı yoktur düşüncesindeydi.³¹¹

Yunan Edebiyatı’ndaki insanî duygular Can’ın ilgisini çekmekte, bütün hızıyla felsefî ve mitolojik eserleri okumaktadır. Can, bu eserlerin içinden insanların yaratıcı arayışına dair zevkli ve mânalı unsurlar, İslâm’ı ve Mevlânâ’yı hatırlatan izler bulmaktadır. Mevlânâ ile ilgilenirken mitolojiden dolayı onu kınayanlar olsa da Can, felsefeyle ilgilenmek tasavvufî anlayışa bir eksiklik getirmediği gibi bilakis önemli kültür zenginliğidir görüşünü savunmaktadır. Mevlânâ’ya gelmeden önce, hepsini teker teker hatırlayamasa da felsefe alanındaki kitapların çoğunu okuduğunu söyleyen Can, Platon’un (Eflâtun) bütün eserlerine vâkıftır. Özellikle Epikuros’un hazcı bir anlayışa sahip iken sonrasında yoksul ve dervişane bir hayattan zevk alması onu derinden etkilemiştir.³¹²

Jean Marie Guyau’dan da çok etkilendiğini söyleyen Can’ın kütüphanesinde üç yüz elliye yakın felsefe eseri bulunmaktadır. Can, bu kitapların arasında herkesin çok bilmediği, Elmalılı Hamdi Yazır tarafından “Histoire de la Philosophie” eserinin Fransızca’dan tercüme edilmiş hali olan “Metâlib ve Mezâhip” adında bir kitap bulunduğunu da aktarmaktadır. Bu bilgilere vâkıf olduğu dönemde Türkiye’de birkaç eser hariç mitoloji adına kayda değer bir çalışma olmadığını düşündüğünden, yaklaşık otuz seneyi bulan bir zamanda “Klasik Yunan Mitolojisi” eserinin ortaya çıktığını belirtmektedir.³¹³

³¹¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 349.

³¹² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 349.

³¹³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 347.

Eserin önsözünde insanın daima yaratıcısını arama ve O’nu tanıma eylemi içerisinde bulunduğuna değinen Can, insanın kendi aklınca tanrısını bulduğunu ileri sürüp heykeller, mâbetler yaparak onlara taptıklarını söylemektedir. İnkârın bile bir inanç türü olduğunu söyleyen Can, insanların inançsız kalmadıklarını ve inandıkları şeyler üzerine ne hayaller kurup uydurduklarını mitolojide göreceklerini belirtmektedir.³¹⁴

Hz. Ali’den, Mevlânâ’dan,³¹⁵ Müslüman ediplerin beyitlerinden³¹⁶ alıntılarla söze başlayan Can, mitleri bir hikâyeye gibi okumamamız, taşıdıkları mânaları derinlemesine düşünmemiz gerektiğini söylemektedir.

Kitaplara ve felsefeye düşkün olan Can, mitlerin içindeki inancımıza ters düşmeyen hayalleri, ahlâk veya hayat kurguları olarak değerlendirip anlamlı inançsal bir yapıya oturtmuştur. Bu da ona, sanki bir Mesnevî beyti şerh edercesine mânevî bir haz vermiştir. Can’ın bu mitleri, hakikate ulaştıran veya hakikat esintisi olan ilâhî tasvirler olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Edebiyatçılar ve sanatseverler için hazırladığı bu kitabın, ülkemizin çeşitli yerlerinden söz eden mitlerle de aynı zamanda tanıtıcı bir turizm kitabı olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü kitaptaki mitlerde geçen kişi veya yerlerin günümüzde nereye karşılık geldiğini dipnotlarla açıklamıştır. Örneğin, “Ganymedes” başlıklı hikâyede “İda”³¹⁷ adında bir dağdan bahsedilmekte, Can da bu dağın bugün Edremit’le Bayramiç arasındaki Kazdağı’nın eski adı olduğuna, “Miletos”³¹⁸ denen yerin Ege’de meşhur bir liman şehri olduğuna dipnotta yer vermiştir.

Kitabın ilk bölümlerinde, mitolojiye göre Prometheus’un insanı balçıktan yarattığını söylemekte, bu mittin yola çıkarak diğer dinler ve İslâm ile bir karşılaştırma yapıp bu düşüncüyü tasdikleyici argümanlar sunmaktadır.³¹⁹

³¹⁴ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, (İstanbul: İnkılap, 2004), IX.

³¹⁵ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, VII.

³¹⁶ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, VI.

³¹⁷ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 36.

³¹⁸ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 61.

³¹⁹ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 10.

Yine “İnsanlığın dört devri” mitinde akli sembolize eden ateşin, insanlara verilmesinden, aklın insanları belâ ve sefalete sürüklediğinden bahsetmiş ve bunun da Kur’ân-ı Kerîm’de Ahzâp sûresi 72. âyete işaret ettiği açıklamasını yapmıştır.³²⁰

Eser, yukarıda zikrettiğimiz üslûp ile Yunan Mitolojisi hikâyeleriyle devam etmekte ve sona gelindiğinde karşımıza okuyucuya kolaylık sağlaması açısından, kitapta bulunan veya bulunmayan karakter ve mekânların adlarının açıklandığı bir sözlük karşımıza çıkmaktadır. Sözcükler, dizin kısmında da muhtelif başlıklar altında gruplandırılmıştır.³²¹

Tasavvuf ehli bir kimsenin o kadar sene bu eseri meydana getirmek için boş yere, boş işlerle uğraştığını düşünenler olabilir. Bu çalışmamız süresince böyle düşüncelere hiç kulak asmayan bir yapıda olduğunu gördüğümüz Can, bize uzak hedefinin mitolojiden beslenen meraklı zihinlerin Allah’ı bulma çabalarına bir katkı sunmak ve asıl yaratıcının doğru yoluna insanları sevk etmek olduğunu düşündürmektedir.

3.2. Mevlânâ ve Eflâtun

Şefik Can, 1964-1965 yıllarında Konya’da Astsubay Ortaokulu’nda görev yapmaktadır. Şeb-i Arûs sebebiyle Turizm Derneği tarafından yapılacak programlardan sorumlu olan Turizm Başkanı Fevzi Halıcı, Can’dan bir konferans vermesini talep etmiştir. Öğrencilik zamanlarından beri Eflâtun’un eserlerini okuyan Can, Mevlânâ ile benzer düşünceleri keşfetmiş, Mevlânâ ve Eflâtun konulu bir konferans hazırlamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî’den sonra intisap ettiği hocası Midhat Bahârî de konferansı çok beğenmiş ve taltif edici bir yazı da kaleme almıştır.³²²

Can, çok beğenilen bu konuşmayı daha sonra doksan tane Rubâiye bazı gazeller de ekleyerek kitap haline getirmiş, Mevlânâ ve Eflâtun eseri meydana gelmiştir. Bu eseri, Mevlânâ ile ilgili çalışmaları meşhur olan Bediüzzamân

³²⁰ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 14.

³²¹ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 389.

³²² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 344, 345.

Furûzanfer'e, Annemarie Schimmel'e, İngiliz Müsteşrik Arberry'e göndermiş ve tebrik mektupları almıştır.³²³

Eserin birinci baskısında Eflâtun ve Mevlânâ'nın bazı görüşlerinin karşılaştırması yapılmış, sonuna da Mevlânâ'nın Vahdeti Vücut düşüncesine bakışı kapsamında Dîvân-ı Kebîr'den bazı rubâî ve gazeller eklenmiştir. Böylece icra edilen konferanstan bir kitap meydana gelmiştir. İlk baskıdan yaklaşık 38 yıl sonra gerçekleşen ikinci baskıya Mevlânâ'nın hayatı, karakteri, Şems-i Tebrîzî ile münasebeti, sûreti, sîreti, Mesnevî'nin yazılması gibi daha birçok başlık, rubâî ve gazeller ilave edilerek içerik zenginleştirilmiştir. Böylece Midhat Bahârî'nin teşviki, katılımcıların da beğeniyle bir konferanstan, yaklaşık iki yüz sayfa olmak üzere güzel bir eser meydana gelmiştir.³²⁴

Eser, felsefeye ilgi duyup aynı zamanda Mevlânâ'yı da merak eden okurlar için bir başlangıç eseri formunda görünmektedir. Mukayeseler yapılırken Mevlânâ ve Eflâtun'un düşüncelerine yer verilmiş, ilgilendikleri derûnî hususlar, keşif ve mistik deneyimlerden bahsedilip her iki cihetteki karşılığının tespiti doyurucu bir şekilde yapılmıştır. Doğumundan vefatına kadar Mevlânâ'nın hayatı ile ilgili gerekli bilgiyi vermeyi de ihmal etmemiştir.

İçerik kısmına baktığımızda, giriş bölümünde Yunan filozoflarından Epiktetos'un dünyayı bir tiyatro sahnesine benzettiğinden³²⁵ bahsederek, dünyaya geliş amacımızı sorgulatmakta, vücudumuzdaki hücrelerden, dimağlardaki temsillere, bitki ve hayvanlardan, atomun çekirdeğine kadar daha nice misallerle okuyucuyu Allah'ı bulmak ve bilmek için bir tefekkür yolculuğuna dahil etmektedir.

“Okursanız bir kitabı
Sahibini sorarsınız
Gördünüz mü hoş bir yapı
Yapan kimse ararsınız

Sahipsiz mi yerler gökler
Düşününce insan anlar

³²³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 345, 346.

³²⁴ Şefik Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2011) 9.

³²⁵ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 13.

Her şey bize ispat eder
Büyük kadir bir Allah var³²⁶

Hayat yolculuğunda kendisine çocukken ezberletilen bu şiir ile meselenin aslında o kadar karmaşık olmadığını, çok basit ve sâfiyâne bir üslûpla bizlere göstermektedir.

Can, filozofların ve özellikle Eflâtun'un, Mevlânâ ile örtüşen veya birbirini tasdikleyen görüşlerini karşılaştırırken Mevlânâ bu fikri Eflâtun'dan almış gibi yanlışlara düşmemek için de bizi uyarmaktadır.³²⁷

Eflâtun'un, hayatın sırrını çözmek için ön planda tuttuğu aklını ve duygularını kılavuz olarak tayin ettiğini söylerken, Mevlânâ'nın ise dinini, imanını ve Cenâb-ı Hakk tarafından kendi kalbine indirilen feyz ve rahmet damlalarını rehber edindiğini söylemektedir.³²⁸

Eserin başında Eflâtun'un fikirlerinin bir hevâ ve heves ürünü olma ihtimalini, fakat Mevlânâ'nın görüşlerinin Kur'ân ve sünnete tâbi bir felsefe olduğu gerçeğini nakletmiştir. Eflâtun'un, tevhid dinini tebliğ eden peygamberler, ümmetleri ve onların öğretilerinden etkilenebilme olasılığını da göz önünde bulundurmak gerektiğini arz etmektedir.³²⁹

Eflâtun'un ideler alemi ile Mevlânâ'nın ruh aleminin birbiriyle örtüştüğünden, ruhların bedenlere hapsedildiği bu dünyanın, bir önceki evresinin varlığından bahsedilmektedir. Aslî vatanımız ve son buluşma noktamız olan ideler veya ruhlar aleminde, dünyadaki nimetlerin asılları ve en mükemmellerinin bulunduğunu her ikisi de söylemektedir.³³⁰

İki düşünürün de ruhun ölmezliği hususunda birleştiğini, ruhları özgür kılmak için dünyanın geçici zevk ve güzelliklerinden vazgeçip yaratıcıya yönelmek gerektiğini

³²⁶ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 16.

³²⁷ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 17.

³²⁸ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 16.

³²⁹ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 18.

³³⁰ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 23.

vurgulamaktadır. Bu düşünce ve hissiyatla, ruhunu özgürleştirmek için kendi rızasıyla, can-ı gönülden, ölüme gülererek giden velîlerden bahsetmektedir. Çünkü onlar, ruhun kesinlikle ölmeyeceğine inanmışlardır.³³¹

Mevlânâ'nın ney metaforunda olduğu gibi asıl yurdundan ayrılan biz aciz kulların ıstırabının son bulduğu nokta Şeb-i Arûs'dur. Bu düşünce ile, ölümün korkulacak bir hadise değil, yer ve boyut değiştirme, sevgiliye kavuşturan ve tutsaklıktan kurtaran bir düğün gecesi olduğunu bizlere telkin etmektedir.³³²

Batı dünyasında Allah'ı arayanların, “Her şey O'dur” düşüncesiyle kişileri panteizme yönlendirdiğini, doğrusunun ise “Vahdet-i Vücûd” yani “Her şey O'ndandır” görüşü ile, görünen görünmeyen bütün mükevvenatta O'nun zenginlik ve güzelliğinden bir âyet, bir nişan bulunduğunu söylemektedir. Eflâtun da Cenâb-ı Hakk'ı bulmak ve bilmek için çok uğraş vermiştir. Fakat vasıta olarak akıl ile mantığı kullandığından amacına ulaşamamıştır. Mevlânâ ise aşk ile, şevk ile, kalp ile, aradığından menzile ermiştir diyerek, amaca giden yolda uygun vasıta kullanılması gerektiğini belirtmektedir.³³³

Bir diğer düşünür Emerson, “Görünen şeyler görünmeyen şeylerin hayalleridir” diyerek asıl görünenin semboller ve temsiller olduğunu belirtmektedir. Mevlânâ ve Eflâtun da bundan ayrı bir şey söylememiştir. Gördüğünüz, bildiğiniz, faydalandığınız her şeyin, aslının bir yansıması olduğu bilinç ve inancında iseniz, böyle bir durumda her şeyin aslını talep edersiniz. Allah feyz, keşif ve ilham kapılarını açarsa dünyayı elinizin tersiyle itersiniz, açmazsa bu aşk ile yanar, kavrulur kavuşma anını beklersiniz. İşte böyle bir hâlet-i ruhiyeyle Mevlânâ Şeb-i Arûs'u beklemiştir.³³⁴

Can, Mevlânâ ve Eflâtun'u mukayese ederken, aynı zamanda onların fikirlerine ışık tutacak veya destekleyecek bir kaynak bulmakta hiç zorlanmamaktadır. Çünkü Mevlânâ'nın beslendiği kaynak kitap ve sünnettir. Eserde âyet ve hadislerden örnek vererek, sonuna da rubâîlerden ilave ederek zevkli, akıcı ve anlaşılır bir yol izlemiştir.

³³¹ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 19, 20.

³³² Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 19.

³³³ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 25.

³³⁴ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 27.

Can, fazilet ve ahlâk mukayeselerine devam etmiş, Eflâtun ve Mevlânâ açısından insanın kemâle ermesinin; misaller veya ruh alemindeki aslına uymasıyla, yaradılıştan gelen değerini korumasıyla ve Allah’la benzeşmesiyle olacağını zikretmektedir. Çünkü ilâhî emaneti yüklenen insan, Allah’ın halifesi, mahlûkâtın en şereflişidir. Asıl amacının dışına çıkmadığı takdirde fazilet sahibi olacaktır.³³⁵

Kitapta Divân-ı Kebîr’den şiirlere de yer veren Can, en büyük ilâhî aşk şairi olarak nitelediği Mevlânâ’nın şiirleriyle, bu kitabın daha da değerli bir hal aldığını söylemektedir. Kalbin Allah’ın evi olduğunu vurgulayarak gönül almak, gönle girmek, gönül kırmamak, alçakgönüllü olmak gibi konulara değinmektedir. Nefsânî değil, ilâhî aşkla ilgili konulardan bahsetmekte, edep, benlikten kurtulma ve Hak dostları ile beraber olma konularına vurgu yapmaktadır. Can, ilâhî aşk ile mecazî aşkın mahiyeti hakkında bilgi verdikten sonra, mecazî olanın ilâhî aşka bir vasıta olabileceğinden, cennetteki birlikteliğin devam etmesi için dünya hayatında mecazî aşkın gerekliliği üzerinde durmuştur. Aşk bulmanın yolunun şehvet, hiddet ve nefsânî arzulara bir hayvan misali uymamak olduğundan bahsederek, meseleyi Peygamber sevgisiyle bitirmektedir. Mazlum bir ümmet de olsak hiçbir şekilde ümitsizliğe düşmemek gerektiğini, Moğolların her tarafı yakıp yıktığı bir ortamda bile Mevlânâ’nın Allah ve Peygamber aşkından nice güzel beyitler yazdığını, Allah’ın, dinine ve Müslümanlar’a inayetini nasip eyleyerek, inananların dünyaya hâkim olacağını, Peygamberimiz’in nice zorluklardan sonra muzaffer olduğunu vurgulamaktadır.³³⁶

3.3. Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi

Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi* eserinin önsözünde günümüz insanının sabırsız olduğunu, kısa süreli emeklerle uzun vadeli hedeflere odaklanan insanlığın, ilme olan aşkını da yitirdiğini söylemektedir. Can, insanın bilimsel ve teknolojik gelişmelerle maddî varlığını sınırlarının çok ötesine taşırken, uzaya yolculuk yapıp fezaları aşarken mânevî gelişimini ihmal ettiğini söylemektedir. Can, haz ve hız çağı olarak tâbir edilen bu zamanda bir eserin başına geçip onu okumak bile insanlara zor gelirken, çeşitli karakterlerle hikâye edilmiş, derin mânalar

³³⁵ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 13-37.

³³⁶ Can, *Mevlânâ ve Eflâtun*, 13-37.

taşıyan on binlerce beytin ne anlatmak istediğini sözlük veya bir sürü kitap karıştırarak anlamaya çalışmanın zor olacağını vurgulamaktadır.³³⁷

Mevlânâ hikâyeye başladığında birkaç beyitten sonra farklı hususlara çağrışım yapıp başka karakter ve olaylar için içine girmektedir. Böylece baştaki hikâyeye unutulup anlaşılması zor bir hal almaktadır. Can, Mesnevî'deki bu özelliği bir tenkit olarak söylememekte, okuyucunun bundan dolayı sıkılabileceğini beyan etmektedir. Bu yüzden *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi* eserini yazmasının amacı; insanlığın mânevî gelişimine katkı sağlamak için okuru, sıkmadan ve yormadan Mevlânâ'yla buluşturmadır.³³⁸

Can, hikâyeleri konularına göre ayırmış, anlaşılır ve sade bir şekilde eseri açıklamıştır. Eserde özgün metinlere rahatça ulaşılabilmesi için beyitlerin numaralarını yanlarında belirten Can, eseri dipnotlar sayesinde daha da anlaşılır kılmıştır. Metin ve açıklamalar için Mevlânâ üzerine kapsamlı çalışmaları bulunan Tâhirü'l-Mevlevî, Abdülbâki Gölpinarlı, İsmâil Rusûhî Ankaravî, Hüseyin bin Hasan Hârezmî ve Nicholson'un eserlerinden faydalanmıştır.³³⁹

Eserde geçen;

“Aşk bu sözün, bu gerçeğin söylenmesini, açığa vurulmasını ister,

fakat can aynası gammaz olmasın da ne yapsın? Gerçeği nasıl göstereyim”³⁴⁰

beytini açıklarken, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Hz. Mûsâ'nın Allah'la konuşmasına ve Allah'ı görmek istemesine işaret olduğunu söylemiştir.³⁴¹

“Nefsânî duygulardan, uzak, âdeta duygusuz kalın, sağır olun, düşüncesiz bir hale geliniz ki Hakk'ın; Rabbine dön hitabını işitebilesin”³⁴² beytinde Kur'ân-ı

³³⁷ Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021), 1/7.

³³⁸ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/8.

³³⁹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/9.

³⁴⁰ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/16.

³⁴¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-A'râf, 7/143.

³⁴² Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/40.

Kerîm'de Fecr sûresinde geçen huzura kavuşmuş nefse “Rabbine dön”³⁴³ has kullarının arasında cennete gir hitabına işaret edildiğini belirtmiştir.

“Zaten bu sonu bulunmayan, sonuna erilmeyen nefesin korkusundan yüklenmekten çekindiler âyetini yine okuyuverir”³⁴⁴ beytinde, Kur’ân-ı Kerîm’de Ahzâp sûresinde geçen; emanetin göklere, yere ve dağlara teklif edildiğine, onların kabul etmeyip insanın kabul ettiğine vurgu yapıldığı söylenmiştir.³⁴⁵

“İnsanlar için süslenmiştir âyeti gereğince, Allah’ın süslediği güzel yarattığı kadından nasıl kaçılır”³⁴⁶ beytinde Kur’ân-ı Kerîm’de Âl-i İmrân sûresinde geçen, hayatın geçici menfaatlerinden olan altın, gümüş, oğullar, atlar, sağmal hayvanlar ve özellikle kadınlara işaret edildiğini söylemektedir.³⁴⁷

“Biz de seniniz, bütün avlar da senin. Artık yedinci kat göğün üstüne ayak bas, yüksel”³⁴⁸ beytinde “Bir kimse Allah’ın olur, her şeyini hatta kendini Allah’a verirse Allah da onun olur” hadîs-i şerifine işaret edildiğini söylemiş, fakat bu hadisi kaynak göstermeden zikretmiştir.

“Mümin, müminin aynası olduğu için aynanın yüzü kirden, pastan arınmış olmalı, saf ve cilalı bulunmalıdır.”³⁴⁹ beytinde “Mümin, müminin aynasıdır”³⁵⁰ hadîs-i şerifine işaret edildiğini söylemektedir.

“Cennet bize yapması zor gelen hoşlanmadığımız, tiksindiğimiz şeylerle bize verilmiştir. Cehennem ise, hoşumuza, zevkimize giden şeylerle, şehvetlerimizle bize

³⁴³ el-Fecr, 89/27, 30.

³⁴⁴ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/144.

³⁴⁵ el-Ahzâp, 33/72.

³⁴⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/165.

³⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/14.

³⁴⁸ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/198.

³⁴⁹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/10.

³⁵⁰ Ebû Dâvûd, Edep, 49.

hazırlanmıştır.”³⁵¹ beytinde, “Cehennem, zevklerle, şehvetlerle, cennet ise tiksini len istenmeyen işlerle perdelenmiştir”³⁵² hadisine işaret ettiğini söylemektedir.

Yukarıda zikredilen beyitlerde görüldüğü üzere Mesnevî’de, âyet veya hadise işaret edilmeyen bir hikâye neredeyse yoktur. Eserde, hadislerin bazıları hariç çoğunda kaynak verilmemiştir.³⁵³ Temel gayesi insanın mânevî olgunluğa erişmesi olan bir eserin, Allah’ın kitabından ve Rasulü’nün sünnetinden ayrı olması kesinlikle düşünülemezdi. Ya beyitlerin içinde birkaç kelime veya bir cümlecikle âyet zikredilmiş, ya da beytin içeriğinde olan mâna doğrudan âyeti göstermiş veya çağrıştırmıştır. Hadisler için de aynı durum geçerlidir. Her ne kadar bazı hadislerin kaynağı verilme se de bu şekilde beyitler ve açıklamalarına bir güven tesis edilmiştir.

“Sen, çok derin mânalı ve anlamına dokunulmamış olan sözü te’vil ediyor, ona başka türlü mâna veriyorsun. Sen Kur’ân-ı Kerîm’i değil, kendini te’vil et.” beytinin açıklamasında te’vil hakkında bilgi vererek, şahsî menfaatleri için bâtinî inançlara göre Allah’ın dinine aykırı yorum yapan ve murad edilenin aksine anlamlar çıkaranlara tepkisini belirtmektedir. Mevlânâ’nın, İslâm inancına aykırı olan bütün inanışlara karşı olduğunu söylemekte, “Miraç ruhanî bir halde olmuştur, öldükten sonra dirilme de mânen olacaktır” diyenlerin, şeksiz, şüphesiz iman etmeleri gereken konularda te’vil yaparak dalâlete düşüklerini belirtmektedir.³⁵⁴

“Hannâne direği Aziz Peygamber Efendimiz’in ayrılığında ötürü duyan, düşünen bir varlık gibi inledi, feryat etti”³⁵⁵ beytinde Peygamber Efendimiz’in minber yerine kullandığı kütüğün ağlaması olayından bahsedilmektedir. Sahîh-i Buhârî’de geçen bu hadîs-i şerife,³⁵⁶ açıklamalara yer verildikten sonra cansız saydığımız varlıkların bile Allah’ı tesbih ettiğine vurgu yaparak, sen bir ağaçtan aşağı değilsin, sen de ayrılıktan inle³⁵⁷ diyerek Dîvân-ı Kebîr’e de atıf yapılmaktadır.

³⁵¹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/157.

³⁵² Cami’u’s-Sağır, c.1, s.123.

³⁵³ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/198.

³⁵⁴ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/99.

³⁵⁵ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/152.

³⁵⁶ Sahih-i Buhari, Bulak, 1312, c.II. s.9.

³⁵⁷ Dîvân-ı Kebîr, 2131. Beyite işaret edilmektedir.

“Hz. Mustafa (SAV) Efendimiz o güzel ses yüzünden kendinden geçti de ta’ris gecesinde namaz vaktini geçirdi” beytinden ta’ris kelimesi; yolcunun geceleyin yol olarak sabaha karşı uyuması olarak açıklanmıştır. Şefik Can, “Buhari Hadisleri” adında bir kitabı kaynak göstererek; Peygamberimiz’in bir veya iki yolculuğunda bu şekilde uyuyakalarak sabah namazını kaçırdığını belirtiyor ve bunun sebebinin de rüyasında Allah’la buluşmak olduğunu îmâ ediyordu.³⁵⁸

“Bilgisizlik, yani Allah’ın bizimle beraber olduğunu bilmemek onun zindanıdır. Bu hali bu ihsanı bilmek hissetmek de O’nun bağı bahçesi, köşkü, sarayıdır.”³⁵⁹ Bu beyitte, mutasavvıflar ilmi; kişiyi Hakk’a ulaştıracak veya Hakk’tan haber verecek olan bilgi olarak tarif emişlerdir diyerek açıklama yaptıktan sonra, Yûnus Emre’nin;

“İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen, bu nice okumaktır
Okumaktan mâna ne, kişi hakkı bilmektir
Çün okudun, bilmezsin ha bir kuru emektir”

buyurduğunu, nice bilim insanların ve öğrencilerinin insan, hayvanat, nebâtat ve cemâdat ile Hakk’ın zuhûrunu tefekkür ve müşahede etmesi gerekirken çoğunun tabiat perdesine takıldıklarını arz etmektedir.

“Fakat onun işi, yani yaratışı, sanatı yaratanın perdesi olmuştur, bu yüzden sen onu yaratış sanatı dışında işinden başka yerde göremezsin.”³⁶⁰ beytinin açıklamasında Allah’ın, zâtını açığa vurmak için insanı yarattığını, sanatını göstermesi için de bu alemi yarattığını, fakat bunu idrak edebilmenin herkese nasip olmadığını vurgulamaktadır. Baş gözü ile bu güzelliklerin idrak edilemez olduğunu, Allah’ın lütfü, ikramı ve ihsanıyla, gönül gözünün açık olması gerektiğini söylemektedir.

Mevlânâ hikâyelerinde sahte şeyhlere oldukça fazla yer vermekte ve bu konuya dikkatlerimizi çekmektedir. Bunlardan biri de;

³⁵⁸ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/145.

³⁵⁹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/111.

³⁶⁰ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/66.

“Sen hem kuşları tuzağa düşüren hilesin, ıslıksın hem de insana ayrılık zamanında eşsin, dostsun” beytidir.

Bu hikâyede Mevlânâ dilden bahsetmekte, Can da; “Dil yılanı ininden, insanı dininden çıkarır” atasözüyle duruma açıklık getirmektedir. Sahte şeyhlerin de güzel ve etkili sözleriyle insanları maddî-mânevî suistimal ettiklerini belirtmektedir.³⁶¹

“Ey bu kadar suret ve şekil ile, şekle ve surete sığmayan Rabbim! Aklınca sana şekil veren “Müşebbihe” (benzeten) de, şekilden berî olduğuna inanan “Muvahhidîn” (birleyen, Allah’ın bir ve tek olduğuna inanan) da seni anlatmak husussunda başı dönmüş, şaşırıp kalmıştır.”

Beytine baktığımızda, Cenâb-ı Hakk’ın nasıl bir varlık olduğunu anlamaya çalışan itikâdî görüşlere değinilmiş, muvahhid ve müşebbiheler (mücessimler) hakkında bilgi verilmiştir. O’nun eşsiz, renkten, sûretten ve şekilden münezzehtir olduğundan bahsederek şairlerden birinin şu sözleriyle bitirmiştir:

“Akıl biliyor ki var, bir Allah
Mahiyeti anlaşılıyor ah!”³⁶²

“Duygu gözünün mezhebi, yolu Mu’tezile yoludur. Akıl gözü ise vuslata ermiştir. Sünnîdir, Peygamber’in yolundadır” beytinde Mu’tezile mezhebi, görüşleri, kurucusu ve ehli sünnetle ayrıldıkları noktalar açıklanmıştır. Mu’tezile’nin görüşünün karşıtı hükmünde olan cebriyeden bahsettikten sonra müminin durumunun, kadere iman eden, fakat fiillerimizi Allah’ın bize zorla yaptırdığı görüşüne (cebre) de inanmayan bir düşüncede olması gerektiğini söylemektedir.³⁶³

Yine benzer şekilde; “İşini başkasına bırakmadı, yanılmadı, ihtiyatlı hareket etti. Fakat kaza gelince, ihtiyatın ne faydası olur.” beytinde de kaza ve kaderle ilgili hususlara yer verilmiştir. Kazanın “Muallak” ve “Mübrem” olmak üzere ikiye ayrıldığını, sadaka verenin ömrünün uzamasının muallak kazaya, belli tarihte belli bir olayın gerçekleşmesinin mübrem kazaya örnek teşkil ettiğini açıklamıştır. Ayrıca cebriyye, Mu’tezile ve ehli sünnet’in bu konuda çok şeyler söylediklerini, hadislerde

³⁶¹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/115.

³⁶² Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/13, 14.

³⁶³ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/15.

tedbirin tavsiye edildiğini, fakat takdir edilenin muhakkak olacağını, hocası Tâhirü'l-Mevlevî'nin böyle buyurduğunu nakletmektedir.

Can ilk okunduğunda mantığa ters gelebilecek bazı beyitleri, yanlış anlaşılmasın diye dipnotlarda açıklama cihetine gitmiştir. Bu beyitlerden biri de;

“Fakat mânevî hastalığı yüzünden insan asıl gıdasını bırakmış, bu suyu içmekte, toprak ürünleri ile beslenmektedir.” beytidir. İnsan bedenini beslemek zorundadır. Allah'ın nimetlerinden faydalanacak, hayatını idame ettirecektir. Fakat burada asıl anlatılmak istenen, ruhun ihtiyacı olan mânevî gıdayı ihmal etmemektir.³⁶⁴

“Senin çirkin ve kötü nefeslerinle birlikte o haram kokusu göklere yükselir. Gökyüzünde o kokuları kontrol etmekle vazifelendirilmiş olan meleklerle kadar gider” beyti de aynı konuya temas etmektedir. Haramla, kötü işlerle işgal eden kişinin duası yani sözü, iyi ameli olmadığı için kabul makamına taşınmayacağını söylemiştir. “Hile, riya, kin ve nefret, kibir, haset, merhametsizlik, haris” gibi bu yedi tür kötü huy zikredilip, bu huylardan herhangi birinin bulunması halinde görevli meleklerin Hak katına yükselen sözü, duayı engelleyecekleri ve dua sahibine icabet edilmeyeceği belirtilmiştir.³⁶⁵

“Melek de akıl da Hakk'ı bulmuştur. Her ikisi de Âdem'e yardımda bulunmuş, her ikisi de Allah'a secde etmiştir.” beytinde nefse işaret etmiştir. Kaynak zikredilmeyen bir hadis-i şerifte Allah'ın nurdan yarattığı akla emirler verdiğini, aklın söz dinlediğini, ateşten yarattığı nefse de emirler verdiğini, onun söz dinlemediğini, sadece açıklıkla (yani oruçla) terbiye ettikten sonra söz dinlediğini, Rabbi'nin kim olduğunu itiraf ettiğini aktarıyor.³⁶⁶

“Ben kendi nefsimden öyle şeyler gördüm ki... Nefis büyüğü ile insandan akılı alır da insan iyiyi kötüyü ayırt edemez olur”³⁶⁷ beytinde de görüldüğü gibi Mevlânâ gibi velînin de nefisten emin oldukları söylenemez. Hz. Yusuf'un bile ben nefsimi

³⁶⁴ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/95.

³⁶⁵ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/17.

³⁶⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/263.

³⁶⁷ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/186.

temize çıkarmam³⁶⁸ dediğini, Peygamber Efendimizin şeytanın damarlarımızda dolaştığını buyurduğunu söylemektedir. İnsanların sorumluluk alanları bellidir ve Allah'ın yap dediği şeyleri yapmaya gayret etmektedir. Fakat kişinin nefsi ve şeytanı onu engellemeye çalışır. Onlar da bu durumda Allah'a sığınurlarsa kurtulurlar.³⁶⁹

“Yürü lütfuna güvenerek suç işleme ki, değil suçlarımız, iyiliklerimiz bile yetersiz oldukları için O güzel Allah'ımızın huzurunda çirkindir” beytine baktığımızda süflî isteklerin kölesi olduğumuzu, bu yüzden günahlarımızın çoğaldığını, yaptığımız ibadet ve sâlih amellerin de içine riya karışarak onları ifsâd ettiğini söylemektedir. Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda hesabımızın zor olduğunu beyan edip, Peygamberimiz'in “Ya Rabbi! Biz sana lâayk kulluk edemedik” hadisini hatırlatarak amelimize fazla da güvenmememiz gerektiği gerçeğini vurgulamaktadır.³⁷⁰

Görülmektedir ki Can, Mesnevî'de geçen hikâyeleri farklı bir düzenlemeyle konularına göre birlikte tertip etmiştir. Uygun başlıklar koyup okuyucunun anlaması için elinden geleni yapmış ve eserin özünden hiç ayrılmamıştır. Eski Yunan, Roma, Rus ve diğer bütün eserlerde bulunan insanî duyguların, hakikate dayalı insan sevgisinin, ölümsüz aşkın, maddî mânevî ne varsa tümünü Mevlânâ'da bulduğunu söyleyen Can, Kur'ân ışığında, Ehl-i sünnet bağlamında, entelektüel bakış açısıyla zihin açan bir şerh üslûbuna haizdir.³⁷¹

3.4. Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti Fikirleri

Şefik Can'ın, Midhat Bahârî'nin hizmetinde bulunan, evini Mesnevî derslerine açan, Mevlânâ aşığı Ayten Lermioğlu'na³⁷² ithaf ettiği bu eser, yararlanılan kaynakların özgünlüğü ve çeşitliliğine bakıldığında Mevlânâ ile alakalı yazılmış en yetkin eserlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

³⁶⁸ Yûsuf 12/53.

³⁶⁹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/276.

³⁷⁰ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/37.

³⁷¹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1/9.

³⁷² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 308, 310, 402, 427.

Müellif önsözünde Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Veled ve ailesinin Belh'den göç sebebinin ekseri kaynaklarda Moğol istilası olduğundan söz edildiğini fakat o dönemde Budist, Zerdüş, Yunan, Hristiyan ve Müslümanlar'ın yoğun olduğu bir toplumun mânevî istilalarından bahsedilmediğini söylemektedir. Harzemşahlar'ın idâresinde Mu'tezile ve felsefî akımların, İslâm âlimleri tarafından inançlarımızla uzlaştırılmaya çalışıldığı bir ortamda Fahr-i Râzî ve Harzemşah gibi bid'ate sürüklenenlere tepki gösterdiğinden, bu yüzden yurdundan ayrılmak zorunda kaldığından söz edilmediğini dile getirmektedir.³⁷³

“Mevlânâ felsefesi” diyerek Mevlânâ'nın bir filozof gibi görülmesinin veya reformcu bir tarikat şeyhi gibi lanse edilmesinin yanlış olduğundan, babası gibi onun da Kur'ân'ın kulu, Muhammedî yolun yolcusu olduğundan ve aykırı bir şey rivayet edildiğinde bundan razı olmayacağından bahsetmektedir. Mevlânâ'nın Ehl-i sünnet yolunda bir velî, şair ve mütefekkir olarak bilinmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.³⁷⁴

Mevlânâ neden Farsça söyledi diyerek eleştirenlere de “Ben Farsça söylesem de aslım Türk'tür” dediğini, bütün velî zâtların Peygamber'in temsilcileri olduğunu, birini sevmenin diğerlerini sevmeye engel teşkil etmediğini, hiçbirine hürmette kusur edilmemesi gerektiğini, hepsini hakikate çıkan birer merdiven gibi gördüğünü belirtmektedir.³⁷⁵

Önsözden sonra esere 13. yy. öncesi Anadolu'daki siyasî ve ilmî durumdan bilgi vererek başlayan Can, dönemin İslâm düşüncesindeki fikir ayrılıklarına, İslâm'a aykırı düşünce ve inançlara, sûfliğin doğuşuna ve Vahdet-i Vücûd düşüncesine birinci bölümde yer vermiştir.³⁷⁶

Mevlânâ'nın hayatını konu alan ikinci bölümde; doğumu, lakapları, mahlasları, nesebi, anne ve babası, Belh'ten göçü, babasının Nişabur, Bağdat, Larende ve Konya'ya gelişi, babasının vefatı, Muhakkik Tirmîzî'nin kişiliği, vefatı, Şems'le buluşması, Şems'in gidişi, tekrar gelişi ve kaybolması, Sükûn devri, Şems'e isnâd edilen eserler, Selahaddin Zerkûbî'ye muhabbeti, Çelebi Hüsâmeddin'e bağlılığı,

³⁷³ Şefik Can, *Hız. Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1995) 15.

³⁷⁴ Can, *Hız. Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, 16.

³⁷⁵ Can, *Hız. Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, 17.

³⁷⁶ Can, *Hız. Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, 21-31.

Mesnevî'nin yazılması, vefatı, defni, ölümle ilgili ve sandukası üstündeki şiirleri, ailesi ve çocukları ile ilgili maddeler mevcuttur.³⁷⁷

Üçüncü bölüme geldiğimizde şahsiyeti ve fikirleri başlığını görmekteyiz. Bu başlığın altında da Mevlânâ'nın oruç ve namaz gibi ibadetleri, mânevî halleri, tevhid ve ittihad halleriyle alakalı görüşleri, insan sevgisi, iman, küfür, akıl, güzellik, kadın, şiir, şair ile ilgili görüşleri, Mevlânâ ve Goethe'nin ortak hissiyatı, mûsiki ve semâ, tarikat, tenâsüh, Alevîlik, Necmeddîn-i Kübrâ, İbnü'l-Arabî, Sadrettin Konevî, Fahreddîn-i Irâkî, Necmeddîn-i Râzî, Mahmut Şirâzî, Hacı Bektaşî Velî, Yûnus Emre, Şeyh Sa'dî ile ilgili kısımlara yer verilmiştir.³⁷⁸

Mevlânâ'nın eserlerine yer verilen dördüncü bölümde Mesnevî, şerh ve tercümeleri, Dîvân-ı Kebîr, Fîhi mâ fih, Mecâlis-i Seb'a ve Mektûbât hakkında bilgi verilmektedir. Sonsöz ve Dîvân-ı Kebîr'den bazı şiirlerle kitabı tamamlarken, Tasavvuf terimleri, bazı velîlerin vefat tarihleri ve müellifin tercüme-i hali ile kitabın nihayetinde yer almaktadır.³⁷⁹

Mevlânâ hakkında ne merak ediliyorsa bulabileceğiniz titiz ve sahîh bir kaynak olan bu kitap 1995 yılında Ötüken neşriyat tarafından yayınlanmıştır.

3.5. Dîvân-ı Kebîr Seçmeler

Büyük şair ve mütefekkirlerin şiirlerini topladıkları kitaplarına dîvân adı verilmektedir. Fuzûlî Dîvânı, Bâkî Dîvânı gibi, yazan kim ise o kişinin adıyla anılmaktadır. Fakat Mevlânâ'nın Dîvânı'na, çok büyük mahiyette olduğu için Dîvân-ı Kebîr denilmiştir. Bu şiirlerin yazılmasına vesile olan zât Şems-i Tebrîzî olduğu için de Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî adı da kullanılmaktadır. Tahran Üniversitesi'nde profesörlük görevinde bulunmuş olan ve Mevlânâ ile ilgili araştırmaları ile bilinen merhum İranlı âlim Celil Ağa, nâmı diğer Fûrûzanfer bu dîvânı yedi cilt olarak

³⁷⁷ Can, *Hz. Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, 39-106.

³⁷⁸ Can, *Hz. Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, 107-399.

³⁷⁹ Can, *Hz. Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, 407-613.

toparlayıp bastırmıştır. Şefik Can da içinde seçme beyitleri ve rubâîleri barındıran bu eserine, güvenilir olduğu için Fûrûzanfer'in eserini dayanak olarak göstermiştir.³⁸⁰

Eserdeki beyitleri doğrudan lirik veya didaktik olarak tanımlamak eksik olacaktır. Çünkü aşktan, sevgiden, hicran ve ayrılıktan coşku ile bahsederken ahlâkî değerler bağlamında öğretici birçok unsuru da içinde barındırmakta lirik ve didaktik geçişleri çok yumuşak bir şekilde göze çarpmaktadır.

Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler* eserindeki beyitlerde yer alan, açıklanmasına ihtiyaç duyulan kelimeleri ayrıntılı bir şekilde açıklayarak, okuyucunun sözlük kullanmasına ihtiyaç bırakmamıştır. Örnek verilecek olursa kaside kelimesiyle beraber gelen asîde kelimesinin bir tür tatlı olduğu, simurg kelimesinin zümrüdüanka kuşu için kullanıldığı gibi daha nice kelimelerin mânası okuyucuya hemen verilmiştir. 902 numaralı rubâînin “Bir Türk (güzel) var ki, gülüşü gönlüme neşe verir...” metninde geçen “Türk” kelimesini de güzel olarak açıklamıştır.³⁸¹

Gazel ve rubâîler açıklanırken başka şair, edip ve âlimlerin beyitlerinden faydalanılmıştır. Niyâzî-i Mısırî, Şirazlı Hâfız, Şeyh Galip, İbn-i Fârız, Boudlaire, Molla Câmî, Fuzûlî, Ahmet Haşim, Faruk Nafiz, Namık Kemal, Şair Eşref, Şeyh Sa'dî, Eşrefoğlu Rumî, Yûnus Emre, Âşık Ömer, Seyyid Nesîmî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Esrar Dede, Erzurumlu İbrâhim Hakkı, Hayyâm, Behçet Kemâl Çağlar, Yahya Kemâl, Midhat Bahârî, Nâbî, Fransız Sully Prudhomme, Tefvik Fikret, Ziya Paşa, J.Jack Rousseau, Rıza Paşa, Neyzen Tefvik ve daha nice önemli isimlerin şiirleri aynı veya benzer düşünceyi desteklemeleri bakımından açıklamaları zenginleştirmiştir.

Bazen beyitlerde âyet veya hadislerin kendisi birkaç kelime ile zikredilmiş, bazen de söylenen beyitlerdeki konuyla ilgili bir âyet veya bir hadis açıklamayı tasdiklemesi bakımından ilişkili görülmüştür.

Örneğin; Cenâb-ı Hak “Yeryüzü size beşiktir” diye buyurdu, insan çocuk olmasaydı beşiğe ihtiyaç duyar mı idi” beyti, “Yeryüzünü size beşik yapan, onda size yollar açan ve gökten su indiren O'dur,” âyetiyle açıklanmıştır.³⁸² 29 numaralı şiirde

³⁸⁰ Şefik Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 1/7, 8.

³⁸¹ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 4/245.

³⁸² Taha sûresi 20/53.

“Ey can senin sevgini idrak hususunda bizler çocuklar gibiyiz”³⁸³ beyti, “Seni şanına lâayk bir şekilde tam bir irfan ile idrak edemedik, bilemedik”³⁸⁴ hadisi ile açıklanmıştır.

Çok meşhur olan, tartışılan ve konuşulan “Gene gel! Gene gel! Her ne isen olduğun gibi gene gel!.. Yüz kere tövbeni bozmuş olsan gene gel!” rubâisine atmış numarada yer vermiştir. Bu rubâiye ne Furûzanfer’de ne de başka yazma dîvân veya nüshalarda rastlamadığını, Mevlânâ’ya ait olmadığını kastederek bu sözün ancak “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin”³⁸⁵ âyetiyle açıklanabileceğini söylemektedir. “Günah işlemekte ısrar ettiği halde günahlarda tövbe eden kişi, âdetâ Allah’la alay etmiş olur” hadisiyle de bunu destekleyerek mâna bakımından çelişki arzettiği hususuna değinmiştir.³⁸⁶

Bazı açıklamalarında gazelin aslında kaç beyit olduğu, hangi kaynaklarda ne şekilde bulunduğu bilgileri yer almaktadır. Örneğin; eserde 856 numaralı, Furûzanfer’in dîvânında bulunan bu gazelin 2121 numaralı ve 24 beyitten oluştuğu, ilk iki beytinin Rumca, diğer kısımlarının Farsça ve Arapça olduğu, Abdülbâki Gölpinarlı’nın dîvânında hangi cilt, kaç numarada yer aldığı açıklaması yapılmıştır.³⁸⁷

Bazen de gazelin kimin için yazıldığı, nerde kime okunduğu bilgisi verilmiştir. Örneğin; 839 numaralı şiirde bunun Şems-i Tebrîzî için yazıldığı, Şam’da kendisine okunduğu, ilk beytinin kaybolmuş olabileceği hususunun açıklandığını görüyoruz.³⁸⁸

Merhum Şefik Can, bazı beyitleri efsane diyebileceğimiz, halk arasında yaygınlaşmış hikâyeleri kullanarak açıklama cihetine gitmiştir. Örneğin; Peygamberimiz (SAV), Hz. Ali’ye bazı sırlar vermiş ve bunları kimseye söylememesini tembihlemiştir. Hz. Ali sabredemeyerek boş bir kuyuya bu sırları söylemiştir. Kuyunun ağzındaki bir kamış bu sırları duymuş ve kamış kesilip ney haline gelince bu sırlar ifşa olmuştur. İşte buna istinaden Şefik Can kitabımızdaki 1190

³⁸³ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 1/47.

³⁸⁴ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 1/48.

³⁸⁵ ez-Zümer 39/53.

³⁸⁶ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 4/20.

³⁸⁷ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 2/376.

³⁸⁸ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 2/361.

numaralı şiirde “Niçin ah ettiğimi, ah derdimi anlatacak bir mahrem, samimi, çok yakın bir dost bulamıyorum. Ben de Hz. Ali gibi kuyuya ah ediyorum”³⁸⁹ beytini bu şekilde açıklanmıştır.

253 Numaralı gazelde bulunan “İdris (as) gibi ölüp tekrar bu aleme gelen, melekût aleminin müderrisi kesilir. O gayb alemindekilerden bile gizlidir” beytini, Hz.İdris (as) hakkında göğün dördüncü katına çıkarıldığına dair bir rivayetten bahsedildiğini söyleyerek, bunu da meryem sûresinden âyetler,³⁹⁰ Fahreddin Râzî'nin tefsiri ve miraçla ilgili bir hadisle destekleyerek açıklamıştır.³⁹¹

Eserin ilk üç cildinde 1378 seçme gazele, dördüncü cildinde ise 1204 seçme rubâiye yer verilmiş ve bunlar her cildin sonunda içindekiler kısmında yer almıştır. Eserde geçen gazel ve rubâilerin Furûzanfer nüshasındaki Farsça ilk mısrası, cilt ve sayfa numarası gösterilmiştir.

Can, bilimsel gerçeklikleri kaynak ve kanıtlarıyla beraber sunarak Mevlânâ'nın beyitleri arasındaki uyumu tüm şeffaflığıyla ortaya koymuştur. Eserde 158 numaralı gazelde geçen “Güneş, şu dönüşünde tektir, birdir ama bu gök boşluğunda öyle güneşler vardır ki, bu gördüğümüz güneş onların safında bir erdir.” beytini, Amerika Uzay Teleskop Bilimleri Enstitüsü'nün, evrende elli milyar galaksinin var olduğuna değinerek, tanınmış Matematik ve Fizik profesörlerinden Sir James Jeans'in dilimize çevrilen “Esrarlı Kitap” adlı eserinden bahsederek, yüzbinlerce, milyonlarca dünyayı içine alacak büyüklükte yıldızların, güneşlerin var olduğu bilgisine atıf yaparak açıklamıştır.³⁹²

Yine 314 numaralı gazelde “O her nerede iki zıddı evlendirmek isterse, onları sütle şekerin birleşmesi gibi çeyizler, evlendirir” beytini de sodyum ve klorun ayrı ayrı zehir olduğunu, ama birleşerek yemeklere tat veren tuzu meydana getirdiğini söyleyerek açıklamıştır.³⁹³

³⁸⁹ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 3/262.

³⁹⁰ Meryem 19/56-57.

³⁹¹ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 1/265.

³⁹² Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 1/176.

³⁹³ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 1/328.

Can, 243 numaralı “Bizim cansız sandığımız her zerre her varlık, her hayal, uyanıklık gibidir, uyanıklık içindedir...” rubâisinde her varlığı meydana getiren en küçük yapı taşı olan atomların canlı ve uyanık olduğundan bahisle açıklama yapmaktadır.³⁹⁴

Eserde “Tasavvufî görüşe göre” veya “Bir mutasavvıfın şu sözleri” diyerek açıklamalar yapılmıştır. Bunların içeriğine baktığımızda aklı kül, akl-ı meâş, akl-ı meâd, insanı kâmil gibi daha birçok kavramın tanımlarının yapıldığını görmekteyiz. Beyitlerin ana fikirlerine baktığımızda îsâr, hoşgörü, tevekkül, tevazu, sabır, hikmet, ihlâs ve samimiyet gibi daha nice tasavvufî kavramlar hakkında bilgiler verilmektedir.

Can, Mevlânâ'nın, aşktan ızdıraptan, sevgiden ve gamdan, zıtlıkların içinde nice nimetlerin saklı olduğundan, biri olmadan diğerinin değerinin anlaşılacağından, dünyanın değersiz fakat sevgiliyi bulmak için bir araç olduğundan söz ettiğini beyan etmektedir. Can, ruhun ölümsüzlüğü, dünyanın ve bedenın sadece bir hapishane, ölümün de tutsaklıktan kurtuluş, sevgiliye kavuşma olduğundan, asıl sūfliğin incitmek şöyle dursun kendine zarar verenden bile incinmemek olduğundan bahsetmiştir. Daha nice fazilet, erdem dediğimiz davranış ve duygulardan ve daha üst mertebelerinin de var olduğunu söyleyen Mevlânâ'nın dîvânından seçtiği beyitleri açık ve anlaşılır güzel iktibas ve örneklerle şerh etmiştir.

Kitapları çok seven Can, âyet, hadis, kıssalar, şiirler, matematik, fizik, felsefe ve daha nice kaynak olabilecek külliyat ile Mevlânâ'nın şiirlerini güzel ve etraflıca açıklamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî ile tanışması, onun öğrencisi olması, Midhat Bahârî'nin müntesibi olarak sohbetinde bulunması, onun ölümünden sonra vasiyeti üzerine Mesnevî sohbetlerini kendisinin yapması, Mevlânâ'yı anlatıp yaşamaya çalışması, şerhe hakimiyetinin temel sebepleri olarak görülmektedir.

3.6. Cevahir-i Mesneviyye

Şefik Can Mesnevî'yi okurken Mevlânâ'nın, kolay olmayan bazı hususları anlaşılır bir üslûpla açıkladığını görünce hayrete düştüğünü, bu konuları da alfabetik sırayla not aldığını böylece bir konu hakkındaki ilgili beyitleri bir araya toplayıp bu

³⁹⁴ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 4/68.

eseri meydana getirdiğini söylemektedir. Okuma zevkini artıracığından, Farsça bilenler için asıl metne de eserde yer veren Can, Mesnevî'nin sadece Mevlânâ'yı sevenlere değil mârifet ilmine ilgi duyan, Allah sevgisinden bahseden kitaplardan hoşlanan duyu insanlarına hitap eden bir eser olduğunu belirtmektedir. Altı ciltlik Mesnevî'nin temel kavram ve konularından bahseden beyitlerinin başlıklar halinde bir araya toplandığı Cevâhir-i Mesneviyye, okuyucuya faydalı, açıklamalı eser hükmündedir.³⁹⁵

“Dinle neyden...” diyerek, Mevlânâ'nın kendi yazdığı ilk on sekiz beytiyle esere başlayan Can, bu beyitlerle alakalı gerekli izahatı yaptıktan sonra “Açlık, adalet, ağlama, Allah, akıl, akraba, ana, ârif” gibi başlıklar, ilgili beyitler ve açıklamalarıyla devam etmektedir. İlk ciltte elli altı, ikinci ciltte seksen dokuz başlık altında eseri tertip eden Can, zikretmiş olduğu beyitlerin cilt ve numaralarını da yanlarına not düşerek metnin tamamı için okuyucuyu zahmetsizce yönlendirmektedir.

İçerikten bahsedecek olursak “Açlık” bahsindeki beyitlerin ilk cümlelerine baktığımızda; “Boş karın şeytanın zindanıdır!” “Nefs köpeğini fazla besleme,” “Açlık ilaçların padişahıdır,” “Bâyezîd-i Bistâmî namaz kılmak için bir isteksizlik görünce boğaz derdinden kaçındı” ve benzeri başlıklarla beyitler zikredilip şerhleri yapılmıştır. Konu bütünlüğü açısından çok faydalı bir düzen olduğu eserin ilk sayfalarından itibaren göze çarpmaktadır.³⁹⁶

Örneğin; “Ölüm” le ilgili Mevlânâ ne söylemiş,³⁹⁷ şeytana karşı nasıl tedbir alabilirim,³⁹⁸ sorumlu olduklarıma “Nefs” ile ilgili ne söyleyebilirim³⁹⁹ dediğiniz zaman içindekiler kısmından konu başlığını bulmanız yeterli olmakta, almak istediğiniz bilgiye açıklamalarıyla beraber kolayca ulaşılmaktadır.

³⁹⁵ Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî'den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, ed. Şefik Can, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 1/7.

³⁹⁶ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî'den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, 1/11-14.

³⁹⁷ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî'den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, 2/596.

³⁹⁸ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî'den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, 2/724.

³⁹⁹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî'den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, 2/565.

“Aşk” bahsinde; “Bu fani dünya pazarında mânevî altın kazanmak için müşteri mi istiyorsun? Allah’tan daha iyi müşteri var mı?”⁴⁰⁰ beytini âyetle,⁴⁰¹ “Âşık”⁴⁰² bahsinde; “Gam ve keder sana fazlaca neşe vermeye başlayınca, can bahçeni güller sûzanlar kaplar”⁴⁰³ beytini hadis ve Fuzûlî’nin bir beytiyle, “Açlık”⁴⁰⁴ bahsinde “Fakat açlık herkese zebun olmaz...”⁴⁰⁵ beytini İmam Şiblî’nin bir sözüyle şerh etmektedir.

Açıklamalarına bu minval üzere devam eden Can, felsefeci, tarihçi, edebiyatçı ve tasavvufçu kimliğinin yanı sıra hocalarından aldığı mesnevî derslerinden, kütüphanesindeki on binlerce kitaptan dağarcığında kalan ve şerhlere can veren ne var ise etkili bir şekilde zikretmiştir.

3.7. Mesnevî Şerhi Tâhirü'l-Mevlevî (Mesnevî’nin 5 ve 6. Ciltlerinin Şerhi)

Merhum Tâhirü'l-Mevlevî’nin, Şerh-i Mesnevî Tâhirü'l-Mevlevî isminde Şâmil Yayınevi tarafından basılan 14 ciltlik eseri, 17309 beytin tercüme ve şerhinden oluşmaktadır. Tâhir Bey’in ömrü vefa etmeyip bitiremediği Mesnevî şerhinin son iki cildini Şefik Can tamamlamıştır. Şâmil Yayınevi’nin, kalan beyitlerin şerhi için kendisine teklifte bulunmasını hocasından gelen mânevî bir işaret olarak kabul eden Can, 5. ciltten 3032, 6. ciltteki 4928 beyti tercüme ve şerh ederek eseri nihayete erdirmiştir.⁴⁰⁶

Ağırlıklı olarak Ankaravî’nin şerhinden istifade eden Tâhir Bey gibi Can da ağırlığı ona vermiş fakat muhtelif kitap ve şerhlerden de⁴⁰⁷ faydalanmıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰⁰ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî’den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, 1/127.

⁴⁰¹ et-Tevbe 9/111.

⁴⁰² Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî’den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, 1/97.

⁴⁰³ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî’den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, 1/116.

⁴⁰⁴ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî’den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, 1/11.

⁴⁰⁵ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî’den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*, 1/14.

⁴⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2014), 9/7.

⁴⁰⁷ Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 9/132.

⁴⁰⁸ Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 9/7.

Şekil olarak Tâhir Bey'in üslûbunu devam ettiren Can, açıklamaları diğer eserlerinde görüldüğü üzere dipnotlarla vermek yerine tercüme edilen beyit veya beyitlerin altına direkt olarak yapmıştır.⁴⁰⁹

Tâhir Bey'in şerhinde beyitler önce eski harflerle, sonrasında Latin harfleriyle Farsça metin kısmının ardından tercüme ve şerh şeklinde olup, Can'ın şerhinde Latin harfli Farsça metnin olmadığı görülmektedir.⁴¹⁰

Mâna bakımından şerhin muhtevası Can'ın kendine has açıklamaları ve Tâhir Bey'i çağrıştıran esintilerle doludur. Can her zamanki gibi ayet ve hadislerle, şârihlerin açıklamaları, şairlerin şiirleriyle şerhlerini sağlam temellerle desteklemiştir.⁴¹¹

3.8. Mevlânâ Rubâîler

Rubâî, dörtlük anlamını taşımakla beraber, yirmi dört vezinle, ayrı bir üslûpla yazılmasından dolayı kıtadan ayrılan, İslâm Edebiyatı nazım şekillerindedir. Esere, önsözünde bu şekilde tanımlayıcı bilgilerle başlayan Şefik Can, sonrasında Mevlânâ'nın Türkiye'de basılmış olan Rubâî ve tercümelerinden bahsetmektedir. Mevlânâ'nın Rubâîlerini asıllarıyla beraber tercüme edip yayınlamayı arzu eden Can, bu isteğini hayata geçirmek için ilk olarak 1964 yılında Konya'da Mevlânâ Müzesi'ndeki çeşitli yazma eserlerden ve Bedüzzamân Fûrûzanfer'in neşrinden elde ettiği rubâîleri derlemiştir. Bunları Gölpınarlı'nın tercümeleri ve Veled Çelebi'nin nüshalarıyla karşılaştırmıştır. Rubâîyyât-ı Mevlânâ Dîvânı, Nûr-i Osmâniye nüshası, Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî'den de faydalanan Can, 2217 rubâîyi tercüme etmiştir. Mevlânâ'nın rubâîleri hakkında da bilgi veren Can, eseri okurken kolaylık olması açısından rubâîlerde işlenen konuların daha rahat bulunması ve konu bütünlüğünden kopmadan daha rahat anlaşılması için son kısma bir indeks eklemiştir.⁴¹²

⁴⁰⁹ Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 9/15.

⁴¹⁰ Olgun, *Şerh-i Mesnevî Tâhirî'l-Mevlevî*, 5/1315.

⁴¹¹ Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 10/116.

⁴¹² Can, *Mevlânâ Rubâîler*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2014), 7-13.

Üslûp olarak diğer şerhlerdeki gibi bir yol izleyen Can, tercümeyle gayet sade ve anlaşılır bir şekilde yaptıktan sonra rubâîlerdeki kapalı olan noktaları âyetlerden, hadislerden, şiirlerden örnekler vererek dipnotlarla açıklamıştır.⁴¹³

3.9. Mesnevî Hikayeleri

Şefik Can, Mesnevî Hikayeleri eserinin önsözünde, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî eserinin sanıldığı gibi bir hikâye kitabı olmadığını söylemektedir. Mevlânâ'nın, bu hikâyeleri anlatırken bazı tasavvufî gerçeklerin ve Vahdet-i Vücûd düşüncesinin iyi anlaşılmasını amaç edinmiş olduğunu, bunun için siyasî, ailevî ve ferdî ahlâka yönelik yazılmış Kelile ve Dimne gibi eserlerden, Kur'ân-ı Kerîm'den, halk arasında yayılmış, meşhur olmuş, efsaneleşmiş öykülerden faydalandığını arz etmektedir. Ayrıca Mesnevî, Nobel Enstitüsü'nün bulunduğu İsveç'te en değerli kitapların belirlendiği bir toplantıda ilk sıralarda hak ettiği yeri almıştır.⁴¹⁴

Bu hikâyelerin aşk, ayrılık, kahramanlık, ahlâkî erdemler ve daha nice gibi insanî duygulardan bahseden, faziletli davranışların yüceltildiği bir methiye olduğunu söylemektedir. Bazen de süflî zevk ve isteklerin gerçekçi ve açık bir şekilde insanın yüzüne çarpıldığını, okuyanın mânevî problemlerini görmesini sağlayıp bir hekim gibi çözüm önerileri sunduğunu vurgulamaktadır. İnsanların kendisine söylemeye bile çekindiği aşağılık ve pis duyguları bazı hikâyelerde Mevlânâ'nın açık-seçik yazmasının eleştirilmesine değinen Can, bunun sebebinin Mevlânâ'nın tam anlaşılmasını veya niyeti farklı olan kimselerin bilerek sataşmaları olduğunu söylemektedir.⁴¹⁵

Can, Mesnevî'den seçilmiş iki yüz elliden fazla hikâyeyi, beyitlere fazla dokunmadan anlatmaya çalışmıştır. Can, hikâyelerde geçen olaylar, şahsiyetler ve kavramların hikmetlerini de dipnotlarla etraflıca açıklamıştır. Okuyucuya hizmet için kitap haline getirilen bu hikâyeler, amacına ulaşmış olacak ki çeşitli belediyeler tarafından halka ücretsiz olarak dağıtılmaktadır.

⁴¹³ Can, *Mevlânâ Rubâîler*, 49, 110, 111.

⁴¹⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, ed. Şefik Can, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008), 15.

⁴¹⁵ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 15, 16.

Esere “Padişah ve Cariye” hikâyesiyle başlanmıştır.⁴¹⁶ Bu hikâyedeki kahramanlarımızdan Padişah; temiz ruhumuzu, cariyeye; süflî duyguları barındıran nefsimizi, kuyumcu; dünya hırsı ve sevgisini, hekim ise mürşid-i kâmilî temsil etmektedir diyerek, insanın hevâ ve heveslerinden dolayı asıl yurdundan koparıldığını, bunun sonucunda ayrılık ve ızdıraba gark olduğunu, bunu yaradılıştan tecrübe eden insanın aynı hataya tekrar düşmemesi gerektiğini dipnotlarla açıklamıştır. Bu hikâyenin benzerlerinin Mesnevî’de “Kâbil sihirbazı ve padişah”, Abdurrahmân Câmî’nin “Salman ve Absal”, Apule’nin “Psyche ve Eros” hikâyeleriyle karşımıza çıktığını,⁴¹⁷ belirtmiştir.

Hikayelerde birçok kavram, düşünce ve olaylar temsilî öğelerle zikredilmektedir. Bir kapı çatlağı⁴¹⁸ ölümü temsil ederken, bir yılan,⁴¹⁹ nefsi, kır sakallı biri; dedikodu yapanları, berber; kemâl ve irfan sahibi kişiyi⁴²⁰ tay; yeni dervişi, ana kısrak; mürşid-i kâmilî, âb-ı hayat; velîlerin sözlerini, deve; ezelde belâ diyerek verilen sözü⁴²¹ temsil etmektedir. Bazen bu açıklamaları Şefik Can Mevlânâ’nın ifadelerini kullanarak kendisi yapıyor, bazen de Mevlânâ, şiirin başında hikâyenin kahramanlarını kendisi açıklıyordu.⁴²²

Şefik Can şerh yaparken Mevlânâ’nın kullanmış olduğu hayvanları konuşurma yönteminin ilk olarak nereden geldiğini, bu tekniğin “Kelile ve Dimne” eseriyle milattan sonra 300’lere dayandığını ve asırlar sonra hala bu eserin kabul görmesinin, yöntemin ne denli başarılı olduğunu gösterdiğini vurgulamaktadır.

“Kayser’in elçisinin Hz. Ömer’in kerametlerini görmesi” hikâyesinde “Senin gönül gözünde kıl bitmiştir” beytini gözdeki mânevî hastalıklar olarak yorumlamıştır. Sonra bu hastalıkların şehvet, şöhret, hiddet ve benlik olduğunu söylemiştir.⁴²³

⁴¹⁶ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 17.

⁴¹⁷ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 23.

⁴¹⁸ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 269.

⁴¹⁹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 137.

⁴²⁰ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 229.

⁴²¹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 167.

⁴²² Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 240.

⁴²³ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 44.

Yine bir beyitte geçen “Oraya var da halktan ayrılmış yapayalnız, hurma ağacının gölgesinde yatan, Allah’ın gölgesini gör” beytini “Sultan yeryüzünde Allah’ın gölgesidir.” hadisiyle tasdiklemiştir.⁴²⁴

Can, beyitleri Türkçe’ye çevirip, hikmetlerini de dipnotlarla açıklarken tasavvuf kavram ve terimlerini kullanmıştır. Bu bazen beyitte geçen terim veya kavramı açıklama yoluyla, bazen de beyitte geçen kapalı ve soyut bazı durumların tasavvuf terimleriyle açıklanması şeklinde olmuştur.

Örneğin “Elçi makam ve hâli öğrensin diye ona, Cenâb-ı Hakk’ın Ebdallar hakkındaki iltifat ve ihsanlarını anlattı”⁴²⁵ beytinde geçen “Makam, hal ve Ebdallar” in açıklaması yapılmıştır. Diğerlerinde ise “Murakabe”⁴²⁶ “Ayan-ı sabite”,⁴²⁷ “Seyr-i maallah”⁴²⁸ “fenafillah”⁴²⁹ “Kabz ve bast” “Hakikat-ı Muhammediyye”⁴³⁰ kavramları açıklanmıştır. Bu kavramlardan hiç haberleri olmayan okuyucuların öğrenip, merak etmesi, az-çok bilenlerin hatırlayıp, pekiştirmesi, zaman ve emek kaybını önlemesi bakımından çok faydalı olmuştur.

Ayet veya hadisi çağrıştıran kelime veya cümleler ya beyitlerde yer almış, ya da beyitlerdeki mâna âyet veya hadisi çağrıştırmıştır. Böylece dinin kaynaklarına başvurarak yapılan açıklamalar daha tasdikleyici ve şüpheden uzak bir yapıya sahip olmuştur. Güzel yorumlardan bir tanesini şu beyitte müşahede etmekteyiz; “Zaman gelir o pislik, o tezek bir külhana girer, ışıklar saçarak yanar, hamamın kapısını, duvarını ısıtır.” İnsandaki kötü ve pis huylar, mürşid-i kâmilin mânevî ışığıyla yanar ve tezek gibi faydalı bir şeye dönüşür. O da yanarak insanlara ısı veya ışık verir beyanıyla “Allah onların kötülüklerini iyiliğe çevirir”⁴³¹ âyetine işaret olduğu zikredilmiştir.⁴³²

⁴²⁴ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 44.

⁴²⁵ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 45.

⁴²⁶ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 46.

⁴²⁷ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 117.

⁴²⁸ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 189.

⁴²⁹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 295.

⁴³⁰ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 418.

⁴³¹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 550.

Beyitlerin açıklamalarında dayanak olarak gösterilen bazı hadislerin kaynakları zikredilmemiştir. Örneğin “Cennet ağaçlarından bir ağaca rastladığınız zaman onun gölgesinde oturun yemişinden yiyin...” diye başlayan hadîs-i şerifin,⁴³³ “Biz hayır ve fazilette ileri gidenlerin son gelenleriyiz”⁴³⁴ hadisinin kaynağı verilmezken, “Bir kimse din kardeşini bir günah dolayısıyla ayıplarsa, ölmeden evvel o günahı mutlaka işler. Yani kardeşini bir ayıpla kınayan, o ayıp işi işlemeden ölmez” hadisinin kaynağı verilmiştir.⁴³⁵

Hiz. Nuh ve oğlu Kenan’ın hikâyesi anlatılırken “Nuh (as) dedi ki: ”Ey sabır ve hilm sahibi Allah’ım! Benim eşeğim öldü, yükünü de sel götürdü” beytini esprili bir Azerbaycan fıkrasıyla açıklamıştır.⁴³⁶

Heyecanlı, meraklı ve tatlı bir üslûpla yazılan “Nasuh tövbesinin hikâyesini”⁴³⁷ şemsi Tebriz-i’nin *Makâlât* ve Mevlânâ’nın *Mecâlis-i Seb’a* eserinde bulunduğunu ve halk arasında kişileştirilip değişik şekillerde karşımıza çıktığını söylemektedir.

Hikayelerde geçen karakterlerden bazıları olan “Ziyâ-yı Delk veya Dellâk”⁴³⁸ Gazneli Mahmud’un fıkra anlatıcısı, “Ayaz” Gazneli Mahmud’un zeki kölesi,⁴³⁹ “Darvan” Yemen’de bir yer,⁴⁴⁰ “Âsaf” Hiz. Süleyman’ın veziri olarak tanıtılıp, onlarla ilgili kısa bilgiler verilmiştir.

Can, Cebriyye ve Mu’tezile⁴⁴¹ gibi inanç akımlarına Mevlânâ’nın karşı olduğunu her yeri geldiğinde açıklamaktadır. Zâhidler ve ârifleri açıklarken; zâhidlerin, ibadetlerinden karşılık beklemediklerinden, ibadet etmeyenleri hor

⁴³² el-Furkân 25/70.

⁴³³ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 186.

⁴³⁴ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 170.

⁴³⁵ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 168.

⁴³⁶ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 220.

⁴³⁷ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 447.

⁴³⁸ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 480.

⁴³⁹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 437.

⁴⁴⁰ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 429.

⁴⁴¹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 47.

gördüklerinden, Allah'a azab edecek mi diye çekinerek yaklaştıklarından, âriflerin ise karşılık beklemeden sadece sevgiyle ve kulluğunda eksiklikleri de olsa Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyerek Allah'a yaklaştığından bahsetmektedir.

Nasuh tövbesi ile ilgili hikâyede “Gerçekten öyle hulusla tövbe ettim ki canım tenimden ayrılmadıkça tövbemi bozmam”⁴⁴² beytini açıklarken⁴⁴³ Mevlânâ'nın söylediği iddia edilen “Gel! Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değil, yüz kere tövbemi bozdunsa yine gel...” sözlerinin yukarıdaki beyitle ve şerhteki hadisle çeliştiğini, Mevlânâ'nın ise Peygamber'in yolunda olduğunu, Mevlânâ'nın dîvânında böyle bir sözün geçmediğini söyleyerek tövbe bahsi üzerinden bu konuya da açıklık getirmiştir.

Can, İçtimaî ve ahlâkî erdemlere insanların ulaşması için yazılan bu hikâyelerin âyet ve hadislere işaret ettiğini, bu etik çerçevenin altyapısında Allah, Peygamber ve insan sevgisi olduğunu, bütün insanlığın bu davranış ve duruşa ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır. Can'ın şerhindeki genel bakış, zâhid cihetinden değil ârif cihetindedir. İbadetler ve amel bakımından değil imanın lezzeti, mânevîyatın artması, kulluk mertebelerinin dünyadayken aşılması bakımındandır. Bu hikâyelerde olması gereken örnek davranışların ne olduğu açıklanırken kime karşı sorumlu olduğumuzun unutulmaması için Allah'ın Kitabı'ndan, Peygamber'in dilinden hayat ölçüleri verilmekte, âhiret sürekli hatırlatılmaktadır. Can, yaradılıştan gelen ve sürekli olarak içimizde bulunan, müspet veya menfî bazı özelliklerimizle beraber nasıl yaşamamız gerektiğini veya nasıl başa çıkacağımızı bizlere açıklamaktadır.

3.10. Okullar için Mesnevîden Seçmeler

Millî Eğitim Bakanlığının önerisiyle Mesnevî'nin okullarda okutulması için Şefik Can'ın tercüme ve şerhlerinin bulunduğu bu kitap Hayat Nur Artıran hanımefendi tarafından hocasına ithafen hazırlanmıştır. Müellif ve Mevlânâ'nın

⁴⁴² Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 451.

⁴⁴³ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 451.

önsözü ile başlayan eser, Mevlânâ'nın hayatı, ailesi, göç yolculuğu ve Konya'ya gelmesiyle ilgili bölümle devam etmektedir.⁴⁴⁴

Beyitlerin muhtevasına işaret eden otuz iki başlık altında zikredilen beyitler müellifin her zamanki üslûbuyla şerh edilmiştir.

⁴⁴⁴ Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, *Okullar için Mesnevî'den Seçmeler*, ed. Şefik Can - Hayat Nur Artıran, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012), 15-27.

4. TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

4.1. Sosyal Hayat

4.1.1. Asker, İbadet ve İbadethâne

Şefik Can, Pangaltı Harp Okulu'nda öğrenci iken odalardan biri mescit olarak kullanılıyordu. Namaz kılmak isteyenler derslerini aksatmadıkları müddetçe ibadetlerini bu mescitte îfâ ediyorlardı. Heybeliada'daki Deniz Lisesi'nde ise küçük olsa da minareli bir cami bulunmaktaydı. İnkılâpların hayata geçirilmesini, toplumu inşa eden değerleri yok etmek olarak algılayanlar “Laik bir devletin bahriye okulunda cami olmaz” diyerek bu ibadethâneyi yıkmışlardı.⁴⁴⁵

Rusya ve Çin etkisindeki Kuzey Kore, Amerikan hâkimiyetindeki Güney Kore'ye saldırdığında, pusuya düşürülen Amerikan askerlerini bir tugay askerimiz çok fazla şehit vererek kurtarmıştı. Bu olay sonrası Amerikalılar tarafından tutulan raporda Türkler'in çok cesur ve dayanıklı, fakat dinî açıdan zayıf olduklarına, ibadethânelerinin ve başlarında din adamlarının bulunmadığına yer verilmişti.⁴⁴⁶

Yine o tarihlerde Millî Savunma Bakanlığı Amerika'dan Bofors topları almış, topların kullanımını Türk askerine öğretmek amacıyla yüz Amerikan askeri Polatlı'ya gelmişti. Bofors toplarının eğitimini vermek amacıyla gelen Amerikan askerlerine hazırlanan imkânlar yatakhane, yemekhane ve banyolarıyla çok beğenilmişti. Amerikalı komutanlar askerleriyle beraber ibadet edecekleri bir kilise istemişler ve ivedi olarak içindeki sıralarıyla beraber çadırdan bir kilise yapılmıştı.⁴⁴⁷

Harp okulunda Ramazan ayında oruç tutmak isteyenlerin (500 kişiden 50 kişinin) isimleri alınıyor, iftar ve sahur yemekleri bu listeye göre çıkıyordu. Birgün iftar ederlerken nöbetçi hocaları Erzincanlı Miralay Mustafa Kemal gelmiş, iftar eden öğrencilere hakaretler yağdırarak şöyle demişti: “Siz burada egoist çocuklarsınız, cennete gidelim diye ahırda aç bırakılmış eşekler gibi kendinizi yeme-içmeden

⁴⁴⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 105.

⁴⁴⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 106.

⁴⁴⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 107.

alılıkoyuyorsunuz. Bu hal sizin çalışmada ve tatbikatta geri kalmanıza sebep olacaktır.”⁴⁴⁸

Bahsettiğimiz olaylarda görüldüğü üzere Cumhuriyet dönemine geçişteki büyük garâbetleri bire bir müşahede eden ve oldukça müteesir olan Şefik Can, bazı kavramların yanlış anlaşıldığını, inkılâplara uyumun bu yüzden kolay olmadığını söylemektedir. Bizim komutanların camileri yıkarak laikleşmeye çalıştığını, dinî sorumluluklarını yerine getiren askerimizden rahatsız olup hakaretler yağdırdıklarını, fakat Amerikalıların bile, askerinin ibadethâne ihtiyacını her zaman ve zeminde karşıladığını vurgulamaktadır.⁴⁴⁹

Can tüm olumsuzluklara rağmen, oruç tuttukları için kendilerine hakaret eden hocasından bile saygı ve rahmetle bahsetmektedir. Erzincanlı Miralay Mustafa Kemal’in, harp teknik ve bilgilerini derslerde çok güzel anlattığını, kendileri için çok faydalı olduğunu, işinin hakkını veren iyi bir asker ve öğretmen olduğunu söylemesi, Mevlânâ’dan Can’a sirayet eden o büyük hoşgörüden başka bir şeyle açıklanamaz. Can, bu gibi farklı düşüncelerin, yaşamın her alanında karşımıza çıkabileceğini, farklılıkların karışıklık değil zenginlik olduğunu, muhtelif bakış açılarıyla bize hayatı yorumlama gücü verdiğini belirtmektedir. Can, herkesin inanç, fikir ve yaşam tarzına saygı duyup, anlayış göstermenin önemli olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁰

4.1.2. Din ve Yobazlık

Yobaz, herhangi bir fikre veya inanişe körü körüne bağlı, hiçbir karşı düşünceye varlık alanı tanımayan, hoşgörüsüz kimseye denir.⁴⁵¹

Şefik Can, dindarlığın ve yobazlığın, bir arada barınamayacak iki kavram olduğunu belirtmektedir. Çünkü dindar kimse, Allah’tan korkar ve O’nun kullarını incitecek davranışlardan kaçınmak için azamî gayret gösterir. Dindar kimse diğerkâm

⁴⁴⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 107.

⁴⁴⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 106, 107.

⁴⁵⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 107, 108.

⁴⁵¹ Ahmet Nedim Serinsu, *Dinî Terimler Sözlüğü: (İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri İçin)*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009), 400.

olmalı, kendisinden çok başkalarını düşünmelidir. Peygamberimiz (SAV) bir hadîs-i şeriflerinde; “Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.”⁴⁵² buyurmuştur. Şu halde yobazı tanımlayan ve onun vasfı olarak zikredilen hoşgörüsüzlük ve merhametsizlik dindar kimselerde asla bulunmaz.

Yobaz kimse kendi yaşantı ve düşüncesinden farklı olanlara, varlık hakkı tanımaz. Can’a göre yobazlık bir yana, dindar kimse âdil olan kimsedir. Peygamberimiz (SAV) bir hadîs-i şeriflerinde; “Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir, ona zulmetmez, ona haksızlık yapmaz”⁴⁵³ buyurduğundan, yobazı tavsif eden hak tanımazlık, dindar insanlarda kesinlikle bulunmaz. Yobaz, dışarıdan hiçbir etkinin, kendisinin bağlı olduğu fikir ve hayat görüşünü değiştirmesine müsaade etmeyen, dışa kapalı kimsedir. Bu yüzden gelişim ve yeniliğe mesafelidir. Can’a göre dindar kimse, çalışkan, üreten ve insanlara faydası dokunandır. Dindar; Allah tarafından “Oku” emrine muhatap olduğunu hakkıyla idrak ederek, Peygamberimiz’in (SAV), “Allah’ım, bana öğrettiklerinle beni faydalandır...”⁴⁵⁴ duasını hayatına tatbik ederek, meşrû dairede insanlığın faydasına dokunabilecek her türlü yenilik ve gelişime açık olan insandır.

Can, diğerkâm, hoşgörülü, âdil, namuslu, şerefli, çalışkan ve benzeri ahlâkî erdemlerle donanmış olarak tanımladığı dindar insanın, gericilik ve yobazlıkla itham edilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Kuleli’de, Kurmay Albay Cemal Bey’in bir çukur açtırıp Arapça harflerle yazılmış kitapların tümünü yakarken, kitapları kurtarmak için ateşe ilk atlayan Can olmuştur.⁴⁵⁵

Dârulfünûn öğrencilerinin Mehmed Âkif Ersoy’un cenazesini taşımalarına müsaade etmeyen, İstanbul Valisi’ne de hocası Tâhirü'l-Mevlevî ile tepkisini göstermiştir.⁴⁵⁶

⁴⁵² Tirmizi, Sıfatü'l-kıyâme, 59.

⁴⁵³ Buhârî, Mezalim 3; Müslim, Birr 58.

⁴⁵⁴ Tirmizî, Deavât, 128.

⁴⁵⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar, Şefik Can Hatıralar*, 198, 199.

⁴⁵⁶ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 82.

Menemen Olayı'nda gericilik ve yobazlık iddiasıyla mahkûm edildikten sonra vefat eden Esad Erbilî Efendi ve idam edilen oğlu Mehmet Ali Efendi ile beraber Nakşî dervişlerin durumuna da çok müteessir olduğunu ve bunun yanlışlığını her fırsatta dile getirmiştir.⁴⁵⁷

Cumhuriyet'in ilânı ve sonrasında dindar kesim, medeniyet ve ilerlemenin önünde bir engel olarak görülüyordu. İnkılâpların hayata geçirilmesiyle beraber alfabesi, isimleri ve kıyafetleri yeniden düzenlenen halk, bu değişime uymadıkları takdirde yargılanıyor, sürülüyor veya hapsediliyordu. Dinî hassasiyeti olan samimi insanlar yobaz ve gerici olarak yaftalanıyor, temelleri asırlar öncesi atılan ilim, irşad ve kültür kurumları teker teker lağvediliyor, camiler yıkılıyor, Arap harfleriyle yazılı olduğu için kitâbeler bile kırılarak tarih tahrip ediliyordu.⁴⁵⁸

On sene içinde ezan Türkçe okunmaya başladı. Böylece ibadet (namaz) dilinin de Türkçe'ye çevrilmesi hedefleniyor ve bütün bunlar yenilik ve medeniyet adına yapılıyordu. Gelişimin anahtarı olarak kabul edilen bu uygulamaları icra edenler, kitap yakıp, cami yıkarken "Çağdaş," Allah'a kulluk ve insanların hayrına uğraş verdikleri için evlerinden alınıp tevkif edilen samimi vatandaşlar maalesef "Yobaz" kabul ediliyordu.⁴⁵⁹

Dindar bir ailede yetişen Can'ın, iki dedesi müderris, baba ve amcası da müftü idi. Babası müftü olmasının yanında, bir Rus komutanla karşılıklı oturup edebî sohbetler yapacak kadar entelektüel, kongrecilere yenilik adına destek verdiği için, Mustafa Kemal 'den teşekkür telgrafı alacak kadar aydın bir kişilik idi.⁴⁶⁰

Dindarlık ve yobazlığın karıştırılmaması gerektiğini düşünen Can, yobazlık yapan dindarların dini tam mânasıyla anlayamadıklarını, bunun için her dindarı gericilikle suçlamanın yanlış olduğunu söylemektedir. Bunun yanı sıra aydın geçinen çoğu yobazın varlığından yakınan Can, görüldüğü üzere her hak sahibine hakkını vermektedir. Can'a göre, inançlarını yaşamak isteyen kimselere dışarıdan müdahalede

⁴⁵⁷ Yılmaz, "Esad Erbilî", 11/ 420.

⁴⁵⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 106.

⁴⁵⁹ Ali Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 0/10, (Ekim, 2012): 83.

⁴⁶⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 49.

bulunulmamalı, hatta desteklenmelidir. Çünkü onlar, başkalarını kendilerinden fazla düşünmek ve toplum menfaatine çalışmalar yapmaları nedeniyle bu toplumun mayası durumunda olan kimselerdir.⁴⁶¹

4.1.3. Sanat, Sanatçı ve Siyaset

Şefik Can, dünya görüşleri ne olursa olsun sanata ve sanatçıya hoşgörülle bakmaktadır. Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir şeyi tek tip yaratmadığını, Allah'ın yaratmada çeşitliliği sevdiğini, meyve sebzenin bile aynı olmadığı bir dünyada insanların fikir yapıları itibariyle tek tip olmasının düşünülemediğini söylemektedir.⁴⁶²

Can, insanları sağcı-solcu diye ayırmamak gerektiğini, herkesin bizim gibi düşünmesinin yaradılış sırrına aykırı olacağını, ötekileştirmeden, farklılık ve çeşitliliğe saygı göstermeyi öğrenmemizi telkin etmektedir. Peygamber Efendimiz (SAV) bir hadîs-i şeriflerinde: “Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah günah işleyen ve günahlarından tövbe ve istiğfar eden bir topluluk yaratır, sonra onlar tövbe ederler Allah da onları bağışlardı.”⁴⁶³ buyurmaktadır. Bu hadisten günaha teşvik mânası çıkarılmamalıdır. Burada Efendimiz (SAV) insanın nasıl bir yapıda olduğunu, günah işlemekten münezzehe olmadığını, “İsmet” sıfatı ile günahlardan korunmuş olanların ancak peygamberler olduğunu açıklamaktadır. Biraz daha hikmetine eğilirsek, her şeyin zıddıyla bilindiğini, kötülükler olmadan iyiliğin fark edilmeyip, kıymetinin kavranamayacağı anlaşılmaktadır. Bu hadîs-i şerife göre mükemmel olan Allah'tır ve Can'a göre de bu muazzam çeşitlilik Allah'ın kudret ve kuvvetinin kâinata mührüdür.⁴⁶⁴

Can, kültür, sanat ve edebiyatın insanlığın ortak bir değeri olduğunu, bu yüzden müellifin dini, inancı, dünya görüşü ne olursa olsun, her güzel eseri hassasiyetle okuduğunu, asıl ilgilendiği konunun yazar veya şairlerin ideolojilerinden ziyade, ortaya koydukları eser olduğunu söylemektedir. Necip Fazıl'ın eserleriyle ilgilendiği

⁴⁶¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 100.

⁴⁶² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 221.

⁴⁶³ Müslim, *Tevbe*, 9.

⁴⁶⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 218.

kadar, Nazım Hikmet'in eserleriyle de ilgilendiğini, her ikisinin de duygularını anlamaya çalıştığını belirtmektedir.⁴⁶⁵

Hatta Can, Nazım Hikmet, "Sesini Kaybeden Şehir"⁴⁶⁶ şiiri nedeniyle yargılanırken, bir müftü oğlu ve askerî öğrenci olmasına rağmen dava sürecinde, mahkemedeki duruşmaya katılmakta bir beis görmediğini vurgulamaktadır.⁴⁶⁷

Can, dünya görüşlerini benimsemedikleri yazar ve şairlerin eserlerini beğenmeyenleri, hödük veya yobaz olarak nitelendirmektedir. Fuzûlî'yi sevdiği kadar Nazım'ı, Bach'ı sevdiği kadar da Dede Efendi'yi sevdiğini söyleyen Can, panteizmi savunan Yahudi kökenli Hollandalı filozof Spinoza'yı da okuduğunu, fakat onu okumakla panteist olmadığını beyan etmektedir.⁴⁶⁸

Can'a göre ideolojiler, insanların gözlerini kör etmekte ve onları dar bir perspektife sürüklemektedir. Bu durum ise, İslâm'ın özüne aykırıdır. Dinde zorlama bile yokken nasıl olur da savunduğu fikirlerinden dolayı insan tamamen var veya yok sayılabilir. Dini, imanı ve ikrarı ne olursa olsun Can'a göre insan, insan olması cihetiyle değerlidir ve meydana getirdiği her eser o toplumun ortak değeridir.⁴⁶⁹

4.1.4. Laiklik

Hristiyan din adamları kendilerini âhirete adadıkları için evlenmez, dünyalık istek ve heveslerden uzaklaşarak yaşar, mâbetlerinin yönetimini ve dinî görevlerini bu minval üzere icra ederlerdi. Din hizmetlerini yürütenlere rahip veya rahibe, bu duruma da ruhbanlık adı verilmekte idi. XVI. yy.'da İngiltere'de kiliselerin, ruhban sınıfından olmayanlar tarafından da yönetilebilmesi fikri ortaya atıldığında bu akıma (laicisme) yani "Laiklik" denildi.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 219.

⁴⁶⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 222, 223.

⁴⁶⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 221.

⁴⁶⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 220.

⁴⁶⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 220, 221.

⁴⁷⁰ Kenan Gürsoy, "Laiklik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/61.

“Laiklik” olarak dilimize geçen, Yunanca kökenli “Laikos” kelimesi ise, din adamı özelliği bulunmayan, ruhban sınıfı dışında kalan insanlar için kullanılmaktadır.⁴⁷¹

Laikliğin, devlet yönetimindeki tezahüründe ilk ve temel fikir, din ve devlet işlerinin birbirinden bağımsız ve ayrı ayrı yürütülmesidir. Buna göre din, devlet işlerini yönetme veya yönlendirme unsuru olmayacak, devlet de vicdan ve inanç bağlamında insanların hak ve özgürlüklerine müdahalede bulunmayacaktır. Eğitim alanında ise laiklik, herhangi bir dinin güdümünde olmaksızın bir müfredât teşkil edilerek, toplumda karşılığı olan bütün dinlere eşit ve evrensel bir bakış açısı sergilenmesidir. Laikliğin genel amaç ve hedefleri teoride bu doğrultuda olmasına karşın, uygulamada dayatma ve zorlamalar yaşanmakta, bunun adına da laiklik denilmektedir. Bu baskılar bazen, kendi fikriyatını bir din gibi empoze etmeye çalışan ve işine geldiği gibi dînî ve toplumsal değerleri evirip çeviren yönetim erkinin bir uygulaması olarak da karşımıza çıkabilmektedir.⁴⁷²

Ülkemizde, özellikle yakın geçmişte tecrübe ettiğimiz kamusal alandaki ibadet ve kıyafet yasakları, laiklik adına yapılmış ve halkın devlete olan sadakatinin yara almasına sebep olmuştur.⁴⁷³

Yıllar önce okumuş olduğum bir kitabın ilk sayfasında şöyle yazıyordu: “Her müslüman dininin görevlisidir.” Kendi özel alanında olsun, kamusal alanda olsun müslümanın vazifesi mezara kadar devam etmektedir. Çünkü, Allah’ın kulunu başıboş bıraktığı bir alan düşünülemez.⁴⁷⁴

Her Müslüman, emr-i bi'l ma'rûf, nehy-i anil münkeri (iyiliği emredip kötülükten men etmeyi) ve Allah’ın emirlerini, her iki alanda da gerçekleştirmeye

⁴⁷¹ Şükrü Uslu, “Laiklik – Din İlişkisi”, *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 16/16, (Ağustos, 2004) 237.

⁴⁷² Gürsoy, "Laiklik", 27/61, 62.

⁴⁷³ Fatma Benli, *1964-2011 Türkiye’de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi*, (İstanbul: Mazlumder Yayınları, 2011), 263.

⁴⁷⁴ el-Kıyâme 75/36.

gayret etmelidir. Çünkü âyetin mânası gayet açıktır: "...Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."⁴⁷⁵

İnkılâp ve laiklik adına, insanların hak ve özgürlüklerini, özellikle dinî yaşantı bağlamındaki hürriyetlerini kısıtlayan veya tamamen kaldıran baskılara, her dönemde az veya çok rastlanmaktadır. Fakat Şefik Can'ın yaşadığı Cumhuriyet'e geçiş döneminde bu uygulamaların daha katı, sonuçlarının da bir o kadar acı olduğu teessürle müşahede edilmektedir.

Can, Pangaltı Harp Okulu'nda öğrenci iken Amerikalıların Missouri zırhlısını arkadaşlarıyla birlikte gezme imkânı bulmuştu. Zırhlının içinde askerler için muazzam bir kilise olduğunu gören Can; "Lakin bizler laik bir ülkeyiz diyerek okulun bahçesindeki camiye yıktık" der. Yine İstanbul Üniversitesi'nin Osmanlı Türkçesi ile yazılı kitâbesinin betonla sıvandığını gören Mustafa Kemal 'in sinirlenerek; "Yeni harflere geçin dedik ama tarihi de yok edin demedik." dediğini aktarmaktadır. Can, bu gibi hadiselerden hareketle, inkılâplar ve özellikle laiklik konusunda Mustafa Kemal'in anlaşılmadığını veya yanlış anlaşıldığını söylemektedir.⁴⁷⁶

Can, şahsî ihtirasların ve inkılâplar adına yapılan dayatmacı uygulamaların ülkeyi parçalayacağını, toplumsal sıkıntılar baş gösterdiği zaman bireysel ideolojilere göre hareket edilmesinin doğru olmadığını, bunun memlekete zarar vereceğini söylemektedir. Can'a göre laiklik, dili, dini, ırkı ne olursa olsun kimseyi ayırtmadan, ötekileştirmeden, her bir ferde o muhteşem ve ahenkli mozaiğin bir parçası olarak eşitlik ve hoşgörü penceresinden bakabilmektir.⁴⁷⁷

Bu toprakların kolay kazanılmadığını söyleyen ve bunun bilincinde olan Can, vatanın Allah tarafından kullara bahşedilen mukaddes bir emanet olduğunu, bu emanete ihanet edilmemesi gerektiğini, dinî inançlar, ideolojiler ve laiklik üzerinden münakaşalar çıkarıp memleketi tehlikeye atmaya kimsenin hakkı olmadığını vurgulamaktadır.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ el-Mâide 5/44.

⁴⁷⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 105, 106.

⁴⁷⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 199, 200.

⁴⁷⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 199, 200.

İslâm dininin temelini tevhid inancına dayandığını, tasavvufun, kesrette vahdeti görme hedefi ve anlayışını vurguladığını söyleyen Can, gerçek laikliğin, toplumu bir bütün olarak görmek ve herkesin hak ve özgürlüklerine riayet etmek anlamına geldiğini düşünmektedir.⁴⁷⁹

4.1.5. Hayvanlara Şefkat

Müslüman, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının zuhûrunu, bütün mükevvenatın içinde tefekkür etmelidir. Dünya bir imtihan alanı ve biz insanlar, içindekilerden sorumluyuz. Her mahlûkun yaratılışı ardındaki hikmetleri görmeli ve bunlardan ders almalıyız. İşte bu mahlûkâtın bir üyesi de insanlardan sonra en yakın dostlarımız olan hayvanlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de “Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet hepsi toplanıp rablerinin huzuruna getirileceklerdir.”⁴⁸⁰ buyurulmaktadır. Peygamber Efendimiz (SAV) de: “Hiçbir kimse yoktur ki bir serçeyi yahut ondan daha büyük bir canlıyı haksız yere öldürsün de Yüce Allah ona bunun hesabını sormasın!”⁴⁸¹ buyurmaktadır. Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerife baktığımızda dünyada zulmettiğimiz hayvanların, haklarını almak için âhirette karşımıza çıkacağı görülmektedir. Merhum Süheylî de:

Yiter cevri eyledün senden şikâyet eylerem şâhâ

Ki adl-i dergêhünde mûr ile birdür Süleymânlar

“Ey Şah! Yeter, cefa ettin! Senden şikâyetim var ki adalet dergâhında karınca ile Süleyman birdir.”⁴⁸² diyerek insan, hayvan ve nebâtattan hangisi olursa olsun mahkeme-i kübrâda kimsenin hakkının kimsede kalmayacağını işaret etmektedir.

⁴⁷⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 449, 450.

⁴⁸⁰ el-En'âm, 6/38.

⁴⁸¹ Nesâî, Sayd, 34.

⁴⁸² Hülya Boz, “Klasik Türk Şiirinde Karınca”, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 0/4, (Aralık, 2019): 30.

Görüldüğü üzere hayvanlar, sorumluluğumuzun kapsamını genişletmekte, bizlere yeryüzünün halifesi olduğumuzu ve üzerimizde hakları olduğunu hatırlatmaktadır.

Hayvanları çok seven Şefik Can, müftü ve müderris bir aileden gelmesi, Mevlevî usül ve erkânıyla yetişmesi hasebiyle karıncayı bile incitmekten imtinâ ederdi. Fakat Pangaltı Harp Okulu'ndan yakın dostu ve sıra arkadaşı Erzincanlı Yüzbaşı Kemâl ise, avlanmayı çok severdi. Erzincanlı Kemâl'in av için gittiği ormanda karşılaştığı bir tavşan, onun bu merakından tövbe etmesine vesile olmuştu. Olay şöyle gelişmişti:

Erzincanlı Kemâl, tazısıyla beraber ormanda uzun bir takipten sonra bir tavşan yakalamıştı. Tavşanın, boğazı kesilirken kendi lisanınca yakarışları, merhamet dilemesi ve gözlerinin içine bakıp, beni öldürme der gibi ön ayaklarıyla engel olması onu çok etkilemişti. Yaptığından utanmış ve bir daha ava çıkmamıştı.⁴⁸³

Can'ın, Balkan Savaşları'na katılan bir hocası da savaş esnasında bataklık bir arazide, topları çeken bir mandadan bahsetmişti. Anlattığına göre, bataklıktan çıkmaya çalışan hayvanın artık tâkati kalmıyor, acımasızca vurulan sopa darbelerinden dolayı gözünden yaşlar dökülüyordu.⁴⁸⁴

Hayvanlarla ilgili yaşanmışlıkları bizlere serdeden Can, amcasının küçük oğlu Âsım Efendi'nin yaşadığı bir olayı şöyle anlatıyordu:

Âsım Efendi, Mal Müdürlüğü'nde görevli bir tahsildardı. Halkın ayağına kadar gidip devletin vergilerini toplardı. Atları çok seven Âsım Efendi'nin köpeklere de merakı vardı. Göreve giderken atı ve köpeğiyle yola çıkar, hayvanları kendisine yardımcı ve yoldaş olurdu. Âsım Efendi içkiyi çok sevmesinden dolayı biraz asabî olmasına karşın, dürüst ve düzgün bir insandı. Bir gün, vergileri tahsil edip dönüş yoluna koyulan Âsım Efendi, bir ağacın gölgesinde konaklamıştı. Karnını doyurduktan sonra yoluna devam ederken köpeği kendisine yol vermemiş, atıyla hareketine sürekli engel olmuş, hatta ısıracaktı gibi sesler çıkarmaya başlamıştı. Âsım Efendi köpekle başa çıkamayınca herhalde kudurdu diyerek silahını çekip vurmuştu. Köpeğini öldürdüğü için çok üzgün olan Âsım Efendi onu son bir kez daha görmek için geri

⁴⁸³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 110.

⁴⁸⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 103.

dönmüş ve kan izlerini takip ederek köpeğini bulmuştu. Bir de baktı ki sâdık dostu, konakladığı yerde unutmuş olduğu para dolu heybesinin üzerine başını koymuş, kanlar içinde yatıyor. Bu durumu gören Âsım Efendi, köpeğin, unuttuğu heybesini alması için kendini yoldan çevirmeye çalıştığını anlayınca, üzüntüsü daha da katlanmıştı. Âsım Efendi her an bu pişmanlık ve ıstırapı hatırlayarak, hayatının sonuna kadar yüreğinden hissedecekti.⁴⁸⁵

Bazen birbirimize “hayvan” diyerek hakaret eder, mahlûkâtın adını kirletiriz, bazen de onlardaki saf hasleti, insanlığımızdan hicap ederek müşahede ederiz. Hayvanların, Allah tarafından, insanoğlunun hizmetine sunulmuş bir nimet ve aynı zamanda emanet olduğunu söyleyen Can, bir köpek, canı pahasına da olsa sahibini ve eşyasını korumaktan geri durmayıp, sadakatini kanının son damlasına kadar gösterirken, aynı hassasiyeti insanlarda göremiyoruz der.⁴⁸⁶

Cenâb-ı Hakk Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi dokuz tane hayvandan bahisle örnekler vermiş, hikmetlerini müminlere bildirmiştir.⁴⁸⁷ Peygamber Efendimiz (SAV) de yavrularıyla beraber bir köpeğin zarar görmemesi için hayvanın başına nöbetçi dikip, ordunun yönünü değiştirmiştir⁴⁸⁸. Dinimizin hayvanlara bakışı böyle iken Can da bu anekdotları bizlerle paylaşarak, bütün bunlar senin için bir vesiledir kardeşim, sen yerdekilere merhamet et ki göktekiler de sana merhamet etsin⁴⁸⁹ der. Bir köpekten sadakati, bir karıncadan gayreti, her gün kursaklarını Allah’ın izniyle dolduran kuşlardan tevekkülü,⁴⁹⁰ tefekkür etmemizi, yarın Hakk’ın dîvânında mahcup olmamamızı bizlere öğütlemektedir.

⁴⁸⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 112, 113.

⁴⁸⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 113.

⁴⁸⁷ Nihat Bülbül, *Kur’ân’da İsmi Geçen Hayvanlar ve Bunların Zikrediliş Sebepleri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 18, 19.

⁴⁸⁸ Vâkıdî, *Megazi*, II, 225.

⁴⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Edeb* 58; *Tirmizî*, *Birr* 16.

⁴⁹⁰ *Tirmizî*, *Zühd*, 33.

4.1.6. Makam Mevki ve Çalışma

Harp Okulu'nu bitiren öğrenciler belirli vazife alanlarına yönelmeleri için meslek liselerine ayrılıyorlardı. Şefik Can da sekiz arkadaşıyla beraber Kara Levâzım Okulu'na geçiş yapmıştı. Levâzım Okulu o zamanlarda, Yıldız Sarayı'nın içinde idi.⁴⁹¹ Saltanatın kaldırılmasıyla saray, bazı meslekî okulların hizmetine verilmişti. Levâzım Okulu'nda silah ve cephane dışında, askerın ihtiyacı olan yiyecek, giyecek, araç, gereç gibi her şeyin bilgisi teorik olarak öğretiliyor, pratik olarak da hocalarla tecrübe ediliyordu.⁴⁹²

Bu okulun kendi mizacına uygun olmadığını düşünen Can, babası Mehmet Tevfik Efendi'ye yazdığı mektupta; Levâzım Okulu'ndaki yeni vazifesinde vaktinin çok boş geçtiğini, sanki görevini yapmayan bir muvazzaf gibi vicdanının rahat etmediğini, herkes menfaatinin peşinde koşarken kendisinin vatana hizmet kaygısı taşıdığını söylemiştir. Levâzım Okulu'nun, kendisine makam ve rütbe sağlayacağını, fakat yüksek mevkilerde gözü olmadığını söyleyen Can, babasına nazlanarak onu razı etmek isteyen bir evlat edasıyla, muallim olmak istediğini, fakat görevini engelleyeceğinden okul idâresinin muvafakat vermediklerini beyan etmiştir. Muallimlik isteğinden vazgeçmeyen Can, Dârülfünûn derecesinde tahsili olduğunu belirten dilekçe ile vekâlete (bakanlığa) başvuru yaptığını ve henüz cevap gelmediğini belirtmiştir.⁴⁹³

Bu konuda babasını ikna etmeye çalışan Can, ifâ ettiği görevi başka zâbitlerin (subayların) da yapabileceğini, fakat kendisi gibi ilim öğrenme aşkına ve öğretme zevkine sahip bir muallimin her zaman bulunamayacağını ifade etmiştir. Kendisinin daha tam olarak olgunlaşmamış olabileceğini, fakat genç dimağlarda hakikat aşkını uyandıracak şevk ve isteğe sahip olduğunu, başkaları için yaşayıp bu hizmet yolunda ilerledikçe iyiliğe ulaşabileceğini söylemiştir.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Yıldız Sarayı, Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) zamanında Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi, Sultan ve ailesinin ikametgahı olarak kullanılan, köşkler, kasırlar, yönetim ve hizmet binalarından müteşekkil bir yapı kompleksidir.

⁴⁹² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 123.

⁴⁹³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 130.

⁴⁹⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 130.

Bir lise talebesinin böyle ulvi gayelerle donanmış olması takdire şayan bir misal olarak karşımıza çıkmaktadır. Genç Şefik'deki bu hissiyatın, Osmanlı'dan tevarüs eden kadim gelenek ve öğretilerin son kısıntılarıyla beslenmesinden, dedesi molla, babası müftü olması hasebiyle ahlâkî erdemleri bünyesinde içselleştirmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Çocuktan beklenen, ailenin tasvip ettiği davranışlardır. Toplumsal kuralları, Millî ve mânevî değerleri öğrenen çocuğun, beşerî münasebetler ve üretkenliğinin yüksek, kendine ve ülkesine faydalı olması beklenmektedir. Levâzım okulunda iken gelişim çağında olan Genç Şefik, daha çok babasını rol model almıştır. Rol modeller insanların davranışlarını, kararlarını, karakterlerini, psikolojilerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediklerinden Can'ın diğer gençler gibi nefsî arzularına yönelik isteklerde bulunmaması, olgun bir insan gibi davranması bundan ileri gelmektedir.⁴⁹⁵

Can'ın, önce babasını, daha sonra şair, yazar ve okuldaki hocalarını rol model alması, onlar gibi davranıp, karar verip, hayatını onlar gibi şekillendirmek istemesine neden olmuştur.⁴⁹⁶

4.1.7. Mûsiki ve Enstrüman

Bir duygu insanı olan Şefik Can, mûsiki ve enstrümanlarla ilgiliydi. Klasik batı müziğinden hoşlanan Can, keman dinlemeyi de çok severdi. Tâhirül-Mevlevî'nin evine gelen güzîde şahsiyetlerle beraber meşkler yapılıp, sohbetler edilirdi. Kendisi için bir anlamda sürgün yeri olan Kırklareli ilinin Vize ilçesinde 52. Tümen Ambar Müdür Vekili olarak görev yaparken Erzincanlı bir bölük komutanıyla tanıştı.⁴⁹⁷ Dostlukları zamanla ilerleyince bölük komutanı Can'ı çay içip kaval dinlemeye çağırdığında Can, bunu biraz tuhaf karşılamıştı. Çünkü o daha çok keman ve Batı müziğinden hoşlanıyordu. Fakat bölük komutanının sivilde çobanlık yapan ve hali hazırda emir eri olan askeri, kavalı üflemeye başlayınca neden özellikle çağırıldığını anladı. Kavalın sesi çok derinlerden geliyor, askerin hissiyatı gönülden, içli nanelerle bezenerek

⁴⁹⁵ Mehmet Karaboğa, "Lise Öğrencilerinin Rol Model Tercihlerine İlişkin Bir Çalışma", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15/2, (Ağustos, 2019): 364.

⁴⁹⁶ Karaboğa, "Lise Öğrencilerinin Rol Model Tercihlerine İlişkin Bir Çalışma", 384.

⁴⁹⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 151.

notalara dökülüyordu. Can'a göre kavalı çalan emir eri, tüm dertlerini, üzüntülerini, kederlerini âdeta bu küçük enstrümanına gizlemişti. Can, kim hangi mûsiki dalıyla ilgilenirse ilgilenir, hangi enstrümanı çalarsa çalsın, içtenlikle yapıldığında icracının ruhunun, o eserde hissedildiğini düşünüyordu.⁴⁹⁸

Can'ın mûsiki hayatında bir de Evlâd-ı Rasûl'den Şerif Muhittin Turgan Bey (1892-1967) vardı. Turgan, sazını çalan değil âdeta konuşuran bir udî idi. Meşhur sanatçı Safiye Ayla Hanım ile evliydi. Turgan Bey'in, âdeta ağlatırcasına çaldığı ud, insanın yüreğine o kadar derinden işliyordu ki, Can, kendini onu dinlemekten alamıyordu. Amerika'ya bir konser dolayısıyla gittiğinde, onu dinleyen Başkan Franklin D. Roosevelt; "Senin udun gözlerimi yaşarttı, mûsikinizi hiç bilmediğim halde acaba bana nasıl tesir etti?" sorusuna Turgan; "Büyük acı ve ıstıraplardan geçen milletlerin müziğinde hep hüzünlü bir hal olur, o da dinleyene tesir eder" cevabını vermişti.⁴⁹⁹

İnsan sıkıntılı zamanlarında derdini paylaşacak, biraz konuşarak içini döküp rahatlayacak bir dost aramaktadır. Tıpkı bunun gibi sazende de sazıyla dertleşmekte ve rahatlamaktadır. İlâhi nefhanın bir cesedi insana dönüştürdüğü gibi, icracının hisleri ve nefesi de bu nefhadan izler taşımakta, dertleri ve ıstırapları gönülden gönüle akan tatlı nanelere dönüştürmektedir. Can, aşka giden yolda mûsikinin araç olarak kullanılmasında bir beis görmemiş, ruhunu besleyecek her güzelliği Hakk'a ulaştıran bir vasıta olarak kabul etmiş, mûsikiye ilgisi ve sevgisinden mülhem, mizacına en uygun olan Mevlevîliği tercih etmiştir.

4.1.8. İntihar

İntihar (özkıyım), boğazını keserek öldürmek, boğazlamak mânasında olan "Nahr" kelimesinden türemiş bir sözcüktür. İslâmî literatürde ise "Katele nefsehû" şeklinde geçmektedir. İstilahî tanımı ise, kişinin kendi iradesiyle, sonuçlarını bilerek,

⁴⁹⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 157.

⁴⁹⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 159.

herhangi bir amaç uğrunda veya bunun dışında, tasarlayarak kendi canına kıymasıdır.⁵⁰⁰

Genellikle insanın tahammül gücünün azaldığı, onu hayata bağlayan sebeplerin tükendiği zamanlarda gerçekleştirilen bu eylem, amacına ulaşmasa da intihar olarak adlandırılmaktadır. İntihar girişiminde bulunanlar ya birilerinin dikkatini çekip onlardan öğ almak için ya da kendilerini cezalandırma isteğinden dolayı bu eylemi gerçekleştirmektedirler.⁵⁰¹

Öne sürülen intihar sebepleri, toplumu büyük ölçüde rahatlatmakta ve suç sadece eylemi gerçekleştiren bireye yüklemektedir. Fakat bu noktada sosyal ve ekonomik faktörlerin intihar üzerindeki etkileri unutulmamalı, savaşlar, hayat şartlarının zorluğu, siyasî buhranlar, bireysel ve kitlesel davranış bozuklukları gibi insanı intiharın eşğine sürükleyen faktörler göz ardı edilmemelidir. Dünyayı çekilmez hale getiren toplumsal nedenler olabildiğince fazla iken, bu eylemi sadece bir kişinin psikolojik sorunlarına bağlamak toplum üzerinden vebali kaldırmayacaktır.⁵⁰²

Sebepler ve sonuçlarıyla insanı acıya boğan ve toplumda derin yaralar açan intihar hâdiseleri, cüz-i iradesine hâkim olamayan nice seçkin şahsiyetlerin aramızdan ayrılmasına neden olmuştur. Şefik Can'ın, hocası Tâhirü'l-Mevlevî'den, ismini sıkça duyduğu Tokadizâde Şekip Bey (1871-1932) de bu şahıslardan biridir. 24 Haziran 1871 de İzmir'de doğan Şekip Bey, Mevlevî şeyhlerindedir. Küçük yaşlardan itibaren şiir yazmaya başlayan, ilerleyen zamanda kendini edebiyat alanında yetiştiren Şekip Bey, "Şu'le-i Edep" ve "Zılâl" adında iki dergi neşretmiştir. Şekip Bey, Mektubî kaleminde⁵⁰³ müsevvitlik,⁵⁰⁴ İzmir Ticaret Mahkemesi'nde zabıt kâtipliği görevinde bulunmuştur. İlk oğlunu küçük yaşlarda kaybeden Şekip Bey, II. Meşrutiyet'in siyasî ve sosyal sıkıntılarından dolayı psikolojik bunalıma girmiş, ikinci oğlu Nâsır'ı da tifo

⁵⁰⁰ Hayâtî Hökelekli, "İntihar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/351.

⁵⁰¹ Halil Apaydın vd. "İntihar Girişiminde Bulunan Bireylerde Bazı Değişkenlerle İntihar Girişimi İlişkisi", *Amasya Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 2016/6, (Haziran, 2016): 11, 12.

⁵⁰² Ayşe Köse ve Fatih Arslan, "Sosyolojik Bir Olgu Olarak İntihar", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43/1 (Haziran, 2019): 2, 18, 19.

⁵⁰³ Osmanlı'da yazı işlerine bakan kalem, birim.

⁵⁰⁴ Bir tezkerenin müsveddesini (son haline getirilmemiş taslağını) yapan kâtibin unvanıdır.

hastalığı nedeniyle kaybedince, bu ıstıraba dayanamayıp intihar etmiştir. Oğlu ile beraber İzmir Soğukkuyu Mezarlığına defnedilmiştir.⁵⁰⁵

Can, bir Mevlevî şeyhinin bu raddeye gelerek canına kıymasını şaşkınlıkla karşılamaktadır. Şekip Bey'in arkasından hayır duasında bulunan Can, intihar etmenin dinimizde büyük günah olduğunu, Şekip Bey'in bu bilgiye ziyadesiyle vâkıf olmasına rağmen kendi canına nasıl kıyabildiğini anlayamamaktadır. Hangi acı ve ıstırabın insanın canına kıyabilecek derecede büyük olabileceğini tahayyül etmekte zorlanmaktadır. Fakat buna rağmen Şekip Bey'e yine merhamet nazarıyla bakan Can, onun, oğluna duyduğu derin sevgiden dolayı Allah'ın affına mazhar olmasını ümit etmektedir. Can, bu olağanüstü sevgi yüzünden Şekip Bey gibi büyük bir zâta neden intihar etti diyemediğini, onu bu yüzden hor, hakir ve günahkâr göremediğini beyan etmektedir.⁵⁰⁶

Can'ın bu bakışı, "...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü inkâr edenlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez,"⁵⁰⁷ "Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar..."⁵⁰⁸ âyetlerini bizlere hatırlatmaktadır. Bir intihar vakası duyulduğunda önce şaşırın ve üzülen sonra hüküm verip intihar edeni cehennemlik ilan edenlerin, Can'ın hoşgörü sınırlarını ne derece zorladığına bakması, içlerindeki merhameti bu minvalde tartması gerekmektedir. Allah'ın kitabında, Peygamber'in sünnetinde hudutlar belirlenmiş, hayat ölçüleri buna göre düzenlenmiştir fakat Allah'ın rahmetinin hududu yoktur. Can, Cenâb-ı Hakk'a sığınmayı, O'na güvenmeyi, rahmetinden ümit kesmemeyi ölçü olarak ikrar etmiş ve bu muvazeneli duruşu kendine düstur edinmiştir.

Şekip Bey'in intiharı üzerine Can, hatırına gelen benzer bir vakayı da şöyle anlatmaktadır:

Can, Kuleli'de öğrenci iken üvey annesi vefat etmiştir. Babası Mehmet Tevfik Efendi, oğlu üzülmessin diye haber vermemiş, tatili Ardahan'daki dayısının yanında

⁵⁰⁵ Abdullah Uçman, "Tokadîzâde Şefik Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/216.

⁵⁰⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 207.

⁵⁰⁷ Yûsuf 12/87.

⁵⁰⁸ en-Nisâ 4/116.

geçirmesini söylemiştir. Ardahan'a giden Can, şehre yaklaşırken bir mezar dikkatini çekmiş, dayısına sormuş, o da tek bir kabirde Ardahan beylerinden biri ve karısının medfun bulunduğunu söylemiştir. Eski zamanlarda Ardahan'a bir vali tayin edilmiş, ahlâkî yönden zayıf olan vali, Ardahan beylerinden birinin karısına göz koymuştur. Bu niyetinde ısrarcı olan vali için, kötü niyetli kimseler kolları sıvamış ve Ardahan beyine suikast için bir cirit müsabakası tertiplemişlerdir. Müsabaka esnasında boynundan vurulan Ardahan beyi oracıkta vefat etmiştir. Kocasının öldüğünü gören kadın da onun başına gidip küçük hançerini kendi göğsüne saplayıp canına kıymıştır.⁵⁰⁹

Can, Şekip Bey'in intiharında, Ardahan beyinin karısını görmüştür. Çünkü ikisi de sevgi uğruna bu eylemi gerçekleştirmiştir. İntihar denildiğinde herkes bu konudaki fetvalara yoğunlaşırken, Can ise, can fedâ edilecek sevgilere dikkat çekmektedir. Fakat yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için intiharın günah olduğunu tekrar tekrar vurgulamaktadır. Belki Can, "Anam babam sana fedâ olsun ya Resulullah" diyen, cihat meydanlarında Peygamberimiz'e gövdesini siper eden sahâbenin sevgisini özlediğinden, belki de Mevlânâ'nın Şems-i Tebrîzî'ye olan sevgisini kendi zamanında arayıp bulamadığından, "Sevgi uğruna her şey fedâ olsun"⁵¹⁰ diyordu.

4.2. Tasavvufi Kavramlar

4.2.1. Tevazu

Tevazu, lügat mânası olarak gösteriştten uzak olmak, kendini karşıdakine göre daha düşük bir mertebede göstermek, muhatabına boyun eğmek olarak tanımlanmaktadır.⁵¹¹ İstilahî olarak da 'büyüklenmemek, mahviyet sahibi olmak' gibi anlamlara gelen tevazu, mutasavvıflarca Allah'a kalpten bağlılık olarak tanımlanan 'huşû' ile de aynı mânada zikredilmektedir.⁵¹²

⁵⁰⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 207, 208.

⁵¹⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 208.

⁵¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 8/72.

⁵¹² Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürçani, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, çev. Ârif Erkan, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 103.

Kur'ân-ı Kerîm'de; Rahmân'ın has kullarının yeryüzünde tevazu ile yürüdüğüne,⁵¹³ böbürlenilmemesi gerektiğine, kibirlenen kimseleri Allah'ın sevmediğine,⁵¹⁴ dinden dönenlerin yerine bir kavim getirildiğinde onların müminlere tevazu ile, kâfirlere de şiddetli ve vakar ile davranacaklarına işaret vardır.⁵¹⁵ Peygamber Efendimiz (SAV) de Allah'ın, hoşgörü ve tevazu sahibi olan kimselerin izzet ve şerefini artırıp yücelttiğini,⁵¹⁶ birbirlerine karşı övünüp haddi aşmamaları gerektiğini buyurmaktadır.⁵¹⁷

İnsanı tevazudan uzaklaştıran riya ve ucûb, kibirlenmeyi de beraberinde getirir. Küçük bir amelini büyüterek kendine fazilet ve üstünlük atfeden insan, nefsinin tam olarak tanıyamamış demektir. Kendini bilen kimse ise Allah'a karşı gelmekten çokça sakındığı için, nefsinde gördüğü kendini beğenme düşüncesini, kalbinden atmayı amaç edinip tevazuyu kuşanma gayretindedir.⁵¹⁸

İsmâil Rusûhî Ankaravî'ye göre tevazu; nefsi Hakk'a karşı ubûdiyyet, halka karşı insan makamında bulundurmaktır.⁵¹⁹

İbn-i Atâ, nefsin yaratılış icabı kötü olduğunu, Hakk'ın emirlerine muhalefet cephesinde durduğunu, sürekli olarak hevâ ve hevesi için insanı yönlendirdiğini söylemektedir. Mücadele ile, nefsi kötü arzularından uzaklaştırmayıp emeline ulaşması için ona yardımda bulunursa, kulun gaflete sürükleneceğini ve suça ortak olacağını belirtir.⁵²⁰

Sûfiler, kendini mütevazî olarak gören kişinin bile kibirlendiğini söylemektedir. Çünkü insan ben dediği zaman nefsinin arzusuna karşılık vermiş olur. Yaratılmışlar

⁵¹³ Furkân 25/63.

⁵¹⁴ Lokman 31/18.

⁵¹⁵ el-Mâide 5/54.

⁵¹⁶ Müslim, Birr, 69.

⁵¹⁷ Müslim, Cennet, 64.

⁵¹⁸ Ebû Abdurrahmân Muhammed es-Sülemî, *Sûfilerin Ahlakı: Cevâmiu Adâbi's Süfiyye*, çev. Abdullah Suat Demirtaş vd. (İstanbul: Semerkand, 2018), 100.

⁵¹⁹ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Nisâbü'l-Mevlevî*, ed. Bekir Şahin (İstanbul: Damla Yayınevi, 2007), 142.

⁵²⁰ Ömer b. Muhammed Suhreverdî, *Gerçek tasavvuf Avârifü'l-Meârif*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand, 2005), 356.

içinde üstün yeri olan insan bu statüsünü kendi gayretiyle kazanmamıştır. Bu ona Allah'ın bir ikramı ve de lütfudur. Kendini düşük mevki ve hallerde göstererek alçakgönüllü olduğunu zanneden kimse buna karşın kendini yüksek mevkilere lâyık olarak düşünüyorsa onda tevazudan söz edilemez, bilakis büyüklenmiş demektir. Asıl tevazu gerçekten, hulûsi kalp ile durumunu veya fiilini daha aşağıda görmesidir. Sûfiler gerçek tevazunun; insanın kendi nefesine bakarak değil, Allah'ın azamet ve kudretine bakarak, acziyetini idrak etmesiyle gerçekleşeceğini söylemektedir.⁵²¹

Şefik Can, Mevlânâ'nın "Tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi ol" öğüdünü hayatına en güzel şekilde tatbik etmeye çalışan bir Mevlânâ aşığıdır. Hakk'ın zorunlu ve halkın itibarî varlığından bahseden Can, dalganın deniz varlığına kavuşması için dalgalıktan kurtulması lazımdır, der. Bu sözyle, benlik duygusundan kurtulamayan insanın Allah'a kavuşamayacağına dikkat çekmektedir.⁵²²

Sağlığı elverdiği müddetçe Mesnevî sohbetlerine devam eden Can, takipçi ve muhibleri çok olmasına rağmen bu nimeti hiçbir zaman makam, mevki, menfaat ve kibirlenme vasıtası olarak görmemiştir. Çünkü kişi tevazuyu kuşanmazsa kibir onu kuşatır. Can, Allah ile kul arasındaki en büyük engelin benlik olduğunu söylemektedir.⁵²³

Annesi Nakşî, kardeşleri Kâdirî, teyzeleri Rifâî bir aileden gelen Hayat Nur Artıran Hanım on üç yıl Halvetî-Melâmî yolunda ilerledikten sonra kırklı yaşlarda Can'ı tanımıştır.⁵²⁴

İlk buluşmalarını anlatırken hastanede ameliyat için bulunan Can'ın, kendisini ayağa kalkıp, ceketinin önünü ilikleyerek, buyur sultanım diyerek karşıladığını, karşısındaki çocuk olsa dahi aynı saygı, ilgi ve nezâketi gösterdiğini aktarmaktadır.⁵²⁵ Can'a göre nefsanî arzuların her türlü insanı kibirlendirir. Kibirlenen insan nasihat

⁵²¹ İbn-i Atâullah el-İskenderî, *Hikem-i Atâiyye Tasavvufî Hikmetler* çev. Yahya Pakiş ve Süleyman Taş (İstanbul: Semerkand, 2014) 214, 215, 216.

⁵²² Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 77.

⁵²³ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 160.

⁵²⁴ YouTube/Nun Kapısı, "Şefik Can ve Mesnevîhanlık", <https://www.youtube.com/watch?v=PPZWlRSi3Y>, erişim: 09 05 2024, (12:30-14:30).

⁵²⁵ Nun Kapısı, "Şefik Can ve Mesnevîhanlık", 40:00.

dinlemez ve muhatabına kin beslemeye başlar. Mütevazî insan şehvetten, kin ve kibirden uzak olan kimsedir.⁵²⁶

Can, Tâhirü'l-Mevlevî'nin halefî olmasına, mesnevîhanlık icâzeti dolayısıyla bu alanda zamanının otoritesi olmasına rağmen bunu reklam ve kibir malzemesi yapmayarak mahviyet yolunda ilerlemiştir. Can'ın bu tavrı, yukarıda zikredilen hadîs-i şerif⁵²⁷ mucibince izzet ve şerefînin Allah tarafından günbegün yüceltilmesine vesile olmuştur.

Bir gün Can'a, 2001 yılında bir kurum tarafından üstün hizmet belgesi verileceği, program tarihi ve saatinde orada bulunması istirham edilmiştir. Bunu işiten Can, "Vah benim memleketimin haline! Kültür, sanat ve edebiyat bana ödül verilecek kadar dibe mi vuracaktı! Benim ülkem bu duruma mı düşecekti! Ben kimim! Ne yapmışım ki bana bu ödülü veriyorlar, kesinlikle gitmem!" diyerek tepki göstermiştir. Hoşgörü, nezâket ve merhameti ağır basarak sevdiği bir canın ısrarına dayanamayıp ödül merasimine katılan Can'ın o anki durumunu Nur Hanım "Sanki ağır bir suç işlemişçesine mahcup bir vaziyette ödülü aldı. Eve geldiğimizde de masanın üzerinde duran ödülü (plaketi) çabuk kaldırı onu oradan, kimse görmesin diyerek ikaz etti," sözleriyle anlatmaktadır.⁵²⁸

Can, tasavvufun amacının insanlara yaraşır yüksek ahlâkî erdemler kazandırmak olduğunu, câhil, görgüsüz, herhangi bir meziyeti olmayan, bilgisiz insanların gurura kapılıp böbürlendiklerini ve bu kibir ateşinin kendilerini de yakıp mahvettiğini söylemektedir.⁵²⁹ Can, en güçlü devletlerin bile bir zelzele veya tufanla yerle bir olduğu şu dünyada insanın acizliğini kabul ederek, böbürlendiği hayatının ve varlığının hiçbir garantisi olmadığını düşünmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁵³⁰

⁵²⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/274.

⁵²⁷ Müslim, *Birr*, 69.

⁵²⁸ YouTube/Nefes Yayınevi, "Meşkûre Sargut Hatırasına Programı 2020 Mana Eri Mesnevîhan Şefik Can Dede Paneli", erişim: 09 05 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=5zBpVY0ii7w>, (2:24:00-2:27:12).

⁵²⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 433, 434.

⁵³⁰ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 268.

Can, Sami Efendi'yle muhabbetlerinin derinleştiği zamanlarda⁵³¹ sakal bıraktığını, fakat katıldığı meclislerde herkesin hürmeten ayağa kalktığını görünce kendini diğer insanlardan ayırmamak için kestiğini belirtmektedir.⁵³²

Can'a göre kişinin, ibadetlerde de tevazuya özen göstermesi gerekmektedir. Can, kibrin, sâlih amellerde de insanın peşini bırakmadığını, bazı zâhid kimselerin bile yapmış oldukları iyilik ve ibadetlerden dolayı gurura kapıldıklarını, başkalarını hor görerek kendileri gibi davranmayanlara tepeden baktıklarını söylemektedir. Can, cennetin anahtarı kendilerindeymiş gibi diğer Müslümanları hakir gören, günahkâr sayan böyle bir anlayışın İslâm'la bağdaşmadığını belirtmektedir.⁵³³

Görüldüğü üzere kendi nefsinden haberdar olup her zaman ve zeminde onun dizginlerini elinde tutmaya gayret eden Can, Allah'ın azametiyle kendi acziyetini idrak etmiş ve hiçliği kalbî olarak içselleştirip özümsemiştir. Doğu ve batının ekserî kitâbiyatına vâkıf olan, edebiyat, tarih, felsefe, tasavvuf alanlarına hâkimiyeti oldukça güçlü olan, beş dil bilen, Mevlevî çevrelerce "Sertarik" olarak nitelendirilen bir zâtın ucûp ve kibir gibi bir gaflete düşmeden tevazuyu kuşanması takdire şayan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.2. Sabır

Sabır Arapça bir kelime olup, sözlüklerde kendini tutmak, beklemek,⁵³⁴ kişiyi bir şeyden alıkoymak ve hapsetmek,⁵³⁵ darda tutmak gibi anlamlara gelmektedir.⁵³⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de yüz üç yerde karşımıza çıkan sabrın ihtiva ettiği mânalar şu şekildedir:

Birincisi başımıza gelen musibetlere karşı göstermiş olduğumuz sabırdır.

⁵³¹ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 57.

⁵³² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 441.

⁵³³ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 476.

⁵³⁴ Mahmud Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lüğati*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 295.

⁵³⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Anka, 2005), 284.

⁵³⁶ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân* (Dımaşk-Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyetü, 1991), 474.

İkincisi, günahlarla karşı karşıya kaldığımızda, Allah'a karşı gelmekten sakındığımız için O'nun istemediği fiili yapmaya karşı takınmış olduğumuz tavidir.

Üçüncüsü ise kulluk görevlerimizi yaparken çekilen zorluk ve zahmete karşı göstermiş olduğumuz tahammül ve dirençtir.⁵³⁷

Bakara sûresinde biraz açlık, korku, ürünlerden, mallardan ve canlılardan eksiltmeyle Cenâb-ı Hakk'ın biz kullarını bir tahammül imtihanına tâbi tuttuğunu, sabredenlerin müjdelere mazhar olacakları buyurulmaktadır.⁵³⁸ Furkân sûresinde sabredenlerin cennet konaklarıyla mükâfatlandırılacakları, orada selâmet içinde kalacakları bildirilmektedir.⁵³⁹ Nahl sûresinde de Hz. Peygamber'e (SAV) tebliğ esnasında yapılan engellemeler, sıkıntı, eza, cefa ve kurulan tuzaklara karşı sabretmesi buyurulmuş, sabrın da Allah'ın ihsanıyla gerçekleşeceği bildirilmiştir.⁵⁴⁰

Peygamber Efendimiz (SAV) sabrın büyük bir nimet, lütuf ve ikram olduğunu, sabredenlerin tahammül gücünü Allah'ın artırdığını,⁵⁴¹ gerçek sabrın belâya uğranılan ilk anda gösterilen tavır olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁴² Cenâb-ı Hakk'ın bir kulunu, sevdiği dostunu yanından almakla⁵⁴³ veya âmâ olarak sınıdığı zaman sabredeninin mükâfatının cennet olacağı buyurulmaktadır.⁵⁴⁴

Hâris el-Muhâsibî ve mutasavvıflardan bazıları sabrı, başa gelen musibete Allah'tan geldiğini bilerek, O hakkımda en iyisini takdir eder diyerek endişeye mahal vermeden razı olmak şeklinde tanımlamaktadır.⁵⁴⁵ Takdir edilen eza ve cefaya karşı çevremizdekilere hayıflanmak ve sızlanmak, Allah'ı şikâyet etmek olarak

⁵³⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 284, 285.

⁵³⁸ el-Bakara 2/155.

⁵³⁹ el-Furkân 25/75.

⁵⁴⁰ en-Nahl 16/127.

⁵⁴¹ Müslim, Zekât, 124.

⁵⁴² Buhari, Cenaiz, 31; Müslim, Cenaiz, 15.

⁵⁴³ Buhari, Rikak, 6.

⁵⁴⁴ Buhari, Merda, 7.

⁵⁴⁵ İbn Fûrek Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-İsfâhânî en-Nîsâbûrî, *El-İbâne an Turuki'l-Kâsîdîn Tasavvuf İstilahları*, çev. Ahmet Yıldırım ve Abdülgaffar Aslan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 60.

değerlendirilmekte, sıkıntuların kalkması için Allah'a yalvarılmasında bir beis görülmemektedir.⁵⁴⁶

İbn-i Atâullah el-İskenderî, Allah'ın takdiri ile ikramının birlikte zuhur ettiğini söylemektedir. Eğer musibet takdir edilmişse buna sabredilerek lütuf ortaya çıkmakta, eğer nimet takdir edilmişse buna da şükredilerek iman sahibi kul ikrama mazhar olmaktadır. Çünkü müminin her hali hayırdır.

Hz. Ömer (ra) başına gelen bir musibette dört lütuf gördüğünü buyurmaktadır.

Bu lütuflar; sıkıntının Allah'ın takdiri olması, âhiretlik değil dünyalık olması, sabrın ve musibetin kazandıracağı sevaptır.⁵⁴⁷

Sabır, Zünnûn'a göre Allah'tan yardım istemek, Rûveym'e göre şikâyeti ve sızlanmayı kesmek, el-Havvâs'a göre de Allah'ın ve Peygamber'in (SAV) emir ve yasaklarına riayette çeşitli zorluk ve zahmete rağmen titizlikle bağlı kalınması durumudur.⁵⁴⁸

İbrâhim bin Ethem, Allah tarafından nimetler bahşedilen kulların aslında belâ ve musibetin tam içinde olduklarını, eza, cefa ve sıkıntı içinde bulunanların da lütuf ve ikramların merkezinde bulduklarını belirtmektedir.⁵⁴⁹

Bir gün bir adam Ebü'd-Derdâ 'ya (ra) gelerek komşusundan şikâyetçi olmuştu. Ebü'd-Derdâ sabret, sabredersen Allah seni mükâfatlandırarak buyurdu. Aradan bir müddet geçtikten sonra adam yine Ebü'd-Derdâ'ya gitti ve sen bana komşum hakkında sabret demiştin, o halifeye başvurdu ve bir sürü mal elde etti dedi. Ebü'd-Derdâ da: "Bu mal sana verilmediği için mükâfatlandırıldın" buyurdu.⁵⁵⁰

Abdullah Sirâceddin Efendi'ye göre sabır, imanı, ilmî çerçevede tahkike, derûnî mertebede kemal derecesinde ulaştırmaktadır. Müslümanın başına gelen

⁵⁴⁶ Cürcanî, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 137.

⁵⁴⁷ İskenderî, *Hikem-i Atâiyye Tasavvufî Hikmetler*, 110.

⁵⁴⁸ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyri*, çev. Ali Arslan, (İstanbul: Arslan Yayıncılık, 1980) 233.

⁵⁴⁹ Sülemî, *Sûfîlerin Ahlâkı Cevâmiu Adâbi's-Sûfiyye*, 78.

⁵⁵⁰ Vekî' b. Cerrâh er-Ruâsî, *Kitabü'z-Zühhd Zâhidler Kitabı*, çev. Ahmet Yıldırım ve Nuri Tuğlu, (İstanbul: Semerkand, 2012), 92.

musibetler onun, takdire razı olan bir kul olarak yazılmasına vesile teşkil ederken, kâfire verilen musibetler onun İslâm'ı bulması için bir işarettir.⁵⁵¹

Şefik Can'a göre ilâhî tecelliye mazhar olan kişi için nimet de musibet de eşittir, külfet de rahmet de müsâvîdir.⁵⁵²

Can da hayatı boyunca varlıkta ve darlıkta tahammül ve sabır süzgecinden geçmiştir. O, küçük yaşlardan itibaren savaşın soğuk yüzüyle, yokluğun aciz bırakan çaresizliğiyle tanışmıştır. Çocukların ruhsal sıkıntılarının en önemli sebeplerinden biri olan, onları davranışsal ve duygusal bakımdan savunmasız bırakan ebeveyn kaybını⁵⁵³ annesinin vefatıyla yaşamış fakat kendisini babasının, kardeşlerinin ve arkadaşlarının muhabbetiyle teselli etmiştir. Can, başına gelen bu musibete sabırla karşılık vermiş, Cenâb-ı Hak da ona annesinin yokluğunu doldurmasa da belli bir süre onun şefkatini tadacak bir analık nasip etmiştir.⁵⁵⁴

Can, yatılı okullarda tahsil görmesi hasebiyle ailesinden ayrı kalmaktadır. Kuleli'de okurken hafta sonları İstanbul'u gezip tozan, eğlenceyle meşgul olan arkadaşlarına uymayıp kütüphane ve sahaflarda vaktini değerlendiren Can, genç yaşına, delikanlı çağına rağmen nefsinin telkin ettiği süflî zevklere karşı sabır göstermiştir. Can, başına gelen musibetlere sabreden insanın, süflî arzularından mânevî olarak temizlendiği düşüncesindedir.⁵⁵⁵

Vize yıllarında 52. Tümen Ambar Müdürü Vekili olduğu dönemde her türlü erzak, malî menfaat elinin altında ve kendi mülkiyetine geçirmesi oldukça kolay olmasına rağmen müttaki bir kul olmaktan geri durmayıp, günahla karşı karşıya kaldığında yine sabrını göstermiş, gayr-ı meşrû yollara tevessül etmemiştir.⁵⁵⁶

⁵⁵¹ Uğur Gözel, *Şeyh Abdullah Sirâceddin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), 217, 218.

⁵⁵² Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 400.

⁵⁵³ Seda Attepe, "Anne Baba Kaybının Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23/23, (Aralık, 2010): 26.

⁵⁵⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 24.

⁵⁵⁵ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 4/70.

⁵⁵⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 151.

Hayatının sonuna kadar Kur'ân ahlâkı ve Mevlânâ'nın öğütlerini müşahhas olarak çevresine öğretmeye çalışan Can'ın, hayatının en acı beş senesi diye bahsettiği bir mahkeme süreci cereyan etmiştir. Yakın tanıdığı olması hasebiyle de Can'ı çok üzen bu namus davası mahkemede görüşülürken karşı taraf kendini savunmakta ve Can'a suç isnâd etmektedir. Fakat Can, bu suçlamalar karşısında ya savunmasını yetersiz yapmakta ya da sessiz kalmaktadır. Meseleyi açıkça mahkemede neden anlatmadığı sorusuna Can; “Nasıl söylerim! İki çocuğu var! Ben bunları açıktan söylersem ailesi bir daha onun yüzüne nasıl bakar” diye çıkmıştır. Efendim sizin de karınız çocuklarınız var denildiğinde, vazifesinin ayıpları örtmek olduğunu, gerisini Allah'ın bileceğini vurgulamıştır. Karşı tarafın şahsiyetine zarar gelmemesi için beş sene sabredip susan Can, yine de kendini suçlayanı ifşa etmemiş, hâkime meselenin iç yüzünü anlatan bir mektup yazıp vermiştir. Sonrasında kimin haklı olduğunu anlayan hâkim davayı Can'ın lehine karara bağlamıştır. Bir müddet sonra Şişli Camii'nde namaz kılarken mahkemelik olduğu kişi yanında belirir ve “Şefikciğim, özür dilerim, affet” der. Yüce gönüllü duygu insanı Can; “Estağfirullah! Affedecek ne var” diyerek boynuna sarılır.⁵⁵⁷

Başımıza gelen bütün musibetlerin, büyük küçük bütün ızdırapların gelip geçici olduğunu belirten Can, her ne kadar bizi kırıp dökse de gönlümüzü tahrip etse de sıkıntılardan sonra rahatlık ve huzurun bizi beklediğini söylemektedir. Gam, gönül evini temizleyince oraya neşe ve sevinç gelir diyen Can, ızdırabın bir felaket değil lütuf olduğu görüşündedir. Can'a göre, insanda öyle gizli hazineler mevcuttur ki, gam ve kedere sabrettiği takdirde o mânevî cevherler gaflet uykusundan uyanmakta ve insanı olgunlaştırmaktadır.⁵⁵⁸

4.2.3. Müsamaha (Hoşgörü)

Sözlükte müsamaha, şiddet ve zorluk göstermeden, yumuşak davranmak, kolaylık sağlamak anlamında kullanılmaktadır.⁵⁵⁹ Müsamaha Türkçe'deki güncel

⁵⁵⁷ Nefes Yayinevi, “*Meşkûre Sargut Hatırasına Programı 2020 Mana Eri Mesnevihan Şefik Can Dede Paneli*”, 2:18:00.

⁵⁵⁸ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 483.

⁵⁵⁹ Cürcani, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 210.

telaffuzla hoşgörü olarak zikredilmekte olup bir yanlış veya kabahati, görmezden gelmeyi ifade etmektedir. Fakat müsamaha gösterilen olumsuz davranış, içtimaî hayatı derinden yaralayan hususlarda olmamalıdır.⁵⁶⁰

Müsamahayı hakkıyla karşılayan “Safh” kelimesi, kınama ve azarlamadan uzak olmayı, affetmenin daha mübalağalı tavrını ifade etmektedir.⁵⁶¹ “Semahat” kelimesi de yumuşak olma anlamına gelerek müsamaha ile örtüşmektedir fakat içinde cömertliği ve bol bol verme anlamını barındırmaktadır.⁵⁶²

Kur’ân-ı Kerîm’de müsamaha konusuyla ilgili âyetlere baktığımızda daha çok “safh” ve “afv”, bazen de “lin”, “hilim”, “silm”, “sabır” ve “sulh” kelimeleri karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶³ Bakara sûresinde Cenâb-ı Hak, Allah’ın hükmü ortaya konuncaya kadar, kendilerini küfre döndürmek isteyen ehli kitaba karşı müsamahalı davranmaları, hoşgörüyle mukabele edip affetmelerini müminlere buyurmaktadır.⁵⁶⁴

Hicr sûresinde, kâinatın hak ve adalet temeli üzerine yaratıldığını ve kıyamet kopuncaya kadar güzel bir yol olan müsamaha ve hoşgörü yolunu tutmamız gerektiği öğütlenmektedir.⁵⁶⁵

Zuhuf sûresinde, iman etmemekte direnenlere karşı Allah, onlara hoşgörülü davranılmasını, selâm diyerek mukabele edilmesini buyurmaktadır.⁵⁶⁶

Bakara sûresinde, verilen sorumlulukların biz kulların arınması için emredildiği, Allah’ın bizim güçlük çekmemizi istemediği, bize kolaylık dilediği buyurulmaktadır.⁵⁶⁷

⁵⁶⁰ Mustafa Çağrı, “Müsamaha”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/71.

⁵⁶¹ Râgıb el-İsfahani, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, (İstanbul: Çıra, 2010), 593.

⁵⁶² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 298.

⁵⁶³ Çağrı, “Müsamaha”, 32/71.

⁵⁶⁴ el-Bakara 2/109.

⁵⁶⁵ el-Hicr 15/85.

⁵⁶⁶ ez-Zuhuf 43/89.

⁵⁶⁷ el-Bakara 2/185.

Peygamber Efendimiz (SAV): “Müsamaha göster ki, müsamaha göresin” buyurmaktadır.⁵⁶⁸ Efendimiz’in (SAV) ahlâkı sorulduğunda O’nun kötülüğe kötülükle karşılık vermediğini, affedici ve hoşgörülü davrandığını,⁵⁶⁹ Allah’ın müsamahalı olan alış-verişi sevdiğini,⁵⁷⁰ insanların hatalarını bağışlayan ve müsamahalı davrananlar için cennette köşkler hazırlandığını,⁵⁷¹ iyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük yapanlardan olmamız, hata edenlere zulmetmemeye kendimizi alıştırmamız gerektiğini,⁵⁷² Allah’ın hudutlarına riayet etmek şartıyla zorlaştırmayıp kolaylaştırmak gerektiğini bildiren hadîs-i şerifler af ve müsamahaya İslâm’ın ne kadar önem verdiğini göstermektedir.⁵⁷³

İslâm, inançları, kültürleri farklı olan kimselere ve düşünce farklılıklarına müsamahalı bakış açısını bir ilke ve zihniyet olarak benimsemiş, yönettiği toplumlarda da bu şekilde bir tavır sergilemiştir. Dinî mükellefiyetlerden tâviz verilmediği, itikadî ve ahlâkî zarurât tahrip edilmediği sürece müsamahaya başvurulmuş, hoşgörünün hudutları mutasavvıflar tarafından âzami derecede zorlanmıştır.⁵⁷⁴

Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, hata edenin af talebini memnuniyetle kabul etmek, bize karşı bir kabahat işleyene büyük bir sevinçle iyilik etmek gerektiğini söylemektedir. Sûfiler; “Benim bir kabahtım var ki Allah bu günahıma kefâret olması için seni bana musallat etti. Ben de buna sabrederek, senden gelen eza ve cefayı göğüsleyip sana müsamaha göstereceğim. Çünkü senin bana karşı yapmış olduğun hatanın temel sebebi benim. Asıl sen beni bağışla” şeklinde düşünmektedirler.⁵⁷⁵

Sehl (ra), dünya hayatında iman sahibi, sâlih amellerle işgal eden, iyilik ehli insanlar Allah’ın geniş ve sonsuz rahmeti içinde, dinin hudutlarını çiğneyen, gafil

⁵⁶⁸ İbn Hanbel, I/249.

⁵⁶⁹ Tirmizi, Birr, 69.

⁵⁷⁰ Tirmizi, Büyü, 75.

⁵⁷¹ Deylemî, Firdevsu’l-Ahbâr, I, 379.

⁵⁷² Tirmizi, Birr, 62.

⁵⁷³ Buhârî, İlm 12, Edeb 80; Müslim, Cihad 6, 7.

⁵⁷⁴ Ahmet Ögke vd., *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 379.

⁵⁷⁵ Abdürrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler (Hâce Abdullah el-Ensari el-Herevi Örneği)*, (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 166.

insanlar ise Allah'ın müsamahası altında yaşarlar⁵⁷⁶ demiştir. Allah'ın ve Peygamber'in müsamaha gösterdiklerine, bizim de müsamahayla (hoşgörüyle) yaklaşmamız gerekmektedir.

İnsanları kırmamak önemli ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir erdemdir. Mâruz kaldığınız davranıştan ötürü çok kızabilir, kırılabilir neticede sabredip belli etmeyebilirsiniz. Fakat sûfiler asıl önemli olanın kırmamak değil, kırılmamak olduğunu vurgulamaktadırlar. Şefik Can da karşısındakini kırmamak ve kırılmamak için Gazâlî'nin işaret ettiği gibi o yumuşak sözleri seçen, nefsi için sertlik ve hiddet göremeyeceğimiz, müsamahanın üst mertebelerini zorlayan ender şahsiyetlerden biridir. Can'a göre ârifler müsamahayı, insanî bir vazife olarak görmektedirler. Bu yüzden, kendi başlarına musallat olan belâyı hoş bir şekilde, güler yüzle karşılarlar. Çünkü onlar Allah'ı ve bütün yarattıklarını çok severler. Onların canları da akılları da bundan dolayı zorlanmaz. Can, âriflerin kimseyi kırmadıklarını ve kimseden de kırılmadıklarını belirterek, dünyalık hiçbir şeyin onları endişelendirmediğini söylemektedir.⁵⁷⁷

Bir gün gazetecilerden biri, Mevlânâ hakkında yazılmış olan bir eseri Hayat Nur Hanım'a vererek incelemesini istemiştir. Mevlânâ ile ilgili, ağza alınmayacak iftira ve sözleri okuyan Nur Hanım kızarak, eseri sert bir şekilde masaya bırakmıştır. Bu manzara, gözleri o kadar da iyi görmeyen Can'ın nazarından kaçmamıştır. Can, o kitapta ne yazdığını sormuş, Nur Hanım da Mevlânâ'yı anlayamadıkları için edebe muğayyir bir şeyler yazdığını, okuyamayacağını söylemiştir. Can, kitabı tekrar eline almasını, arka sayfayı çevirip bir de oradan okumasını istemiştir. Nur Hanım o kısımda güzel bilgiler yazdığını görünce Can, bak ne güzel şeyler yazıyor, o zaman bu kitabı sen oradan oku demiş ve eklemiştir; “Kitap bir düşüncenin ürünüdür, sen bir kimsenin düşüncesini beğenmedin diye onu kaldırıp atamazsın, çünkü o bir insandır.”⁵⁷⁸

İnsanlar, içtimaî ilişkilerinde kendilerine yapılan saldırıları hoş görebilmekte fakat en hassas oldukları bir noktaya temas ettiği vakit tahammül ve müsamaha

⁵⁷⁶ Ebû Talip el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Kalplerin Azığı*, çev. Yakup Çiçek ve Dilaver Selvi, (İstanbul: Pozitif, 2004), 2/344.

⁵⁷⁷ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 428.

⁵⁷⁸ *Meşkûre Sargut Hatırasına Programı 2020 Mana Eri Mesnevîhan Şefik Can Dede Paneli.2:28.*

ortadan kalkabilmektedir. İşte Can'ın en hassas noktası olan Mevlânâ'ya bir saldırı yapılmış, bu durumda dahi semahat çizgisinden ayrılmamıştır. Sehl'in, Allah'ın müsamahası altındadır diye bahsettiği böyle insanları ben nasıl olur da hoş görmem diye düşünmektedir. Can, iman ve inanç konusunda kimseye müdahale edilmemesini, medenî bir duruşla herkesin inancına ve görüşüne saygılı olmamız ve müsamaha göstermemiz gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁷⁹

Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr'de "Allah'ım, bana acımayana, bana kötülük yapana sen acı" buyurmuştur. Kendini öldürmek isteyenlere bile merhamet dileyen Mevlânâ'nın, mânevî tadrîsâtından geçen Can, gaflet içinde bulunan insanlara müsamahayı çok görmemektedir. Can, bu beyitleri Sun'ullah Gaybî'nin;

"Seni öldürmeye kasetse bir can,
Sakin olma sen ona kanlı düşman.
Hayat ve mevt ola yanında yeksân,
Hakîki sûfilik incinmemektir."
dörtlülüğüyle şerh etmiştir.⁵⁸⁰

Can'a göre her bilgili kişide müsamaha yoktur. Toplumda, herkesin kendisi gibi düşünmesini ve inanmasını isteyen insanların mevcudiyetinden bahseden Can, bu kimselerin kendi görüşlerine uymayan bütün fikirleri yanlış kabul ettiklerini söylemektedir.⁵⁸¹

Can, kendisinin mason olduğunu sonradan öğrendiği, okul kumandanı Şefik Erensu'nun, Can'ın Erzincan'a tayininde dahil olmadığına gerçekten inanarak kırılmamış, İslâm'ın öğrettiği müsamahalı duruş için âzami gayret ettiğini beyan etmiştir. Can, bu gibi durumlarda şahsına yapılan haksızlık ve kabahatleri sûfiler gibi günahlarına kefâret mesabesinde değerlendirmektedir.⁵⁸²

⁵⁷⁹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/141.

⁵⁸⁰ Can, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 2/783'üncü gazel.

⁵⁸¹ Celaleddin-i Rûmî, *Okullar için Mesnevî'den Seçmeler*, 80.

⁵⁸² Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 327.

4.2.4. Cömertlik

Cömertlik, lügatta “cûd, sehâ, sehâvet” kelimeleriyle ifade edilmektedir.⁵⁸³ Arapça’da “cûd” kelimesi cömertlik mânasında kullanılıp, karşı taraftan hiçbir menfaat beklemeden verme anlamındadır. Literatürde benzer bir ifade olan “sehâ” kelimesi ile kastedilen, hak edene, lâyük olan kimselere cömertlik yapılmasıdır.⁵⁸⁴ Hakiki cömertlik (cûd), muhatabına bir şey verirken zorâki değil, severek ve isteyerek verilmesidir.⁵⁸⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de cömertlik kavramına birçok âyette mâna bakımından yakın kelimelerle vurgu yapılmaktadır. Bakara sûresinde Allah için, hayır olarak yapılacak her harcamanın kişinin kendisi için olduğunu ve karşılığını eksiksiz alacağı buyrulurken infak kelimesi kullanılmıştır.⁵⁸⁶ En`âm sûresinde bir iyilik getirenin on katı ile mükâfatlandırılacağından bahsederken de “hasenât” kelimesi zikredilmiştir.⁵⁸⁷ Bundan başka îsâr, i’ta, it`âm, ikram ve bezl kelimeleri de Kur’ân-ı Kerîm’de cömertliğe işaret etmektedir.⁵⁸⁸

Peygamber Efendimiz (SAV) ise iman dolu bir kalpte cimriliğin bulunamayacağından,⁵⁸⁹ her gün gökten inen iki meleğin cömert olanın lehine dua ettiğinden,⁵⁹⁰ önceki ümmetlerin cimrilikten dolayı helak olduklarından,⁵⁹¹ cimrilerin cennete giremeyeceklerinden⁵⁹² bahsetmektedir.

Abdülkerîm bin Hevâzin el-Kuşeyrî, cömertliği, sehâ, cûd ve îsâr olarak üç mertebede zikretmiştir. Birazını verip birazını kendine bırakanın sehâ, çoğunu verip

⁵⁸³ Mustafa Çağrı, “Cömertlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/72.

⁵⁸⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 68.

⁵⁸⁵ Zafer Erginli vd., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (Trabzon: Kalem Yayınevi, 2006), 183.

⁵⁸⁶ el-Bakara, 2/272.

⁵⁸⁷ el-En`âm 6/160.

⁵⁸⁸ Çağrı, “Cömertlik”, 8/72.

⁵⁸⁹ Nesâi, Cihad, 8.

⁵⁹⁰ Buhâri, Zekât, 27.

⁵⁹¹ Müslim, Birr, 56.

⁵⁹² Tirmizi, Birr, 41.

azını kendine bırakanın cûd, kendi muhtaç olsa da elindekinin hepsini verip muhatabını tercih edenin de îsâr sahibi olduğunu söylemiştir.⁵⁹³

Hâris el-Muhâsibî ise cömertliği dünya ve dinde olmak üzere iki şekilde zikretmiştir. Dünyadaki cömertliğin, kardeşinin iyiliği ve işinin kolaylaşması için onu kendi nefesine tercih etmesi olduğunu söylemiştir. Böyle bir tavrın insanda kalıcı davranış haline gelmesi için de malı ve parayı biriktirmemek, depolama davranışını kalbiyle kınamak, ihtiyaç olduğunda kardeşinin sıkıntısını gidereceğini garanti etmek gerektiğini belirtmiştir. Dinde cömertliğin ise ömrünü, sağlığını, canını ve bütün benliğini Allah için din yolunda fedâ etmek olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁹⁴

İmâm-ı Gazâlî, varlık elde olmadığı zaman yapılacak işin kanaat etmek olduğunu, varlık ele geçince de sadece kendini değil, başkalarını da düşünmek gerektiğini söylemektedir.⁵⁹⁵ Karakteri icabı vermeye alışmamış, cimrilik yapan bir kimsenin, kendini zorlayarak cömertliğe alışabileceğini vurgulayan Gazâlî nefsin arzuladığı gayr-ı meşrû işlere muhalefet ederek süflî duygu ve alışkanlıklardan kurtulmanın mümkün olabileceğini belirtmektedir.⁵⁹⁶

Kâdî İyâz ihtiyaç olan yere vermenin cömertlik olduğunu, veren kişinin cimriliğin esaretinden kurtulduğu için hürriyetine kavuştuğunu söylemektedir. Allah'ın beğenmediği davranıştan sakınmak için kolayca vermenin sehâ (cûd) olduğunu, bir alacağından gönülden vazgeçerek kardeşinin işini kolaylaştırmanın da semâhat (eliaçıklık) olduğunu belirtmektedir.⁵⁹⁷

“Malından verirsen mal bulursun,

Canından verirsen can bulursun.”

Mevlânâ

⁵⁹³ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (Kahire: Dar'ül Meârif, 1974) 2/403.

⁵⁹⁴ İbn Fûrek, *El-İbâne an Turuki'l-Kâsidîn*, 200, 202.

⁵⁹⁵ Ebû Hamid Muhammed Gazâlî, *el-Mürşidü'l-Emin ila Mev'izeti'l-Mü'minin*, çev. Abdülkadir Akçiçek, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2013), 235.

⁵⁹⁶ Gazâlî, *el-Mürşidü'l-Emin ila Mev'izeti'l-Mü'minin*, 185.

⁵⁹⁷ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ Şifa-i Şerif Şerhi I*, çev. Naim Erdoğan ve Hüseyin S. Erdoğan, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2017), 1/243.

Albay Şefik Can'ın, ikamet ettiği bir evi ve kitaplarından başka hiçbir şeyi yoktur. Kendisi emekli askerî öğretmen maaşıyla geçinmektedir. Hayat Nur Hanım ile beraber eserlerinin basımı ve yayınlanması için ilgili kuruluşla görüşmeye gittiklerinde, elli yıllık sözleşme için Can; “Hiçbir telif hakkı istemem!” demiştir. Yayıncı kuruluş, kendilerinin resmi bir kurum olduklarını, mâlî olarak girdi-çıkıtı faaliyetinin olması gerektiğini söyleyince Can, o halde elde edilecek gelirin yayınevinin hayır kurumuna bağışlanmasını istemiştir. Zorunlu olarak bir meblağın kendilerine takdim edilmesi gerektiği söylenince, imza karşılığı almış olduğu ücreti de ihtiyaç sahibi çocukların eğitim giderleri için harcamıştır. Yine hayattayken iki kızının da maddî durumlarının iyi olduğunu ifade ederek evini de eğitim yapan bir kuruma bağışlamıştır.⁵⁹⁸ Can'a göre cömertlik yapıp yoksullara sadaka vermek, malını verip başını kurtarmak gibidir.⁵⁹⁹

Can, ömrünü Kitap, Sünnet ve Mevlânâ yolunda vakfetmiş ulu çınarlardan biridir. Hayatının son demine kadar insanlara faydalı olmak için çalışmış ve gerektiğinde malından olduğu kadar canından da feragat etmeyi düstur edinmiştir. Doksan yaşlarında iken bir gün Amerika'dan bir davet almıştır. O yaştaki birinin değil Amerika'ya gitmek, şehirlerarası yakın bir yere seyahatinin bile ne kadar zahmetli olacağı herkesçe malumdur. Amerika'ya gitmesini istemeyen yakınları; “Efendim, sizi davet edenler herhalde doksan yaşlarında olduğunuzu bilmiyorlar, biz onları çağırırsak, burada misafir etsek, onlar gelse de siz gitmeseniz,” dediklerinde Can; “Bir grup değil, bir kişi dahi Allah, Peygamber ve Mevlânâ'dan bir şey öğrenmek için beni çağırsa edep, benim onun ayağına gitmemdir. Ben yaşlıyım, gelemem, sen gel diyemem. Ölürsen ölümü, kalırsam dirimi getirirsiniz,” demiştir. Amerika davetine icabet eden Can, ancak ambulansla evine dönebilmiştir.⁶⁰⁰

Görülmektedir ki Can, Mevlânâ deyince kendi canından da feragat etmektedir. Çünkü Can, insanın cömertliği ve başkalarına olan yardımını ne kadar fazlaysa ahlâkî

⁵⁹⁸ Nefes Yayınevi, “*Meşkûre Sargut Hatırasına Programı 2020 Mana Eri Mesnevihan Şefik Can Dede Paneli*”, 2:10:00.

⁵⁹⁹ Celaleddin-i Rûmî, *Okullar için Mesnevî'den Seçmeler*, 173.

⁶⁰⁰ Nefes Yayınevi, “*Meşkûre Sargut Hatırasına Programı 2020 Mana Eri Mesnevihan Şefik Can Dede Paneli*”, 2:13:00.

bakımdan o kadar üstün olduğunu, bu üstünlüğün himmetinden ileri gelip kemâlinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁶⁰¹

Muhâsibî'nin dikkat çektiği dünyevî cömertliği, elinde bir şey bırakmadan yerine getiren Can, mal ve parayı kendisi için biriktirmemiş, kendi çocuklarını değil ihtiyaç sahiplerinin çocuklarını tercih etmiştir. Can, cömert olmayan kimselerin mânevî feyz ve bereketten nasiplerini alamadıklarını söylemektedir. İbadet ettikleri halde yoksulları doyurmayan, muhtaç olanlara yardım etmekten uzak duran kimselerin Hakk'ın lütfuna eremediklerini vurgulamaktadır.⁶⁰²

Gazâlî'nin dediği gibi yokluk zamanlarında kanaat etmiş, varlıkta da başkalarını düşünmeyi ihmal etmemiştir. Kuşeyri'nin tarifine göre de elindeki varlığının hepsini tasadduk etmesi bakımından îsâr sahibi olduğu müşahede edilmektedir. Cömert insandan toplum övgüyle bahsetmektedir. Can'a göre hakikatte veren de verdiren de Allah'tır. Cömert insan ise sadece bir vasıta. Bu yüzden asıl medh-ü sena Allah'a aittir. Fakat insanların çoğu bu gerçeği göremezler.⁶⁰³

4.2.5. İhlâs

Lügat mânası arılık, duruluk, katkısız ve saf olarak tanımlanan ihlâs, Türkçe'de de hâlis olarak kullandığımız, zararlı veya gereksiz şeylerden temizlenmiş,⁶⁰⁴ içindeki yabancı ve zararlı maddelerden bir eser barındırmayan,⁶⁰⁵ daha rafine, halis olan⁶⁰⁶ mânalarını ifade etmektedir. Cenâb-ı Hak bu meyanda, hiçbir pislik ve kan karışmadan hayvanın bünyesinde var edilen süt için 'halis' olarak ifade buyurmuştur.⁶⁰⁷

⁶⁰¹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/120.

⁶⁰² Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 476.

⁶⁰³ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/193.

⁶⁰⁴ Süleyman Ateş, "Cömertlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/535, 536.

⁶⁰⁵ el-İsfahani, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 354.

⁶⁰⁶ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 185.

⁶⁰⁷ en-Nahl 16/66.

İhlâsın ıstılahî anlamı, riyadan uzak olmak, ibadetlerimizde, kulluğumuzda Allah'a karşı samimi davranışta bulunmak, menfaat gözetmeksizin her işi Allah rızası için yapmak, O'ndan başka kimseden karşılık beklememek anlamındadır. İhlâsın en üst mertebesi, her amelde ve niyette Allah'ın hoşnutluğundan başka bir şey düşünmemektir.⁶⁰⁸ İhlâs, Allah'a kullukta, kalbin veya niyetin saflığını bozacak her türlü çirkinlik ve kirden temizlenmek, “Ya Rabbi ben bunu senin rızan için yapıyorum, arada ne melek ne insan başka bir şahit istemiyorum,” demektir. Bu hâlisâne tavır, amele başlamadan önceki niyet ve başladıktan sonraki süreçte şekillenmektedir.⁶⁰⁹

Amelde ihlâs; yapılan iş karşılığında insanlardan bir taltif ummamaktır. **Duada ihlâs;** gerçekten tutunacak hiçbir dalın kalmadığı, yaratılmışlardan hiçbir umudun olmadığı bir andaki yalvarış gibi olmasıdır.⁶¹⁰

İhlâs, Allah dışındaki her şeyi yani mâsivâyı bir kenara atıp, O'nun huzurunda O'ndan başkasını düşünmeyi kabul etmemektir. Yaptığı işi, millet ne der diye insanların görüşüne değil, Allah'ın takdirine sunmaktır.⁶¹¹

Kur'ân-ı Kerîm'de ihlâs, ‘muhlisiyne’ kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelimeye; yürekten bir inanış,⁶¹² içten bir inanç ve bağlılık,⁶¹³ şeytanın bile yolundan saptıramayacağı samimi kullar⁶¹⁴ olarak meâller verilmiştir.⁶¹⁵ Bunun yanı sıra, müstakil ‘ihlâs’ sûresi, tevhid inancını kısa ve öz bir şekilde, saf ve duru bir anlatımla özetlemektedir.⁶¹⁶

⁶⁰⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 170.

⁶⁰⁹ Cürcani, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 15.

⁶¹⁰ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 415.

⁶¹¹ İbn Fûrak, *El-İbâne an Turuki'l-Kâsidîn*, 104.

⁶¹² el-Beyyine 98/5.

⁶¹³ el-Âraf 7/29.

⁶¹⁴ el-Hicr 15/40.

⁶¹⁵ Ateş, “Cömertlik”, 21/535.

⁶¹⁶ İhlâs, 112/1-4.

Hadîs-i şeriflerde, sadece Allah'ın rızasını umarak ihlâs ve samimiyetle yapılan amellerin karşılık bulacağı⁶¹⁷ Peygamberimiz'in (SAV), kendisi ve ailesinin ihlâs ve samimiyetle Cenâb-ı Hakk'a bağlı kalması için dua ettiği,⁶¹⁸ buyurulmaktadır. Ayrıca bir kuldân Allah'ın razı olması için, imandan sonra ibadetlerin ihlâsla yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.⁶¹⁹

Hadîs-i şerifler ibadetlerde niyetin, ihlâslı ve samimi olması gerektiğini, aksi halde dünyalık kazanç sağlasa da âhirette amellerinin yüzüne çarpılacağını beyan etmektedir.⁶²⁰

İbn-i Atâullah el-İskenderî'ye göre ihlâs üç çeşittir.

- Avamın İhlâsı: Dünya ve âhiret mükâfatı için ihlâslı olmak.
- Havasın İhlâsı: Sadece âhiret kazancı için ihlâslı olmak.
- Ehassu'l-Havasın İhlâsı: Herhangi bir menfaat beklemeden sadece kulluk için ihlâslı olmak.⁶²¹

Zünnûn el-Mısrî'ye göre ihlâsın üç alameti vardır:

- Muhlisin işlediği amelin, halk tarafından övülmesi de yerilmesi de bir olmalıdır.
- Yapılan amel unutulmalıdır.
- Amel neticesinde âhirette alacağı ecir ve mükâfat unutulmalıdır.⁶²²

Kâdî İyaz'a göre her türlü kötülükten arınmış düşünce ve davranış olan ihlâs, kişinin kendisiyle muhatabına hayır murad etme hissiyatını ve amacını taşımaktadır.

⁶¹⁷ Nesâî, Cihâd, 24.

⁶¹⁸ Ebû Dâvûd, Vitr, 25.

⁶¹⁹ İbn Mâce, Sünnet, 9.

⁶²⁰ Müslim, İmâre 152.

⁶²¹ İskenderî, *Hikem-i Atâiyye Tasavvufî Hikmetler*, 20.

⁶²² Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyri*, 257.

Kâdî İyaz; ihlâs, balın petekten sıyrılıp, ayrılması gibi, insanın bütün amellerinin riyadan temizlenmesidir, der.⁶²³

Fudayl İbn İyaz der ki; yapacağınız bir amelden, çevrenizdekilerin kınaması veya takdirinden dolayı vazgeçerseniz buna 'riya' denir. Aynı ameli bu sebeplerden ötürü yaparsanız buna da 'şirk' denir. Allah'ın izniyle bütün kirlerden ameli koruyan, şirk ve riyadan insanı uzaklaştıran ihlâsıdır.⁶²⁴

Cüneyd-i Bağdâdî der ki; İhlâs kişinin kendi ameline itibar etmemesi, işlediği amelde benliğini yok saymasıdır.⁶²⁵

Ebû Yakub Sûsî der ki; "Niyetinde, amelinde ve kulluğunda ihlâslı olduğunu düşünenlerin ihlâsları, ihlâsa muhtaçtır."⁶²⁶

Hâris el-Muhâsibî'ye göre, Cenâb-ı Hakk'a verilen sözden ötürü, kulun mükellefiyetlerini yerine getirme noktasında istekli olması ve sorumluluğunu yerine getirememesinden korkması insanı ihlâsa yönlendiren temel hissiyattır. Bu düşünceyle fiile başlayan insan (riya, beğenilme, karşılık bekleme gibi) afetlere mâruz kalır ve onları savmaya çalışır. Bunu başardığı sürece köklerinden ihlâs suyuyla beslenen amel ağacının dalları yeşerip olgun meyveler verecektir.⁶²⁷

Serrâc'a göre ihlâs; işlenilen muamelatta halkın ve nefsin mülâhazasından ameli arındırarak, Allah'tan gayrisıyla meşgul olmamaktır. Nefisten uzak olmak mümkün olmasa da halktan uzak, yalnız yapılan ibadet ihlâsa ulaşmayı kolaylaştırır.⁶²⁸

Şefik Can, bedenimizin isteklerinden tamamiyle kurtulamadığımız için ibadetlerimiz ve amellerimize riya karıştığını ve bu yüzden Cenâb-ı Hakk'a ihlâslı bir şekilde kulluk edemediğimizi söylemektedir.⁶²⁹

⁶²³ İyaz, *eş-Şifa bi Târifi Hukuki'l-Mustafa Şifâ-i Şerif I*, 415.

⁶²⁴ Cürçani, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 15.

⁶²⁵ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 416.

⁶²⁶ Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyri*, 257.

⁶²⁷ İbn Fûrak, *El-İbâne an Turuki'l-kâsidîn*, 100.

⁶²⁸ Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma* (Darül kütübil-hadis, 1960), 289, 290.

⁶²⁹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 100.

Can, bilinçli her Müslüman gibi Allah'ın rızası için dünya hayatında sâlih amellerini artırmaya, insanlara faydalı olmaya çalışmaktadır. Kara Levâzım Okulunda iken babasına yazdığı mektupta, belki de iyi bir insan olmadığını, fakat dünyevî menfaat kazanma uğrunda değil, ilim ve hakikat yolunda ilerlediğinde birre (her çeşit iyilik, ihsan ve ikrama) ulaşacağını anlatmaktadır. O yaştaki bir delikanlının, nefsi hevâ ve hevesinin peşinden gitmeyerek, kendinden küçük çocukları düşünüp îsâr cihetinden olaylara yaklaşması ve hayatını bu uğurda vakfetmek istemesi ihlâs ve samimiyetini ortaya koymaktadır.⁶³⁰

Can'ın, istikamet üzere Allah'ın şeriatından ayrılmayan hayat anlayışının yanı sıra, güçlü bir Melâmî meşrep olduğundan da bahsedilmektedir. Evinde çoğunlukla takkesini giyip, tesbihini eline alarak zikirle meşgul olmaktadır. O sırada bir misafir gelip kapıyı çaldığında takkesini çıkarıp, tesbihini hemen saklayıp, geleni gayet güzel bir kıyafetle önünü ilikleyerek karşılamaktadır.⁶³¹

Bilindiği üzere Melâmilik'te tasavvufî yaşantının başkalarına gösteriş yapma değil kulun iç dünyasını güzelleştirme amacını taşıdığı, çeşitli dinî ritüel ve kıyafetlerle kendilerini belli etmenin kulun ihlâsına zarar vereceği düşüncesi hâkimdir.⁶³²

Can, böyle durumlarda ibadetinin başkaları tarafından görülüp takdir edilerek bu güzel amelin içine riya karışması endişesiyle ve ihlâsı kaybetme korkusuyla böyle davranmaktadır. Can, ihlâs ile yapılmayan, içine riya karışan bütün işlerin Allah'ın has kulları tarafından günah olarak görüldüğünü, böyle amel eden kimselerin ibadetlerin şekline takılıp taklitten tahkike geçemediklerini belirtmektedir.⁶³³

Can, insanın yapmış olduğu amelleri sevap kazanmak veya cezadan kurtulmak için değil Allah'ın emrini yerine getirmek ve O'nun rızasını kazanmak amacıyla yapması gerektiğini savunmaktadır.⁶³⁴

⁶³⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 130.

⁶³¹ Nun Kapısı, "*Şefik Can ve Mesnevîhanlık*", 59:00.

⁶³² DİA, "Melâmiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 29/25.

⁶³³ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 160.

⁶³⁴ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 2/132.

Şahsına verilen ödül için, ben kimim ki bana ödül veriyorlar demesi, ameline itibar etmeyip benliğini yok saydığını, tören esnasında katılımcıların beğeniyle alkışlamasından dolayı mahcup olması da ameline gizli şirk karışmasından çekindiğini göstermektedir.⁶³⁵

Herkesin gönlünde nefsânî arzuların mevcut olduğunu söyleyen Can, para, şan, şöhret, makam, mevki derdiyle oyalanan insanların, ancak ihlâs ve samimiyetle dünya ve âhiret saadetine ereceklerinden bahsetmektedir.⁶³⁶

Can, hastalık zamanlarında dahi, “Kıyamda durmanın zevkine varmak istiyorum” diyerek oturarak namaz kılmayı reddeden, ibadetlerini aksatmamaya özen gösteren, şeriatın ayağını kaldırmadan hakikati yaşamaya çalışan muhlis bir kuldur.⁶³⁷

Geceleri sabahlara kadar namaz kılan, gündüzünü oruçlu geçiren nice insanların, riya ve samimiyetsizlikten dolayı hiçbir şey elde edemediklerini⁶³⁸ belirten Can; “Eğer ibadetlerde içimizde mânevî bir lezzet oluşmuyorsa ondan Allah’ın razı olmadığını anlamalı ve Cenâb-ı Hakk’tan af dilemeliyiz,” der.⁶³⁹

4.2.6. Şefkat ve Merhamet

Merhamet, Arapça “rhm” kökünden gelip, acıma, lütuf, ihsan, iyi davranma, şefkat gösterme anlamlarına gelmektedir.⁶⁴⁰ Merhamet, insanın içinde, fitratından dolayı var olan iyilik yapma duyarlılığı olarak da tanımlanmaktadır. Bu duyarlılığın iyilik yapma isteği, acıma boyutu olduğu kadar ihsan boyutu da kelimenin muhtevasını zenginleştirmektedir. Bu zenginlik tabii ki Allah’ın Rahmân ve Rahîm isimlerinden gelmekte, tezahürü dünyada bütün mükevvenâta, âhirette de sadece iman edenlere ihsan olarak karşımıza çıkmaktadır. Merhamet veya rahmetin Allah’tan gelmesine

⁶³⁵ Nefes Yayınevi, *Meşkûre Sargut Hatırasına Programı 2020 Mana Eri Mesnevihan Şefik Can Dede Paneli*, 2:24:00.

⁶³⁶ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 129.

⁶³⁷ YouTube/Nun Kapısı, “*Hak Âşığı Sertârik Mesnevihân Şefik Can - Hayat Nur Arturan*”, erişim: 09 05 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=XsktdDefilQ>, (10:21-12:08).

⁶³⁸ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 476.

⁶³⁹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 180.

⁶⁴⁰ Mustafa Çağrırcı, “Merhamet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/184.

ihsan, lütuf ve ikram denilir, fakat bu merhamet insandan ileri gelirse incelik, duyarlılık, rikkat ve şefkattir.⁶⁴¹

Merhamet aynı zamanda bir iyiliğin iletilmesini murad etmek,⁶⁴² muhatabına ihtiyaç hissettiği şeyi vermek, tâkatini aşacak bir sorumluluğu üzerine yüklememek⁶⁴³ mânalarını ihtiva etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de rahmân, rahîm ve rahmet kökünden türemiş dört yüze yakın kelime âyetlerde zikredilmektedir.⁶⁴⁴

Allah'tan gelen merhamet ve ihsan, insanın gayretiyle bağlantılı, çalışmasıyla da ilişkilidir. Necm sûresindeki “İnsan için ancak çalıştığına karşılığı vardır” âyeti bunu açıkça dile getirmektedir.⁶⁴⁵

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de müstakil olarak bulunan Rahmân sûresinde Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ve ikramlarının inkâr edilmemesi otuz bir defa tekrar edilmektedir.⁶⁴⁶

Peygamberimiz'in (SAV) müminlere sunduğu ihsan ve ikramdan daha üstün bir menfaat yoktur. Çünkü O, müminleri sapıklıktan kurtarmış, hidâyete erdirmiş, felâha ve istikamete çağırmış, Allah'a yaklaştırmış, âhirette şefaata edecek olup sonsuz nimete vesile olmuştur. Bunların hepsi üstün bir merhametten ileri gelmektedir.⁶⁴⁷

Hadîs-i şeriflerde, Allah'ın rahmetinin gazabına üstün geldiği,⁶⁴⁸ insanlara merhametli davranmayana Allah'ın da acımayacağı,⁶⁴⁹ dünyadaki bütün merhametin Allah'ın yarattığı yüz rahmetten sadece birinin tezahürü olduğu,⁶⁵⁰ anneye, babaya,

⁶⁴¹ el-İsfahani, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 420.

⁶⁴² Cürcani, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 110.

⁶⁴³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 318.

⁶⁴⁴ Çağrı, "Merhamet", 29/184.

⁶⁴⁵ Gazâlî, *el-Mürşidü'l-Emin ila Mev'izeti'l-Mü'minin*, 263.

⁶⁴⁶ er-Rahmân 55/1-78.

⁶⁴⁷ İyaz, *eş-Şifa bi Târihi Hukuki'l-Mustafa Şifâ-i Şerif I*, 414.

⁶⁴⁸ Buhârî, *Tevhid*, 15, 22, 28, 55; Müslim, *Tevbe*, 14-16.

⁶⁴⁹ Buhârî, *Tevhid*, 2.

⁶⁵⁰ Müslim, *Tevbe*, 21.

büyüklerle⁶⁵¹ ve hayvanlara⁶⁵² merhamet etmenin müslümanın vazifesi olduğu önemle vurgulanmaktadır.

Hâris el-Muhâsibî, nefsin dizginlerini ele almak için insanda bulunması gereken hasletleri sayarken şöyle demiştir: “Mahlûkâta karşı daha merhametli, şefkatli ve rikkatli olmak istersen, o müşrik, bu kâfir, şu münafik diyerek insanları yargılamamalı, kimsenin itikadının aleyhinde konuşmamalısın. Böylece Allah’ın gazabından da uzak olursun.”⁶⁵³

İbn-i Atâullah el-İskenderî der ki; “İnsanların gizli hallerini bilip, Allah’ın merhametiyle ahlâklanmayan kimse, ya toplumda karışıklığa sebep olur, ya da kendi günahına zemin hazırlamış olur.” Hz. İbrâhim (a.s) bir gün günah işleyenleri görünce Ya Rabbi! Senin mülkünde, senin nimetinle sana itaatsizlik ediyorlar, bunları helak et diye dua edince, duası kabul edildi ve onlar helak oldu. Bir gün başkasını görüp ona da beddua etti ve sonra Allah Halili’ne şöyle seslendi Ey İbrâhim! Kullarıma yaklaşma, ben her şeyi hakkıyla görmekteyim, onlara karşı senden daha çok merhametliyim, senin şefkat ve merhametin nerede?⁶⁵⁴

Hz. Ömer (ra); merhamet duygusu az olan kimseyi müminlerin başına görevlendiremem buyurdu.⁶⁵⁵

Bişr el-Hâfî, Allah’tan sevap ve mükâfat bekledikleri için zenginlerin yoksullara karşı duyarlı, şefkatli ve merhametli olmaları ne güzel demiştir.⁶⁵⁶

Şefik Can da ismi gibi şefkatli ve merhamet sahibi gönül insanlarından. 1940’lı yıllarda yüzbaşı olarak muvazzaf iken bir görev vesilesiyle atlı olarak emir eriyle beraber bir yolculuğa çıkmışlardır. Bir köye geldiklerinde emir erinin özensiz bir

⁶⁵¹ Tirmizî, Sıfatü’l-Kıyâme, 48.

⁶⁵² Nesâî, Tahrimu’d-dem, 10.

⁶⁵³ Feridüddin Attar, *Tezkiretü’l-Evliya*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: İlim ve Kültür Yayınları, 1985), 305.

⁶⁵⁴ İskenderî, *Hikem-i Ataiyye Tasavvufî Hikmetler*, 147.

⁶⁵⁵ er-Ruâsî, *Kitabü’z-Zühhd Zâhidler Kitabı*, 194.

⁶⁵⁶ Attar, *Tezkiretü’l-Evliya*, 174.

şekilde, dikkat etmeden atıyla bazı böcekleri ezmesi üzerine, Can; “Bunlar canlı değil mi, onları öldürmeye ne hakkın var” diyerek emir erini ikaz etmiştir.⁶⁵⁷

Her mahlûkun bir yaradılış sebebi olduğunu bilen Can, bu sebep ve yaratının hatırına, koku ve görüntüsünden çoğu insanın hazzetmeyeceği canlılara bile merhametten bir pay vermiştir. Filistin Cephesinde savaşırken günlerce aç kaldıktan sonra, kendilerine verilen bir parça ekmeği aç bir köpekle paylaştığı için mârifet kapılarını aralayan Ladikli Ahmet Ağa’dan⁶⁵⁸ aldığı feyiz, bu rikhati ona aşlamıştır.⁶⁵⁹

Can merhametin sadece insanlara karşı gösterilmesi gereken bir duygu veya davranış olmadığını, bütün hayvan, böcek ve hatta bitkilere bile merhamet etmek gerektiğini söylemektedir.⁶⁶⁰ Can’a göre merhamet, merhamet edenin affına vesile olmaktadır.⁶⁶¹

4.2.7. Hizmet

İş yapma, bir kimsenin işini görme, vazife, görev, bakım, ihtimam gibi mânalara gelen hizmet kelimesinin aslı Arapça olmakla birlikte, Türkçe’de de aynı anlamda kullanılmaktadır.⁶⁶² Hizmette, çevreleme ve kuşatma mânası da vardır. Çünkü hâdim, hizmet ettiği mekânın veya kimsenin çevresini kuşatır.⁶⁶³

Tasavvufun ortaya çıktığı ilk yıllardan beri hakikat ve mârifet yolcularını seven, onlara destek veren, sûfilere veya buldukları mekâna hizmet eden hâdimler, her dönemde karşımıza çıkmaktadır. Şeyhin ve tekkenin eli ayağı oldukları için, üst düzey sorumlu vekili mânasında ‘nakîb’ ismi de verilmektedir. Tasavvuf yoluna girenlerden, öncelikle belli alanlarda hizmet etmeleri istenmekte, tekkedeki derviş

⁶⁵⁷ Nefes Yayınevi, “*Meşkûre Sargut Hatırasına Programı 2020 Mana Eri Mesnevihan Şefik Can Dede Paneli*”, 2:15:40.

⁶⁵⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 436-438.

⁶⁵⁹ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 67.

⁶⁶⁰ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 249.

⁶⁶¹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/160.

⁶⁶² Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Hizmet”, Güncel Türkçe Sözlük, (Url: <https://sozluk.gov.tr/>).

⁶⁶³ Suad el-Ḥakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 331.

kardeşlerine ve bütün insanlara karşı hizmet ehli olmaları beklenmektedir. Hâdimler, bir kardeşinin ihtiyacını veya işini görmeyi, nafîle olarak yapmış oldukları ibadetlerden daha faziletli görmektedir.⁶⁶⁴

Tasavvuf katkısız edepten ibarettir. Hizmetin edebi; hizmet kalitesini daha da artırarak en güzel şekilde beklenen görevi yerine getirmek, kendi yaptığı işlerden dolayı kibir, gurur veya bir karşılık bekleme hissiyatından kendini soyutmaktır.⁶⁶⁵

İnsan, nefsini terbiye etmeli ve yaptığı hizmeti putlaştırıp, Allah rızasına ulaşmaya engel teşkil etmesini önlemelidir.⁶⁶⁶ Muhiblerin makamında Allah adına bir hizmet îfâ edildiği zaman, Allah da hâdimin gönlüne muhabbetini yerleştirmektedir.⁶⁶⁷

Ebû Ahmed b. Ebi'l- Verd'e göre, bir sûfinin erenler makamına dahil olması için beş şarttan biri hizmete bağlı olmasıdır.⁶⁶⁸ Baş köşede oturup kendisine hizmet edilmesini beklemek, tasavvufî adaba uygun değildir. Mânevî makamı veya ilmî yeterliliği kendimizden daha üstün birine yapılan hizmet, karşıdaki buna lââyık olmasa bile ecir ve mükâfat kazandırmaktadır.⁶⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de 'hâdim' kelimesi geçmemektedir. Muhammed sûresindeki Allah'ın dinine yardım etmekten kasıt, Peygamberimiz'e (SAV) yardımcı olunmasıdır.⁶⁷⁰ Peygamberimiz'e yardım etmek de O'na, davasına ve işaret ettiklerine hizmetle gerçekleşecektir. İlâhi hitap bize, Allah'a, dinine ve kullarına çeşitli şekillerde hizmeti emretmektedir. İnsan, dinî vecibelerini yerine getirerek kulluğunu, ferdî hizmetlerini yerine getirmektedir. Müslüman, kitap ve sünnet ışığında hayatına yön vererek, bildiklerini topluma yansıtarak, gördüğü olumsuzluklara işiyle, gücüyle,

⁶⁶⁴ Süleyman Uludağ, "Hâdim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/23, 24.

⁶⁶⁵ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 309.

⁶⁶⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 160.

⁶⁶⁷ İbn Fûrak, *El-İbâne an Turuki'l-Kâsidîn*, 326.

⁶⁶⁸ Hâkîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, 416.

⁶⁶⁹ Hasan Kamil Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, (İstanbul: Hiperlink, 2010), 112.

⁶⁷⁰ el-Muhammed, 47/7.

eliyle, diliyle, ilmiyle, maddî imkânlarıyla müdahale ederek ve onları düzelterek de içtimaî hizmetlerini îfâ etmektedir.⁶⁷¹

Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için bir tel saçını ağartana kıyamette onun bir nur olacağını,⁶⁷² bir kardeşine yardım eden kula da Allah'ın yardımcı olacağını⁶⁷³ belirten hadîs-i şerifler, hizmetin önemini, ecir ve mükâfatını bizlere bildirmektedir.

Bazı mutasavvıflar şöyle derler; eğer Allah'ın yardımını kula ulaşırsa, onu velî bir kuluna hizmet etmesi için gönderir. O velî de kapısına gelene tasfiye-i kalp, tezkiye-i nefis için riyâzatta bulunur.⁶⁷⁴

Hâdim, icra ettiği hizmeti maddî, mânevî veya hem maddî hem de mânevî gayelerle yerine getirmektedir. Tasavvufta maddî menfaat ile bir menzile ulaşılmayacağı herkesin malumudur. Hem maddî hem mânevî amaçla hizmet görmek de ihlâsa engel teşkil etmektedir. Hâdim sevap kazanmak, iyi bir kul olmak için hizmet etmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hak Hz. Davud'a (as) hitaben "Ben'i (rızamı, hoşnutluğumu) isteyen birine rastladığında ona hizmet et" buyurmuştur. Bunun farkında olan hâdim dünyevî bir menfaat beklemeden Allah için Allah'ın kullarına hizmet etmektedir.⁶⁷⁵

Velî zâtlara hizmet etmeyi tercih eden kimselerin, "O toplulukla oturup kalkan şakî (bedbaht, mahrum) olmaz"⁶⁷⁶ hadîs-i şerifinin işaret ettiği meclislerdeki sohbetlerden, sevap ve bereketlerden bir pay almaları ümit edilmektedir.⁶⁷⁷

Peygamberimiz (SAV), hâdimin niyetinde Allah rızası olması, başındakilere itaat etmesi, infak ve ikramı sevdiği mallardan yapması, yumuşak davranması, geçimli olması, fitneden ve fesattan kalbini temizlemesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁷⁸

⁶⁷¹ Mustafa Âsım Küçükbaşcı, "Kur'an'da Hizmet", *Yüzakı Dergisi*, 2016/142, (Aralık, 2016).

⁶⁷² Tirmizî, *Fedâilü'l-Cihâd*, 9/1635; Nesâî, *Cihâd*, 26.

⁶⁷³ Müslim, *Zikir*, 38; İbn-i Mâce, *Mukaddime*, 17.

⁶⁷⁴ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 580.

⁶⁷⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif Gerçek Tasavvuf*, 104.

⁶⁷⁶ Buhari, *Deavat*, 66; Tirmizi, *Deavat*, 129.

⁶⁷⁷ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif Gerçek Tasavvuf*, 117.

⁶⁷⁸ Ebû Davud, *Cihad*, 24; Nesai, *Cihad*, 46.

Mimşâd ed-Dîneverî, müridin vazifesi kendi nefsinde şeriatın âdâbına uygun davranması, tüm kardeşlerine ve şeyhlerine hizmet etmesidir, der.⁶⁷⁹

Mal, mülk edinme hususundaki sûfîlerin edebi, o mülkten gelen gelirleri sünnete uygun hareket ederek toplumun hizmetine sunmaktır. Kendileri ve ailesi için de bir yıllık ihtiyacından fazla birikim yapmamaktır.⁶⁸⁰

Sufilere göre şükür, beden, dil ve kalp ile yapılır. Bedenin şükürü Allah'ın buyruklarına razı gelme ve Allah'a (dinine) hizmet ile ifâ edilmektedir.⁶⁸¹

İmâm-ı Rabbânî (ks), dönemin devlet büyüklerinden bir zâta hitaben yazmış olduğu mektupta, dervişlere çok hizmetlerinin geçtiğini, fakat bu hizmetten bir fayda elde edebilmek için edebe riayet etmek gerektiğini, aksi takdirde yapılan hizmetin Allah nezdinde bir karşılığının olmayacağını söylemektedir.⁶⁸²

Dinî mükellefiyetlerini yerine getirmeyen kimseler, dünyanın bütün velîlerine hizmet etseler bile bir fayda elde edememektedir.⁶⁸³

Abdurrahmân Tahî der ki; “Cenâb-ı Hakk'ın bahşettiği feyiz ve bereket yapılan hizmet mukabilinde gerçekleşmektedir. Tek başına bir yere kapanıp ibadetle meşgul olan kimse, hizmetten zuhura gelen ilâhî ikramlardan mahrum kalır.”⁶⁸⁴

Hâce Ubeydullah Ahrâr (ks) der ki; “Tasavvufta herkes bir yolda ilerler, ben de kitaplarla değil, hizmet yolunda ilerleyerek feyze nâil oldum. Hiçbir ayırım yapmadan herkese hizmet ettim ve karşılığında bir menfaat teklif etmesinler diye işimi bitirdikten sonra hizmet ettiğim yerden erken ayrılırdım.”⁶⁸⁵

⁶⁷⁹ Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, (İstanbul: Kervan, 1978), 1/103.

⁶⁸⁰ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 842.

⁶⁸¹ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 983.

⁶⁸² İmâm-ı Rabbânî, *Mânevî İkramlar (Mebde ve Mead)*, çev. Mehmet Ali Özkan, (İstanbul: Semerkand, 2017) 1/54.

⁶⁸³ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, (İstanbul: Semerkand, 2002), 1/374, 375.

⁶⁸⁴ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, (İstanbul: Semerkand, 2002), 2/275.

⁶⁸⁵ Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, 2/276.

Can, Kuleli’de öğretmen iken, asıl mesleği doktorluk olan bir öğretmen yanına gelip kendisini beğeniyle takip ettiğini söyleyerek masonlar kulübüne dahil olması için teklifte bulunmuştur. Can ise, masonlar ile ilgili birçok kitap okuduğunu, onların kendilerinden başkasına hizmet etmediklerini, bu hizmetleri karşılıksız yapmadıklarını, bu düşüncenin ayırım gözetmeksizin herkese iyilik yapmayı emreden İslâm ile bağdaşmadığını söyleyerek bu teklifi kibarca reddetmiştir.⁶⁸⁶ Hizmetin temelinde Allah rızası olması gerektiğini bilen Can, Cenâb-ı Hakk’ın dinine değil sadece kendi menfaatleri için bir araya gelmiş bu gruba hizmet etmeyi kabul etmemiştir.

Can, Mevlânâ hâdimlerinden biri olan, dil bilmemesine rağmen Avrupa ve Amerika’da birçok insanın ihtidasına sebep olan Süleyman Hayâtî Dede’den sitayişle bahsetmektedir. Konya’ya gelen yerli ve yabancı misafirlerin ihtiyaçlarını gören, gülen yüzü ve cömertliğiyle gönülleri fetheden Süleyman Hayâtî Dede, sünnete uygun olarak misafirlere yumuşak davranmış, hizmet etmiş ve onların hidâyetine vesile olmuştur.⁶⁸⁷

Can bir gün, Seniha Hanım’ın evinde Midhat Bahârî’ye Abdülbâki Gölpınarlı’nın “Rubâiler” eserinden, Mevlânâ ile ilgili gayretli çalışmalarından övgüyle bahsettiğinde, Bahârî, Gölpınarlı’nın Ca’ferî olmasından, olumsuz bazı kişsel tavır, fikir ve kusurlarından söz etmiştir. Buna karşılık Mevlânâ’nın dergâhına odun taşıyan bir eşek dahi olsa, bu yolda hizmet ettiği için ona hürmet edeceğini söyleyen Can, daha sert bir tepkiyle karşılanmış ve bunun üzerine Bahârî’yle bir müddet görüşmemiştir. Hizmet ile ideolojilerin birbirine karıştırılmaması gerektiğine vurgu yapan Can, Şeyhi Midhat Bahârî ile ters düşme ve altı ay görüşmeme pahasına da olsa bu görüşünü büyük bir kararlılıkla korumuştur.⁶⁸⁸

Can, Fuzûlî ile ilgili hizmetinden ve Tâhirü'l-Mevlevî’nin evinde hayırlı bir toplulukla beraber olmasından dolayı Terzibaşıyan’ın imanından bile ümitvârdır.⁶⁸⁹

Annemarie Schimmel ve Eva De Witray Meyerovitch’in hizmetlerine değinen Can hizmetin sadece erkeklere has bir unsur olmadığını, bu iki kadının hizmetlerinden dolayı hidâyete mazhar olduklarını belirtmektedir.⁶⁹⁰

⁶⁸⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 328.

⁶⁸⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 413, 416.

⁶⁸⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 400, 402.

⁶⁸⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 182.

Tasavvuf yolunda hem kitaplarıyla hem de hizmetle ilerleyen Can, Tâhirü'l-Mevlevî, Mahmut Sami Efendi, Midhat Bahârî'ye bağlanıp hizmet etmiştir. Bunu yaparken Hakk'ın rızasından, ihlâstan, edepten, merhamet, şefkat ve hoşgörüden ayrılmamış, onların feyz ve bereketinden istifade etmiştir.

Can, hizmet edene karşı herkesin bir teşekkür duygusu içinde bulunduğunu, minnet duyduğunu ve onunla dost olduğunu söylemekte, bu yolla gönüller kazanan hâdimin kimseye kötülük etmediğinden düşman gözlerle de muhatap olmayacağını vurgulamaktadır.⁶⁹¹

4.2.8. Tevekkül

Tevekkül, vekil edinmek, Allah'ın hükmünde kazaya boyun eğmek, güç ve kuvvetten sıyrılmak,⁶⁹² Cenâb-ı Hakk'a dayanmak, işini O'na havale etmek,⁶⁹³ gönülden Allah'a dayanarak sükûn bulmak, Cenâb-ı Hakk'tan razı olmak,⁶⁹⁴ insanların tasarrufunda olanlardan beklentisi olmayıp, Allah'ın mülkünde ve takdirinde olana güvenmektir.⁶⁹⁵

Tevekkül ile ilgili tanımlar ve açıklamalara bakıldığında "teslimiyet, tedbir, takdir, tefvîz, sabır, rıza" gibi kavramlarla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Kul, Allah'a dayanmalı, güvenmeli, teslim olmalı ve bunun yanında tedbirlere sarılmalıdır. Tevekkülün, insanları tembellik ve miskinliğe itmemesi gerekmektedir. Ayrıca, tedbir ve sebeplerde aşırıya gidip de bu güzel haslete zarar verilmemelidir.⁶⁹⁶

Tevekkül üç mertebedir;

⁶⁹⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 405-10.

⁶⁹¹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 372.

⁶⁹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 346.

⁶⁹³ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 561.

⁶⁹⁴ İbn Fûrak, *El-İbâne an Turuki'l-Kâsidîn*, 184, 186.

⁶⁹⁵ Cürçani, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 109.

⁶⁹⁶ Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*, 1/279.

Tevekkül: Kendi adına tasarrufta bulunacak olanı tayin etmek, kendi sınırlarının ve kontrolünün ötesindeki işleri Allah'a ısmarlamaktır.

Teslim: Her iş ve hükümde muktedir olan Allah'ın takdirine boyun eğmektir.

Tefvîz: Takdire itiraz etmeden, rahatsızlık duymadan, sızlanmadan, gönül hoşluğuyla bütün işlerini Allah'a havale etmektir.

Bu mertebeler tevekkülden başlamakta, takdire teslim olmakla devam etmekte ve sabrederek tefvîzle rıza gösterip kemâle ermektedir.⁶⁹⁷

Bazı sûfîler, bütün müminlerin Allah'a itimadını tevekkül, velî zâtlarının teslim, tevhid ehlininkini de tefvîz olarak yorumlarken, Hz. İbrâhim'in tevekkülünü teslim, Efendimizinkini de (SAV) tefvîz mertebesinde olduğunu söyleyenler bulunmaktadır.⁶⁹⁸

Tevekkül ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de tüm canlıların rızıklarına Cenâb-ı Hakk'ın kefil olduğu, dünya ve âhirette kalacakları yerlerinin Levh-i Mahfûz'da yazılı olduğu bildirilmektedir.⁶⁹⁹ Allah'ın bir ölçü koyduğunu, bunun gereğini yapıp eğer tevekkül ederlerse kullarına beklemedikleri yerlerden nimetler bahşedeceğini buyurmaktadır.⁷⁰⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de iman edip sâlih amel işleyenlerin Allah'tan aldıkları karşılığın ne güzel olduğu buyurulmakta, çalışmak, sabretmek ve tevekkül etmek öğütlenmektedir. "Hasbünallahû ve ni'mel vekîl" ⁷⁰¹ Allah bana yeter O ne güzel vekildir sözünü Hz. İbrâhim (as) nemrut tarafından ateşe atıldığında söylemiştir.

Hadîs-i şeriflerde, gereği gibi tevekkül ettiğimizde, her sabah aç olarak çıkıp tok olarak dönen kuşları rızıklandığı gibi Allah'ın bizi rızıklandıracağı,⁷⁰² gece yatağa yattığımızda; "Allah'ım, sana teslim oldum, işimde sana güvendim, sırtımı sana

⁶⁹⁷ Fikret Karaman-İbrâhim Ural, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 643.

⁶⁹⁸ Süleyman Uludağ, "Tevekkül", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/3.

⁶⁹⁹ el-Hûd 11/6.

⁷⁰⁰ et-Talâk 65/3.

⁷⁰¹ Âl-i İmrân, 3/173

⁷⁰² Tirmizi, Zühd, 33; İbn-i Mace, Zühd, 14.

dayadım, sana sığındım diyerek dua etmemiz gerektiği,”⁷⁰³ tedbirimizi alarak, devemizi bağladıktan sonra tevekkül etmemizin doğru olacağı vurgulanmaktadır.⁷⁰⁴ Burada da Allah'a gerektiği gibi güvenmenin derûnî boyutu ortaya çıkmakta, Allah'a hakkıyla tevekkül için gerçekten tam bir teslimiyet gerekmektedir.

Nefis tezkiyesiyle, kişiliğimizi, karakterimizi, ahlâkımızı ziynetlendirip, tevekkülümüzü daha da güçlü kılabiliriz. Nitekim bu yönde bazı tespitlerde bulunan sûfiler, Allah'ın murad ettiği gibi hakkını vererek tevekkül etmek isteyen, nefsi için bir kabir hazırlamasını öğütlenmektedirler. Her şeyin taksîmâtının adalet ve ölçü gözetilerek yapıldığını, Allah'tan başkasına bel bağlamanın nefsin gafletinden kaynaklandığını ve bunun da tevekkülü zedelediğini söylemektedirler.⁷⁰⁵

Hâris el-Muhâsibî tevekkülün, daha fazlasına sahip olma arzusunun azabını ortadan kaldırdığını, fakirlik korkusundan, el açma zilletinden insanı kurtardığını söylemektedir.⁷⁰⁶

Cüneyd-i Bağdâdî, Cenâb-ı Hakk'a tevekkül, kalbin O'na itimat etmesidir, der.⁷⁰⁷

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Allah'ın kendi mülkünde hiçbir şeye mecbur olmayıp istediğini yapacağını, en hayırlı sahip olarak O'nu tercih etmemiz gerektiğini, aksi takdirde sonumuzun hüsrân olacağını söylemektedir.⁷⁰⁸

Kuşeyrî, Müslümanın içinde bulunulan vakti en hayırlı amel ne ise onunla değerlendirerek, mâziden hayıflanmaması, istikbalden kaygılanmaması gerektiğini söylemiştir. Bu yüzden ânı yaşamak ve yarını Allah'ın takdirine bırakmak en hayırlı olandır.⁷⁰⁹

⁷⁰³Buhârî, Vudû, 75, Deavât, 6; Müslim, Zikr 56, 58.

⁷⁰⁴ Tirmizi, Sıfatül Kıyame, 60.

⁷⁰⁵ Suhreverdî, *Avârifü'l-Meârif Gerçek Tasavvuf*, 408.

⁷⁰⁶ Ibn Fûrak, *El-İbâne an Turuki'l-Kâsidîn*, 198.

⁷⁰⁷ Serrâc, *el-Lüma'*, 79.

⁷⁰⁸ Abdülkadir-i Geylânî, *Fethü'r-Rabbânî İlâhî Armağan*, çev. Abdülkadir Akçiçek, (İstanbul: Bedir, 2014), 29.

⁷⁰⁹ Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*, 1/151.

İsmâil Rusûhî Ankaravî'ye göre tevekkül, hakikat-i îman neticesidir. Fakat tedbire teşebbüs ve takdire iman ile olmalı, muvaffakiyeti Allah'tan beklemelidir. Tevekkül, sırt üstü yatıp her ihtiyacını Allah'ın göndermesine göz dikmek değildir.⁷¹⁰

İmâm-ı Gazâlî'ye göre tevekkül sevgi ile beslenir ve ayakta durur. İnsan sevdiğine bel bağlar, dayanır ve güvenir. O yüzden tevekkülünü artırmak isteyen kimse Allah'ı çok sevmeli, kendini Allah'a sevdirmek için gayret göstermelidir.⁷¹¹

Sahi bin Abdullah'a göre, Allah'a tevekkülün üç işareti vardır.

- İhtiyacı olan ne varsa Cenâb-ı Hakk'tan başka kimsenin kapısına başvurmamak.
- Muhtelif vesilelerle Allah'tan gelen bir şeyi reddetmemek.
- Kendi tasarrufunda olan mal ve mülkü kıskanıp, saklamamak.⁷¹²

Şefik Can'a göre insan Allah'a güvenmeli, O'ndan ümidini kesmediğini, istediğini vereceğini ve günahlarını affedeceğini ummalıdır.⁷¹³ Çünkü takdir edilen her ne ise ne kadarsa gelip onu bulacaktır. Bu yolda insanın sarfettiği gayret de yine Allah'ın takdiriyle olacaktır.⁷¹⁴

Can, Vize'deki görevinden ayrıldığı ve Kuleli'de stajyer öğretmen olarak başladığı zaman babası Mehmet Tevfik Efendi'ye yazmış olduğu bir mektupta, Allah'ın takdirinin zuhur ettiği kâinatta bir oyuncak gibi olduğunu zamanla daha iyi anladığını söylemektedir. Tevekkülün farkında olmasına rağmen, tedbiri elden bırakmayan Can'ın, Allah'ın takdirine, gayretiyle bir dahli söz konusudur. Kumandanına gözyaşlarıyla yazmış olduğu, öğretmen olma isteğini belirten mektubu da bunu göstermektedir.⁷¹⁵

⁷¹⁰ Ankaravî, *Nisâbü'l-Mevlevî*, 136.

⁷¹¹ Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, *Mükâşefetü'l Kulüb Kalplerin Keşfi İman ve İslâm'ın Vasıfları, İnsanın mesuliyetleri*, çev. Sâlih Uçan, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014), 196.

⁷¹² Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*, 1/276.

⁷¹³ Celaleddin-i Rûmî *Mesnevî Hikayeleri*, 251.

⁷¹⁴ Celaleddin-i Rûmî *Mesnevî Hikayeleri*, 454.

⁷¹⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 466, 467.

Can, Kuleli’de öğretmen iken Erzincan’a çıkartılan tayinini durdurmak isteyenlere, adalet anlayışıyla bağdaşmadığından karşı çıkmıştır.⁷¹⁶ Allah’ın taksimatının adalet ve ölçüyle yapıldığına inancı tam olan Can, gayr-i ahlâkî yollara başvurmadan Cenâb-ı Hakk’ın takdirine razı gelmiştir. Bu rıza makamında tevekkülün üst bir seviyesi görülmektedir. Nitekim Râbiatü’l-Adeviyye’ye kulun Allah’tan nasıl razı olacağı sorulunca, nimette de musibette de aynı sükûnet ve huzur içinde olduğunda cevabını vermiştir.⁷¹⁷

Can’a göre tevekkül eden kişi her halinden memnundur. Hasta olduğunda, tehlike içinde iken, hakaret altında ve can verirken de mesuttur. Allah ona ne verirse razıdır. İnsanlardan şikâyet etmez, onun öfkesi, tamahı ve hasedi de yoktur. Can, benliğinden geçip nefsânî arzularını yenen insanın dünyalığa muhabbet duymadığını, Cenâb-ı Hakk’a olan güven ve bağlılığından dolayı Allah’ın ona kâfi geldiğini söylemektedir.⁷¹⁸

Hakk’ın, bütün canlıların önüne serdiği büyük sofradan herkesin gayret ve kudretince faydalandığını⁷¹⁹ düşünen Can, “Ya Rab bana rızkıyı gönder” diyerek çalışmadan rızık beklemek, Allah’ı kendine haşa “vekil-i harç” tayin etmek gibidir, der.⁷²⁰ Can, insanın kendi rızkıyı temin için Allah’tan güç, kuvvet ve helal kazanç talep etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁷²¹

Can’a göre rızık için endişelenmek, gamlanıp kederlenmek yersizdir.⁷²² Tevekkül eden kimse nefsânî arzularından, cismani öfkelerden kurtulduğu için Allah’tan gelen kahır da lütuf da onun için bir olmuştur.⁷²³

⁷¹⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 328.

⁷¹⁷ Suhreverdî, *Avârifü’l-Meârif Gerçek tasavvuf*, 409.

⁷¹⁸ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 413.

⁷¹⁹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 5/197.

⁷²⁰ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/123.

⁷²¹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 231.

⁷²² Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/198.

⁷²³ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/174.

Görülmektedir ki Can, tevekkül ve teslimiyetin hazzını almış, dünya meselelerine “Hoştur bana senden gelen... Kahrın da hoş lütfun da hoş” zihniyetiyle bakmış, hayatı boyunca Allah’ı razı etmeyi ve kendisinin de O’ndan razı olarak her takdirine boyun eğmeyi amaçlamıştır.

4.2.9. Sohbet

Lügat mânası, kişinin karşısındakiyle konuşması, onunla arkadaşlık etmesi,⁷²⁴ yanından ayrılmamak, birlikte olmak,⁷²⁵ maddî veya mânevî olarak yakını olup ünsiyet kurmak, kısa da olsa beraberce konuşmak, dünya ve âhiretten çeşitli konuların konuşulduğu toplantı olarak tanımlanmaktadır. Kısa bir süre için dahi olsa⁷²⁶ Peygamberimiz’in yanında olanlara veya sohbet meclisinde bulunanlara terim olarak ‘sahâbe’ ve ‘ashâb’ ifadeleri kullanılmıştır.⁷²⁷

Sohbet denildiği zaman ıstılâhî olarak, dinî veya dünyevî meseleleri öğretmek için, ehil veya âlim bir kimsenin, mescit veya herhangi bir ortamda muhataplarını bilgilendirmesi akla gelmektedir. Fakat sohbet, bilgi aktarımından daha fazlasıdır. Peygamber Efendimiz’in (SAV) sohbetinde, O’nun nurunun, ruhundaki mânevî cevherin, feyz ve bereketinin sahâbî efendilerimize yansması, onlardaki ruhanî kabiliyetin bu süreçte artması söz konusudur. Tasavvuf erbabı tarafından mânevî hissiyat aktarımına çok önem verilmekte, bu meyanda sohbet, eğitim-öğretim ve maiyyet açısından Peygamberimiz’den tevarüs eden bir sünnet ve vazgeçilmez bir metot olarak halen uygulanmaktadır.⁷²⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de Cenâb-ı Hak, Hz. Ebû Bekir (ra) için Peygamber Efendimiz’in arkadaşı (li-sahibi) kelimesini buyurmuştur.⁷²⁹ Hicret esnasındaki birlikteliği ve teslimiyeti anlatan bu âyette aynı zamanda Allah rızası için bir arada

⁷²⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 308.

⁷²⁵ el-İsfahani, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 578.

⁷²⁶ Cürcani, *Ta’rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 137, 138.

⁷²⁷ Süleyman Uludağ, "Sohbet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/350.

⁷²⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 308.

⁷²⁹ et-Tevbe 9/40.

olanlara bahşedilen ilâhî yardıma, Rabbi için dost olanların Rahmân'ın dostluğunu kazanacağına işaret vardır. Çünkü sohbette dünyevî bir menfaat yoktur, olmamalıdır.⁷³⁰ Aksi takdirde Peygamber Efendimiz'in buyurduğu, Allah için bir araya gelenlerin özel lütuflara mazhar olacağı müjdesine nâil olamazlar.⁷³¹ Nitekim Allah'ı zikretmek kastıyla toplananların çevresini meleklerin sardığı, Cenâb-ı Hakk'ın, yanındakilere onları methettiği buyurulmaktadır.⁷³²

Kuşeyrî, sohbetin üç çeşit olduğunu söylemektedir:⁷³³

- *Büyüklerle Sohbet:* Büyüklerin sohbetinde, ilim ve tecrübelerinden faydalanırken, hakikatte onlara hürmet ve hizmet etmektir.
- *Küçüklerle Sohbet:* Bu sohbet sürecinde küçükler edep, erkân, akranlarıyla geçim ve hürmeti, sohbeti yapan büyük de şefkat ve merhameti tecrübe edip öğrenmelidir.
- *Yaşlılarla Sohbet:* Her türlü menfaat ve hissiyatta îsarlı bir tavırla kendi nefisini değil arkadaşını tercih etmelidir.⁷³⁴

Sehl b. Abdullah, şu üç sınıf insanın sohbetinden kaçınmamız gerektiğini söylemektedir:

- Zorba (gücünü kötüye kullanan) gafil insanlar.
- Dalkavukluk (menfaatlerine ulaşmak için her türlü yalan methiye ve yalakalık) yapan okuyucular.
- Câhil mutasavvıflar.⁷³⁵

Zünnûn el-Mısrî de sohbetin dört nev`inden bahsetmektedir.⁷³⁶

⁷³⁰ Ögke vd., *Tasavvuf El Kitabı*, 421.

⁷³¹ Buhari, Hudud, 19; Müslim, Zekât, 91.

⁷³² Müslim, Zikr 39, 38; Ebû Dâvûd, Vitir 14; Tirmizî, Deavât 7.

⁷³³ Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyri*, 339.

⁷³⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2/574.

⁷³⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 237.

⁷³⁶ Serrâc, *el-Lüma'* 234.

- *Hak ile Sohbet*: Cenâb-ı Hak ile mânevî olarak samimi, yakın, uyumlu bir beraberlik, ünsiyet peydah olması.
- *Halk ile Sohbet*: Halka samimi, merhametli ve şefkatli davranarak nasihatte bulunma.
- *Nefs ile Sohbet*: Nefsin isteklerine karşı çıkmak, meşrû olmayan ve aşırı olan isteklerine muhalefet etmek.
- *Şeytan ile Sohbet*: Allah'ın hudutları dışına çağırın her türlü telkinde şeytana muhalefet etmek.⁷³⁷

Sühreverdî, kişinin sohbet ettiği, arkadaşlık kurduğu kişiyi muhakeme etmesi gerektiğini, bu sohbetin neticesinde neyin hasıl olduğunu, eğer Kur'ân'a ve sünnete aykırı bir durum ortaya çıkmamış ve hayırlı sonuçlar meydana geldiyse sevinmesi ve o kişiyle sohbe devam etmesinde bir mahsur olmadığını söylemektedir. Eğer bu beraberlik ve sohbetin yanlış olduğuna kanaat getirirse, o zaman da nefesine dönüp kendini kınaması ve bu birlikteliği sonlandırması gerektiğini belirtmektedir.⁷³⁸

Hayırlı işlerle uğraşan arkadaşlarla beraber olmak kişiyi miskinlikten, bencillikten, kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmaktadır. Sohbetinde ortak hisler meydana gelmekte, kişi kendi nefesine söz geçiremediği durumlarla karşı karşıya kaldığında sohbet arkadaşıyla veya hocasıyla mânevî bir bağlantı hissederek meşrû olmayan yollardan kendini alıkoymaktadır. Üzüm üzüme baka baka karardığından müttakî bir arkadaş grubuyla beraber olmak, kişiyi onlardan huy kapmaya, onlar gibi olmaya sevk edecek ve yavaş yavaş eğitip yetiştirecektir.⁷³⁹

Sosyal bir varlık olan insanın toplum ve şahıslarla irtibatı koparmaması gerekmektedir. Halvet ve riyâzet niyeti olanlar hariç bu durum, kişide bazı olumsuz sonuçlar doğurabilir. Ferdî olarak ibadetle meşgul olup, kendini toplumdan soyutlayan

⁷³⁷ Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyri*, 342.

⁷³⁸ Ömer b. Muhammed Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, (Kahire: Sekaif-i Diniyye Kütüphanesi, 2006), 246.

⁷³⁹ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri sözlüğü*, 917, 918.

kimse hata ve kusurlarını görmeden aynı yanlış davranış veya huylarını devam ettirebilir. Bu yüzden Cüneyd-i Bağdâdî sohbeti, nafilâ namaza tercih etmektedir.⁷⁴⁰

İlk olarak babası Mehmet Tefvik Efendi'nin, sonrasında Tâhirü'l-Mevlevî'nin rahle-i tedrisâtından geçmiş olan Şefik Can, hocası gibi kalbî muhabbet beslediği ve ders aldığı Mahmut Samî Ramazanoğlu Efendi, Ladikli Ahmet Ağa, İbnü'l Emin Mahmut Kemâl, Midhat Bahârî, Melâmî büyüklerinden Hüseyin Şemsi Ergüneş, Hasan Lütfî Şuhut, Osman Senâî Erdem, Ahmet Tâhir Efendi, Menzil'de Muhammed Râşid Erol Efendi ve daha nice ulu şahsiyetlerin sohbetinde bulunmuştur.⁷⁴¹

Can, Allah'ın kelâmına, velîlerin sözlerine kulak vermemiz gerektiğini, sadece akli ermeyenlerin buna itiraz ettiklerini söylemektedir.⁷⁴²

Can, velîlerin sohbetinde kurtuluş olduğunu, onların gösterdiği yolda yürüdüğümüz zaman günah kirleriyle dolu bu dünyadan aşkın atıyla felâh yurduna gideceğimizi beyan etmektedir.⁷⁴³

Can'ın daha çok arzuladığı şey hakikatin sırrına ermek, sohbet meclislerinde sûfilerin feyz ve bereketinden istifade edip mânevî olarak zevk aldığı bu duyguyu gönülden daha fazla hissetmektir. Bu yüzden Kâdirî, Melâmî Nakşî, Rufaî dememiş, kimden ne koparabilirse, gönül dünyasına kim ne katkı sunabilirse araştırmış, bulmuş ve sohbetlerine iştirak etmiştir.

Tasavvufî olmayan bazı sohbet halkalarına da katılan Can, ünlü tarihçi İsmâil Hamî Danişment'in evinde icra edilen kültür, sanat, tarih, edebiyat ve güncel meselelerin konuşulup tahlil edildiği, sağcı-solcu farklı görüşlere sahip insanların bir arada bulunduğu, kozmopolit toplantılara da iştirak etmiştir. Kendi meşrebine uygun kimselerle yaklaşmış dostluklarını zenginleştiren Can, diğerleriyle karşılıklı müsamaha çerçevesinde ilişkilerini sürdürmüş, farklı meclislerde de karakterini ve değerlerini muhafaza etmesini bilmiştir.⁷⁴⁴

⁷⁴⁰ Serrâc, *el-Lüma'*, 273.

⁷⁴¹ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 9.

⁷⁴² Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 312.

⁷⁴³ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 5/103.

⁷⁴⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 320, 329.

Can, ilim, irfan ve mânevîyatı için bir fayda görmediği sohbet meclislerine katılmamıştır. Ben Mevlânâ'ya körü körüne gelmedim, diyen Can, ilmî birikimi yerinde olduğundan sohbet esnasında hoşuna gitmeyen durumlarda müdahale etmekten veya soru yöneltmekten çekinmemiştir. Can'a göre bu davranışın, sohbet sahibine bir saygısızlık olarak değil, akla, mantığa ve gönle yatmayan hususların te'vili açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.⁷⁴⁵

Can, sohbet edenin de insanlara anlayış derecelerine göre hitap etmesi gerektiğini, aksi takdirde söz ne kadar anlamlı ve güzel olsa dahi tesir etmeyeceğini söylemektedir.⁷⁴⁶

İlk tanışmaları pek güzel olmasa da daha sonra öğretmenlik mesleği için sorumluluğunda bulunduğu Tâhirü'l-Mevlevî ile yakın dostluk kuran, evindeki ilmî, sanatsal ve kültürel toplantılara bizzat katılıp şahitlik eden Can, bu sohbet meclislerinde hayırlı kazanımlar elde etmiştir. Sohbetinde bulunduğu Tâhirü'l-Mevlevî'ye on altı sene⁷⁴⁷ hizmette kusur etmemiştir. Midhat Bahârî ile beraberken de onun sohbetlerini hazırlaması, şeyhi nezdinde yüksek mertebede olduğunu göstermektedir.⁷⁴⁸ Bunun neticesidir ki Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Benden sonra mesnevî sohbetlerini sen yapacaksın" diyerek icâzet verdiği Can, Mevlevîlik'te önemli bir yeri olan Mesnevî sohbetleri için 'mesnevîhanlık' geleneğini vefatına kadar sürdürmüştür.⁷⁴⁹

Kitap, sünnet ve edep eksenli, istikamet merkezli sohbetlerle olgunlaşan Can, Midhat Bahârî'nin vefatından sonra ilim, nasihat ve gönül makamına artık kendisi oturmuş, bilgi ve tecrübelerini aktarmaya gayret etmiştir. Aynı Tâhirü'l-Mevlevî gibi Midhat Bahârî de Can'dan, fâsıla vermeden sohbetlere devam etmesini istemiştir.⁷⁵⁰

⁷⁴⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 449.

⁷⁴⁶ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 518.

⁷⁴⁷ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 41.

⁷⁴⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 306.

⁷⁴⁹ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 23.

⁷⁵⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 307.

Celâleddin Bâkır Çelebi de Can'a, destâr-ı şerif, Konya'daki âyinlerde posta çıkma,⁷⁵¹ ve mesnevîhanlık icâzeti vermiştir.⁷⁵²

Münevver Ayaşlı'nın Beylerbeyi'ndeki yalısındaki sohbetlerde Celâleddin Dede'nin de bulunduğu mesnevî sohbetleri icra edilmiştir. Can, zikredilen mekânın yanı sıra Seniha Bedri Göknil ve Nezahat Nurettin Ege'nin evleri, Maltepe Huzurevi konferans salonu, Üsküdar Psikoloji Derneği, Kızıltoprak'ta bulunan Yûnus Evi, Dost Evleri, Erenköy'deki (şimdiki ismi Işık Lisesi olan) Güneş Koleji, Mustafa Nazmi Ersin Camii'nin kütüphanesi,⁷⁵³ Kazım Karabekir Kültür Merkezi ve Kınalıada'daki evinde Mesnevî sohbetlerini icra etmiştir.⁷⁵⁴ Can, Mesnevî sohbetlerinin yanında, Fusûsu'l-Hikem ve Hikemi Atâiyye'den de dersler icra etmiştir.⁷⁵⁵

Can, Mesnevî sohbetini yaparken satır satır okuyarak, şerhi muhatabının durumuna göre icra etmektedir. Dinleyiciler gençler olduğunda heyecanı artmakta, daha merhametli ve müsamahalı davranmakta, efendim diyerek, büyük bir tevazu ve nezâketle dinleyenlere hitap ederek, aynı zamanda kendi edebiyatıyla onlara örnek teşkil etmekte, hal diliyle de bu ahlâkı kazandırmaya çalışmaktadır.⁷⁵⁶

Görülmektedir ki Can, okuyarak 'kâl' ilmini, sohbetlere iştirak ederek 'hal' ilmini öğrenmiştir. Sohbet meclisleri ve kitaplardan öğrendiklerini anlatıp, muhataplarına aktarması bilgilerin kalıcı hale gelmesine sebep olmuştur. Can, sohbette sözler olduğu kadar hal dili ile de âriflerden istifade etmemiz gerektiğini,⁷⁵⁷ günahkâr bir kulun onların yanında bulunmakla dahi ülfet ve muhabbetinden mânevî olarak istifade edebileceğini belirtmektedir. Can'a göre velîlerin sözlerini ezberlemekle bir

⁷⁵¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 396.

⁷⁵² Haşim Karpuz vd., "X. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğler I", (Konya:Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2002), 23, 24.

⁷⁵³ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 307, 308.

⁷⁵⁴ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 8, 9.

⁷⁵⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 307.

⁷⁵⁶ Nun Kapısı, "Şefik Can ve Mesnevîhanlık" 1:16:00.

⁷⁵⁷ Celaleddin-i Rûmî, 320.

fayda sağlanmayıp, onların halleriyle hallenmek söylediklerini de içselleştirip yaşamak gerekmektedir.⁷⁵⁸

Can'ın sohbe ve tasavvufa olan bağlılığı, hayatı boyunca istikamet üzere yaşamasına vesile olmuştur. Can, vefat edene kadar tasavvufun amelî meselelerinden olan sohbeti hiç bırakmamıştır.

4.2.10. Ricalü'l-Gayb

Bilinmeyen Hak dostları, gayb erenleri olarak da bilinen Ricâlü'l-Gayb, her dönemde bulunan, gözle görülmeyen, herkes tarafından bilinmeyen, peygamberlere “bedel” olarak kabul edilen, hükümeti ilâhîyyenin vekili olan velî zâtlardır.⁷⁵⁹

Ricâlü'l-Gayb düşüncesinin dayanağı Hakîm et-Tirmizî'nin (ö.295/888) naklettiği: “Bu ümmetin içinde İbrâhim tabiatı üzere kırk, Mûsâ tabiatı üzere yedi, İsa tabiatı üzere üç, Muhammed (SAV) tabiatı üzere bir kişi bulunur. Bunlar derecelerine göre halkın efendisi sayılırlar.”⁷⁶⁰ hadîs-i şerifidir.⁷⁶¹

“Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilmez”⁷⁶² âyetiyle işaret olunan, “Allah'ın yeryüzünü kendilerine musahhar kıldığı”⁷⁶³ bu kimselerin, alemin düzenini, insanların işlerini tanzim ettiğine,⁷⁶⁴ en dar zamanlarda ve savaşlarda Allah'ın izniyle insanların imdadına yetiştiklerine inanılmaktadır.⁷⁶⁵

İstiklâl Savaşı'nın en hararetli zamanlarında, Yunanlıların Polatlı'ya kadar ilerlediği ve Ankara'nın Kayseri'ye taşınmasının konuşulduğu bir dönemde Şefik Can'ın babası Mehmet Tefik Efendi, Sivas Yıldızeli Müftüsü olarak görev

⁷⁵⁸ Celaleddin-i Rûmî, 517.

⁷⁵⁹ Ögke vd., *Tasavvuf El Kitabı*, 444.

⁷⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/112, V/322, VI/316

⁷⁶¹ Ögke vd., *Tasavvuf El Kitabı*, 446.

⁷⁶² el-Müddessir 74/31.

⁷⁶³ el-Hacc 22/65.

⁷⁶⁴ Ögke vd., *Tasavvuf El Kitabı*, 445.

⁷⁶⁵ Ögke vd., *Tasavvuf El Kitabı*, 450.

yapmaktaydı. Sabah namazı öncesi fetvahâneyi açan Mehmet Tefvik Efendi, gördüğü manzara karşısında irkildi ve fetvahânenin sedirleri üzerinde yatan, kıyafetleriyle eski zaman insanlarına benzeyen sarıklı adamlar görmüş ve korkmuştu. Onlar da; “Korkma Müftü Efendi, biz muharebeye (1922 Büyük Taarruz’a) yardıma gidiyoruz, bir gün burada dinlendik” deyip gözden kaybolmuşlardı.⁷⁶⁶

Sakarya Savaşı’nda da buna benzer bir olayı Can’ın harp okulundan, yarbay rütbeli bir hocası şöyle anlatıyordu. Sakarya Savaşı sonrası çok sayıda Yunan askeri esir alınmış ve karargâhın nezâretine hapsedilmişlerdi. Esir alınan Yunan askerlerinin, bizim askerlerimizi iğarete ederek kendi aralarında hararet ve şaşkınlıkla bir şeyler konuştuklarını gören yarbay, dillerini bilen bir çavuşa ne konuştuklarını öğrenmesini emretmişti. Çavuş, Yunan esirlerin “Bizi üstü başı yırtık, tüfeklerinin kayışları dahi ipten olan bu askerler yenmedi, bizi yenen cübbeli sarıklı adamlar nerede” dediklerini komutana söylemişti.⁷⁶⁷ Can, Kıbrıs Savaşı esnasında cereyan eden bunun gibi olağanüstü hadiseleri, harbe bizzat katılan öğrencilerinden de dinlemişti. Çanakkale Savaşı’na katılan İngiliz komutanlarından tarihçi Hamilton da (1853-1947)⁷⁶⁸ “Çanakkale’de onların barutu bile kalmamıştı fakat biz gökten inen güçleri gördük” diyerek Allah’ın görünmeyen ordularının varlığını desteklemekte idi.

Görüldüğü üzere, Ricâlü’l-Gayb’ın doğruluğu, gerçek olmadığını iddia edenlere, bir Müftü, bir Yunan ve bir İngiliz askerinin anıları üzerinden, Can’ın hatıralarında açık bir şekilde beyan edilmiştir. Can, bunlara hayalcilik ve uydurulmuş hikâyeler olarak bakılmaması gerektiğini, Allah’a hakkıyla iman eden bu milletin tevekkülü çok iyi anlayıp uyguladığını, ellerinden gelen gayreti gösterdikten sonra gerisini Allah’a bıraktıklarını, kahraman askerlerimizin Cenâb-ı Hak tarafından desteklendiğinin bir işareti olduğunu zikretmektedir.⁷⁶⁹

⁷⁶⁶ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 50.

⁷⁶⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 50, 51.

⁷⁶⁸ Lan Standish Monteith Hamilton, 1915 Çanakkale Savaşı’nda İngiliz ve Fransız Kara Orduları Başkumandanlığı’na getirildi. Çanakkale’de başarısız olunca görevden alındı, geri hizmete verildi. Aynı zamanda tarihçi olan, *Bir Kurmay Subayının Güncesi*, *Gelibolu Günlüğü*, *Zorunlu Hizmet*, *Trampetleri Dinlerken*, *Çocukluğumda* gibi eserleri bulunan Hamilton, 1947’de Londra’da öldü.

⁷⁶⁹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 51.

Allah'ın yardımına tabi ki Allah için çarpışanlar mazhar olur. Tecrübeler göstermiştir ki, atalarımızın doğru yolda ve yüce bir hedef için uğraştıklarından Allah onlara büyük lütuflarda bulunmuştur. Ricâlü'l-Gayb'a inanmak, savaşta çarpışan ve gayret gösterenlerin yaptıkları işleri hiçe saymak veya küçümsemek gibi algılanmamalı, aksine “Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.” âyeti mucibince atalarımızın gittiği yolun doğruluğunu tasdikleyen bir nişane olarak anlaşılmalıdır.⁷⁷⁰

4.2.11. Kanaat

Kanaat lügat mânası olarak, elinde olanla yetinmek,⁷⁷¹ kendisine takdir edilen nasibine rıza göstermek,⁷⁷² kendi payına düşene razı olmak,⁷⁷³ aslî ihtiyaçlardan en azına razı olmak,⁷⁷⁴ iffetini koruyarak fazla ısrarcı olmadan isteyen, az da olsa verildiği zaman alıp onunla iktifâ eden⁷⁷⁵ mânalarına gelmektedir.

İstilahî olarak kanaat, alışmış olduğumuz ihtiyaçlarımızın yokluğunda sükûneti muhafaza etmektir.⁷⁷⁶ İnsanın hayatını idame edebilmesi için en asgari düzeydeki zaruretler haricindeki diğer arzu ve isteklere yaklaşılmaması, aşırıya kaçılmamasıdır.⁷⁷⁷ Kanaat sahibi, isterken ısrarcı olmayan, Allah tarafından gönderilen nimete razı olandır.⁷⁷⁸

⁷⁷⁰ Muhammed, 47/7.

⁷⁷¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 191.

⁷⁷² Cürcani, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 77.

⁷⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/298.

⁷⁷⁴ el-İsfahani, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 869.

⁷⁷⁵ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 408.

⁷⁷⁶ Cürcani, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 77.

⁷⁷⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 191.

⁷⁷⁸ el-İsfahani, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 869.

Kur'ân-ı Kerîm'de 'kanaat' ile ilgili olarak 'kâni' kelimesi Hac sûresinde⁷⁷⁹ 'bir kimseden maddî yardım isteyen' anlamında,⁷⁸⁰ 'ihtiyacını gizleyerek veya gizlemeyerek isteyen' mânasında zikredilmiştir.⁷⁸¹

Bunun yanında kanaat birçok âyette övülmüş, dünya malına muhabbet ve hırs da hoş görülmemiş, yerilmiştir. Allah yolunda hizmet ederken, dünyalık için fırsat bulamayan, ihtiyaçları olmasına rağmen yoksulluklarını gizleyerek kimseden bir şey istemeyen müminlerden, onların şeref ve izzetlerinin korunup kollanılması gerektiğinden bahsedilmektedir.⁷⁸²

Kur'ân-ı Kerîm'de eli ne çok açık ne de çok sıkı, ikisi arasında bir yol tutulmasını,⁷⁸³ israf etmemeye dikkat edilmesini,⁷⁸⁴ malın fazlasının infak edilmesini söyleyen âyetler dolaylı olarak kanaati konu almaktadır.⁷⁸⁵

Hadîs-i şeriflerde ise asıl zenginliğin kanaat, yani gönül tokluğu olduğunu belirterek,⁷⁸⁶ yeteri kadar geçimini sağlayan ve nimete kanaat edenlerin kurtuluşa erecekleri bildirilmektedir.⁷⁸⁷ Dünya malının çok çekici olduğunu, fakat onu yedikçe doymayan, tamahkâr bir zihniyetle hırslanarak almanın bereketi yok edeceğini, bilakis kanaatkâr olmanın malı bereketlendireceğini bildiren hadisler de mevcuttur.⁷⁸⁸

Bazı sûfî ve mutasavvıflar da kanaat konusunda muhtelif tespit ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

⁷⁷⁹ el-Hac 22/36.

⁷⁸⁰ Mustafa Çağrıncı, "Kanaat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/289.

⁷⁸¹ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 408.

⁷⁸² el-Bakara 2/273.

⁷⁸³ el-İsrâ, 17/29.

⁷⁸⁴ el-Furkân, 25/67.

⁷⁸⁵ el-Bakara, 2/219.

⁷⁸⁶ Buhârî, Rikak 15; Müslim, Zekât 130.

⁷⁸⁷ Müslim, Zekât 125. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd 35

⁷⁸⁸ Buhârî, Vasâyâ 9, Cihâd 27, 19, Rikak 7, 11; Müslim, Zekât 96.

İsmâil Rusûhî Ankaravî'ye göre kanaat, tükenmez bir hazine, zahmetsiz bir servettir ki zaruri olanlarından fazla şehvât-ı nefsâniyye ve temettuât-ı cismâniyyenin terkinden ibarettir.⁷⁸⁹

Süleyman ed-Dârânî demiştir ki; kanaat, alışılan nimetlerin yokluğuna sükûnetle karşılık vermektir. Vera zühdün bidâyeti olduğu gibi, rızanın da bidâyeti kanaattir.⁷⁹⁰

Ebû Bekir el-Merâğî, akıllı Müslümanın dünya amelîyesi, arzu ve isteklerine kanaat ve tehir etme ile çare bulduğunu söylemiştir.⁷⁹¹

Ebû Hâzim, bir gün kasap dükkânının önünden geçerken kasap, etinin besili olduğunu söyleyerek almasını istemiştir. Ebû Hâzim eti alacak parası olmadığını söyleyince kasap, ben para hususunda sabrederim demiştir. Nefsimin sabrını senin sabrından daha hayırlı buluyorum diyerek bu teklifi geri çeviren Ebû Hâzim, azık bakımından vâriyeti az ve halka çokça yardım eden kimselerin yüksek kanaat sahibi olduklarını söylemiştir.⁷⁹²

Bir adam zamanın birinde, bir dere kenarında suya düşen sebzeleri alıp yiyen bir hâkim görmüştür ve ona; sultanın yanında onun hizmetinde bulunsaydın bu sebzelere muhtaç olmazdın demiştir. O da; sen de benim gibi bu sebzeleri yeseydin sultana muhtaç olmazdın karşılığını vermiştir.⁷⁹³

Hücvîrî de, sûfî ve mutasavvıfların Cenâb-ı Hakk'a güvenip, bütün ihtiyaçlarını O'ndan istediklerini, gayrısından medet ummadıklarını, Allah'tan başkasına talepte bulunmanın O'ndan ümidi kesip, yüz çevirip başkalarına yönelmek olduğunu, bu durumdaki kuldandan da Allah'ın yüz çevirme tehlikesinin ihtimalini belirtmiştir.⁷⁹⁴

⁷⁸⁹ Ankaravî, *Nisâbü'l-Mevlevî*, 137.

⁷⁹⁰ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, (İstanbul: Kervan, 1978), 2/271.

⁷⁹¹ Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*, 2/271.

⁷⁹² Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*, 2/271.

⁷⁹³ Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*, 2/272.

⁷⁹⁴ Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb* (Kahire: Mektebetüs Sekafetid Diniyye, 2007), 395.

İbrâhim bin Ethem, kalplerimizin üç engelini; kendi mülkiyetindeki mal ile mesrur olmak, mal elinden gidince veya ulaşamadığında müteessir olmak ve methedilmekten hoşlanmak, olduğunu söylemiştir.⁷⁹⁵

İsmâil Rusûhî Ankaravî’ de; “Tamahkâr kul, köle, kanaatkâr kul hürdür” demiştir.⁷⁹⁶

Şefik Can, öğrencilik döneminde, eski fişek kutularından çanta yapıp kullanıyor, bir sınıf öğrenciyle bir gaz lambasının ışığında güçlkle ders çalışıyor, çeyrek tayınla karnını doyuruyor, otlardan yatak yapıp üzerinde ince bir battaniye ile yatıyordu.⁷⁹⁷

Can, tüm bu imkânsızlıklara rağmen haline şükretmekte, Allah’ın takdirine razı olmaktadır. Çünkü rızanın ilk basamağı kanaattir. Can’a göre Allah’ın kahır ve celâlini gösteren belâ ve musibetlerin, lütuf ve cemalini gösteren nimet ve güzelliklerin hamd-ü sena ile karşılanması ve Allah’ın verdiklerine razı olunması gerekmektedir.⁷⁹⁸

Çocukluktan itibaren yokluk çekmiş olan Can, bu tecrübenin hayatına kattıklarını güzel bir biçimde özümsemiştir. Can’a göre nefis ve akıl, kanaatkâr olmayan insanı talimatlar vererek yönlendirir, kişinin ihtiyacı olan her şeyi meşrû veya gayr-ı meşrû yollarla elde etmesini sağlar. Can, bu şekilde dünyanın büyüüne kapılan insanın asıl amacından uzaklaştığını vurgulamaktadır.⁷⁹⁹

Can, İstanbul’daki evlerinin yanında bir barakada yaşayan fakat, yoksulluğuna rağmen çok mutlu olan Musevî Luis Efendi’den bahsetmektedir. Luis Efendi, çöplükleri karıştıran, bulduğu eski eşyaları satıp karnını doyuran, atık malzemelerden yaptığı bir yatakta yatan, buna rağmen gayet neşeli, şarkılar söyleyen mutlu bir insandır. Can’ın, Luis Efendi ile yaşadığı bir diyalog şu şekildedir: Bir gün “Senin hiç derdin yok mu?” diye sorduğunda Luis Efendi şöyle cevaplar; Niye olsun ki, Cenâb-ı

⁷⁹⁵ el-Mekkî, *Kalplerin Azığı Kûtu’l-Kulûb*, 2/446, 447.

⁷⁹⁶ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcû’l-Fukarâ Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, çev. Safi Arpağuş, (İstanbul: Vefa Yayınları, 2008), 235.

⁷⁹⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 55.

⁷⁹⁸ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 246.

⁷⁹⁹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 406.

Hakk bazı insanlara yoksul ve perişan oldukları halde mutluluğu ve huzuru bahşediyor.⁸⁰⁰

Can, bu olaya binaen dünya nimetlerine aşırı istek ve hırsı olmayan insanların aza kanaat ettiklerinden, ellerinde olmayan için üzülop hayıflanmadıklarından, başkalarının elindeki için haset etmediklerinden mutluluğun yolunu bulduklarını düşünmektedir.⁸⁰¹ Can, kanaatin Allah'ın has kullarına bahşettiği bir huy ve lütuf olduğunu ve herkeste bulunmadığını söylemektedir.⁸⁰² Çünkü “gerçek zenginlik mal çokluğu değil gönül tokluğudur.”⁸⁰³

Can'ın kanaat erbabı şahsiyetlerinden biri de komşuları olan ve yıkık bir evin altında oturan Şemseddin Efendidir. Geçimini bahçesinde yetiştirdiği ürünlerden sağlayan Şemseddin Efendi, kesilip yenilecek olan bir kuzuyu muhtaç olmasına rağmen satın alıp kurtaracak kadar da merhametlidir. Şemseddin Efendi kibar, zararsız, temiz ruhlu ve kanaatkâr biridir. Kendi halinde, zararsız, geçimini meşrû yollarla sağlamaya çalışan yoksul ve ihtiyaç sahiplerinin mekânlarında gözleri bulunan hırslı insanlar, maalesef Şemseddin Efendi'yi de birçok kez yerinden etmiş, fakat konakladığı yerlerden kovuldukça Can ona, yeni bir ikamet bularak yardımcı olmuştur.⁸⁰⁴

Can, İstanbul Sirkeci'de Büyük Postane'nin arkasındaki camide öğle namazlarına gittiğinden ve oraya hamalların da namaz kılmak için geldiklerinden bahsetmektedir. Sirtına semer vurup başkalarının yüklerini taşıyan hamalların zenginlerin mallarında gözleri olmadığını söylemektedir. Dilenmek yerine, camide Allah'a el açıp O'ndan istediklerini, ümit kesmeyip beş vakit bu direnci zinde tuttuklarını ve hallerine şükrettiklerini bildirmektedir.⁸⁰⁵

⁸⁰⁰ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 143.

⁸⁰¹ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 143.

⁸⁰² Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 403.

⁸⁰³ Buhârî, Rikak 15; Müslim, Zekat 130.

⁸⁰⁴ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 143.

⁸⁰⁵ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 134.

Can, bahsettiğimiz şahsiyetlerden öğrendiği kadarıyla kanaatin, Allah'ın kullarına bahsettiği büyük bir nimet olduğuna, bunu da şükredip Allah'a güvendikleri için Cenâb-ı Hakk'ın sevdiği kullarına bir hediye olarak lütfettiğine iman etmektedir.⁸⁰⁶

Bu güzel erdemi hayatında uygulayan Can, masonların teklifini kabul etmeyerek rahat ve konforlu bir hayatı elinin tersiyle itmiş,⁸⁰⁷ Vize'de ambardan sorumlu olarak her şey elinin altındayken tevessül etmeyip maaşıyla iktifâ etmiştir.⁸⁰⁸

Halimizden memnun olmamak, ulaşamadığımız nimetler için sızlanmak dostu düşmana şikâyet etmek gibidir diyen Can, bir nimet varsa onun bir külfeti, bir rahatlık varsa onun da bir zahmeti olduğunu söylemektedir. Can'a göre, bizden daha kötü durumda olanlara bakmalı, halimize şükretmeli ve bize verilenlere kanaat etmeliyiz.⁸⁰⁹

4.2.12. Halvet, Çile, Erbaîn

Halvet, bir tenhada, kimsenin olmadığı bir yerde yalnız kalmak, bir köşeye çekilmek, insanlardan ayrı münzevî bir hayat sürmek,⁸¹⁰ melek olsun, insan olsun hiçbir varlığın araya girmeden, dış dünya ile bağlantının kesilip, Allah ile sırlı bir beraberlik içinde bulunmak,⁸¹¹ yalnızlığı seçerek karanlık ve dar bir yerde Hak ile gizli konuşmak mânalarına gelmektedir. 'Çile (Farsça çil, kırk)' veya 'erbaîn (Arapça, kırk)'⁸¹² olarak da ifade edilen halvet, süreleri veya muhteviyatı açısından farklılık arz etmekle beraber, Halvetîlik dışındaki diğer tarikatlarda da bir eğitim metodu olarak kullanılmaktadır.⁸¹³

⁸⁰⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 4/240.

⁸⁰⁷ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 328.

⁸⁰⁸ Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 154, 155, 156.

⁸⁰⁹ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 453.

⁸¹⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 135.

⁸¹¹ Cürcanî, *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 62.

⁸¹² Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2019), 121.

⁸¹³ Rahmi Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, (İstanbul: Petek Yayınları, 1984), 67.

Mevlânâ'nın, bilinen halvet uygulamasıyla sülûk ederken, Şemsi Tebrîzî'nin tavsiye ve emri ile bunu halkın içinde devam ettirmesi, bazılarının uzun seyahatlerle, bazılarının toplumda ağır ve sıkıntılı işlerle ahlâkî melekeleri kazandırmaya çalışması, halvet örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸¹⁴

Tasavvufta ise şeyhin, müridi, Cenâb-ı Hakk ile daha fazla yakınlaşması, dünyevî meşgalelerden uzaklaşması, kendini muhasebe etmesi, nefsinin terbiye etmesi, kalbinde ve zihninde Allah'tan gayrısını barındırmaması, zorlukların üstesinden gelmesi için halvethâne, çilehâne veya benzeri bir yerde eğitime tâbî tutmasıdır. Burada mürid şeyhi tarafından gözetim altında tutulmakta, rüyaları, evrâdı, ezkârı şeyhi tarafından takip edilmekte,⁸¹⁵ süflî özelliklerinden arınarak, benliğinden sıyrılarak Allah'ın ahlâkıyla muttasıf hale gelmesi için mânevî bir talim ve terbiye görmektedir.⁸¹⁶

Halvet, zühd hayatını tercih eden mutasavvıfların karakteristik bir uygulaması haline gelmiştir. Bu yöntemi en abartılı şekilde kullanarak bir ağaç kütüğünde kırk erbaîn (bin altı yüz gün) halvette bulunan şeyh Ekmelü'd-dîn Lahcî gibi,⁸¹⁷ halveti bidat ve sünnet olarak ikiye ayıran, ilgili hadislerin çoğunun zayıf veya uydurma olduğunu söyleyen İbn-i Teymiyye gibi, sohbetin halvetten daha faziletli olduğunu söyleyen Said bin Müseyyeb gibi âlim ve zâhidler de bulunmaktadır. Bazıları da halvet, sohbet ve hizmeti birlikte icra etmişlerdir.

Bir mürid, halvette iken dünyevî işlerle uğraşırsa, kendi içerde aklı dışarda olursa, burada kaç gün kalırsa kalsın o müridin halvette olduğu söylenemez. Bilakis halkın içinde bulunan bir kimsenin de halvette olmadığı söylenemez. Çünkü Nakşîlerde çok meşhur olan "Halvet der Encümen" sözü Halk içinde Hakk'la beraber olmayı anlatmaktadır. Halk arasındaki 'el karda, gönül yarda' sözü bunu çok güzel ifade etmektedir.⁸¹⁸

⁸¹⁴ Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, 68.

⁸¹⁵ Ögke vd., *Tasavvuf El Kitabı*, 228, 229.

⁸¹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 61.

⁸¹⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 136.

⁸¹⁸ Süleyman Uludağ, "Halvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/386, 387.

Mürid veya sâlikin, şeyhinin onayı ile başladığı halvete onun yönlendirmesiyle devam ederken, bazı davranışlarına da dikkat etmesi gerekmektedir. Mürid susmalı veya hizmetini gören kişi ile dahi zaruri durumlarda ve az konuşmalıdır. Çünkü dilin afetlerinden, günahlardan (yalan, gıybet, iftira, suizandan) korunmak ve enerjisini mâlâyani ile tüketmemek için kendini alıştırmayı, halka karıştığı zaman da bu durumu âzami derecede muhafaza etmesi gerekmektedir. Halvetin önemli âmilllerinden biri de sâlikin tedricen aç ve susuz bırakılmasıdır. Bu sayede sâlikin nefsi duyguların coşkunluğundan kurtularak tahammül ve sabrı âzamî derecede tecrübe etmesi, kalbinin saflaşıp mükâşefeye açık bir hale gelmesi ümit edilmektedir. Açlık ve susuzluğun, evrâd ve ezkârını yapamayacak kadar takatsizliğe yol açmamasına dikkat edilmelidir. Bunun yanı sıra sâlik, ‘uzlet’ (insanlardan ayrı yaşama) alışkanlığı kazanırken, insanların şerrinden korunduğunu düşünerek kibre kapılmamalı, kendi şerrinden insanları koruduğunu düşünmelidir. Halveti, az uyuyarak, çok ibadet, zikir ve tefekkürle geçiren sâlik, şeyhinin onayı ile halvetten çıkmaktadır.⁸¹⁹

Kur’ân-ı Kerim’de halvet birçok âyette⁸²⁰ ‘gelip geçmek’ ve ‘baş başa kalmak’ anlamında kullanılmıştır.⁸²¹ Kur’ân’da, Cenâb-ı Hakk’a kulluk için dünya meşgalesini terk ederek, insanlardan uzaklaşarak O’na yönelmemizi buyuran âyetlerle ilişkilendirilmiş,⁸²² halvet ve kırk gün olması hasebiyle gün sayısı, Hz. Mûsâ’nın Tur Dağı’nda Allah’la görüşmesi ve bu süreyi bildiren âyetlerle⁸²³ açıklanmıştır.

Halvet, peygamberlikten sonra ortaya çıkan bir sünnet değildir. Efendimiz (SAV) ilk emir gelmeden önce Hira Nur Dağı’na sıkça gider uzun süre orada kalırdı. Kureyşliler bu durumu biliyor ve ‘Muhammed (SAV) Rabbine âşık oldu’⁸²⁴ diyorlardı. Hadîs-i şeriflerde halvetle ilgili olarak, Allah için ihlâsla kırk gün sabahlayanın,

⁸¹⁹ Gül, “Tasavvufî Bir Kavram Olarak Halvetin İnsânî Boyut Açısından Kur’ân ve Sünnete Dayalı Olarak Değerlendirilmesi”, *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi*, 2020/7, (Aralık, 2020): 67-70.

⁸²⁰ el-Bakara 2/76; el-Fatır, 35/24; Yûnus, 10/102; el-Fussilet, 41/25.

⁸²¹ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lügati*, 190.

⁸²² el-Müzzemmil, 73/8-10.

⁸²³ el-Âraf 7/142, 143.

⁸²⁴ İzzeddîn Mahmud bin Ali el-Kâşî en-Natanzi, *Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye Tasavvufun Ana Esasları*, çev. Hakkı Uygur, (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010), 166.

kalbindeki sırların ve güzelliklerin diline yansıtacağı,⁸²⁵ insanlardan uzaklaşmanın afiyet olduğu⁸²⁶ buyurulmaktadır.

Kalpte bulunan, Cenâb-ı Hakk'ın müşahedesine engel olan perdeler halvet süresince tek tek açılmaktadır. Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in (SAV) gençliğinde de az yiyecek, çok tefekkür ve tâatle insanlardan ayrı uzlete çekilmesi, halvetin mârifet yolcusu Hak âşıklarına müstehap veya vâcip olduğuna delil olarak ileri sürülmektedir.⁸²⁷

Halvet, uygulanan maddî ve mânevî perhizlerle nefsi eriten, insanı süflî özelliklerinden temizleyen bir pota gibidir.⁸²⁸

Zünnûn el-Mısırî, kişiyi ihlâsa yaklaştırması bakımından halvetten daha etkili bir uygulama bilmediğini, halvete muhabbet besleyen ihlâs ve doğruluğa mâlik olduğunu söylemiştir.⁸²⁹

Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir; “Mânevî olarak bu zaman vahşet zamanıdır. Kim dininin sağlam kalmasını, kalbi ve bedeninin mutluluğunu murad ederse uzlete çekilmeli halveti seçmelidir.”⁸³⁰

Ebû Temîm el-Mağribî demiştir ki; “Halvette, kalpte Allah'ın zikri dışında ne gibi düşünce ve istek varsa hepsi tasfiye edilmeli, Allah'ın isteğinden başka bütün arzulardan uzak olup elini onlardan çekmelidir. Aksi halde bu halvet onu belâyâ sürükler.”⁸³¹

Bir gün Ebû Bekir Varrak'ı ziyarete gelen bir adam, kendisinden nasihat istemiş, O da; “Her iki dünyanın iyilik ve bereketini halvete çekilmek ve servetin azlığında, şerrini de kalabalıklara karışmakta gördüm” demiştir.⁸³²

⁸²⁵ Aclunî, Keşfu'l-Hafâ, c. II, s. 224; Cami'us-Seadat, c. II, s. 202.

⁸²⁶ Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No; 4052; Bkz. Buhari, Rikak, 34; İbni Mace, Fiten, 13.

⁸²⁷ el-Kâşî, *Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye Tasavvufun Ana Esasları*, 168.

⁸²⁸ el-Kâşî, *Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye Tasavvufun Ana Esasları*, 168.

⁸²⁹ Suhreverdi, *Avârifü'l-Meârif Gerçek tasavvuf*, 267.

⁸³⁰ el-Kâşî, *Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye Tasavvufun Ana Esasları*, 166.

⁸³¹ Suhreverdi, *Avârifü'l-Meârif Gerçek tasavvuf*, 271.

⁸³² Suhreverdi, *Avârifü'l-Meârif Gerçek tasavvuf*, 272.

Şiblî (ra) kendisinden öğüt isteyen bir adama yalnızlığı, kendi köşesine çekilmeyi, ibadetle meşgul olmayı, tavsiye etmiştir.⁸³³

Ebû Muhammed, insanların hayır olarak murad ettiği bütün güzelliklerin şu dört özellikte cem olduğunu söylemektedir: Killeti taâm, killeti kelâm, killeti menâm ve uzlet.⁸³⁴

Bireysel açıdan insanları dinî bilgiye ve ahlâkî olgunluğa erdirmek, toplumsal olarak da Allah'ın dinine, vatana, devlete ve milete faydalı olmalarını sağlamak amacıyla olan tasavvufî teşekküller, her meşrepten insanı kabul etmesinden dolayı onların talimi için halveti, oldukça gerekli görmektedirler. Fakat bu görüşe katılmayan fakih ve muhaddisler olmakla beraber bazı sûfiler de onlara dahil olmuştur.⁸³⁵ İslâm'da ruhbanlık emredilmemiştir.⁸³⁶ Halvet, (çile veya erbaîn) bir mücadele, bir tezkiye, bir nefis terbiyesi eğitimidir. Allah'ın bahşettiği nimetleri kendimize haram kılma, dünya'dan kaçma, mükellefiyetlerden uzaklaşma değil, iş ve ilişkilerimizde olması gereken İslâmî tutumumuzu belirginleştirme aksiyonudur.⁸³⁷ Nitekim buna bağlı olarak Sühreverdî, nefsin telkinleri çoğalıp edebe muğayyir hasletler dervişlerin ruhlarını baskıladığında, mâsivâdan sıyrılıp Allah ile beraber olma halini sevdikleri ve bu hali korumak istedikleri için halvete gereksinim duyduklarını söylemektedir.⁸³⁸ Bu meydana halvetten muradları keramet veya keşif olanları da tenkit etmektedir.⁸³⁹

Halvet kavramının Mevlevîlik'te karşılığı 'çile' ve süresi de bin bir gündür. Henüz çile çıkarmamış ve bağlılığını bir ahitleşme olan 'ikrar verme' ile tasdikleyip tam olarak intisap etmemiş olan muhibbâna 'can' diye hitap edilmektedir. Çile, yukarıda zikrettiğimiz klasik kırk günlük halvetten ayrı olarak (son talim olan on sekiz

⁸³³ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif Gerçek tasavvuf*, 267.

⁸³⁴ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Kalplerin Azığı*, 2/393.

⁸³⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 529.

⁸³⁶ el-Hadid 57/27.

⁸³⁷ Ögke vd., *Tasavvuf El Kitabı*, 228, 229.

⁸³⁸ Sühreverdî, *Gerçek tasavvuf Avârifü'l-Meârif*, 263.

⁸³⁹ Sühreverdî, *Gerçek tasavvuf Avârifü'l-Meârif*, 311.

günlük hücre çilesi dışında) mevlevîhânedede, mutfakta, pazarda, hizmet edilebilecek her yer ve her işte bir eğitim süreci olarak uygulanmaktadır.⁸⁴⁰

Büyük savaşlar görmüş, yokluk ve imtihanlardan geçmiş olan Şefik Can, çileden bahis açılınca çok sevdiği Sa'dî'den söze başlamaktadır.

“Herkes kendi Kaderi icabı bir çileye tutulmuştur,
Hiç kimseye dört başı mâmur olma berâtı verilmemiştir.”
Sa'di-i Şirâzi (ö.1209)

Can, 1925'te Tekke ve Zâviyeler kapatıldığı ve o senelerde lise talebesi olduğu için çile (halvet) gibi bir eğitime tâbî tutulmamıştır. Herkesin dünya hayatında kendi zâviyesinde çile doldurmakta olduğunu söyleyen Can; “Çilesiz insan var mıdır ki? insan asıl çileyi dergâhtaki çileye girmeden çeker” der.⁸⁴¹

Can'ın hocası Tâhirü'l-Mevlevî de çile ile ilgili olarak şöyle demiştir: “Birader, çile âlemi hakikaten başka bir âlem, ben de evvelce Mevlevî muhibbi idim, çoğunlukla dergâhta yatar kalkardım fakat bu neşeyi bulamazdım. Sözüme darılma da çilekeş olmadan bu neşeyi bilemezsin. Evvelce ilme'l-yakîn idim şimdi ayne'l-yakîn oldum.”⁸⁴²

Ahlâkını güzelleştirmek, mânevî sıkıntılarına çare bulmak isteyenler çektikleri çilenin bir sonucu olarak dergâhlara gelip yüz sürmektedirler. İnsan istikametten ayrıldığı zaman bu durumdan rahatsız olmakta, içindeki ilâhî emanet kişiyi uyarmaktadır. Bir huzur arayışına giren kişi mânevî hastalığına şifa ararken, zaten çileli olan insan bunu gidermek için başka bir çileye talip olmaktadır. Can'ın, çilenin aslı dergâhtan öncedir sözü bu sıkıntıya ve sancılı arayış sürecine işaret etmektedir.

Can, çile ile ilgili olarak böyle bir uygulamanın Hristiyan rahiplerinin işi olduğunu, İslâm'da ruhbanlığın⁸⁴³ olmadığını, daha sonradan tarikatlara bidat olarak sirayet ettiğini söylemektedir. Fakat, bizdeki çilelerin (halvetlerin) bir eğitim, imtihan

⁸⁴⁰ Selçuk Eraydın, "Çile", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/316.

⁸⁴¹ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 59.

⁸⁴² Olgun, *Çilehâne Mektupları*, 33.

⁸⁴³ Ruhbanlık: Hristiyan rahiplerin görevi. Evlenmeden, dış dünyadan ayrı olarak yaşama durumu.

ve deneme süreci olduğunu, dergâha kabul edilen kişinin olgunlaşması için böyle bir yol izlendiğini vurgulamaktadır.⁸⁴⁴ Can, dervişin, halvete ilk zamanlarda ve bir de eğitimin ortalarında girdiğini belirtmektedir.⁸⁴⁵

Can, nefisle yapılan büyük bir savaş olan halvetin⁸⁴⁶ kapsadığı riyâzet ve mücahede ile insanların melekler gibi bir hâlet-i ruhiyeye sahip olacakları görüşündedir.⁸⁴⁷

Mevlevîhânelerde, kırk günlük halvetlerden farklı olarak Mevlevîliğe has olan bazı hizmet ve merasimlerin bulunduğunu belirten Can, yeni gelen dervişin, abdest alınan yerlerin temizliği gibi, mutfakta, meydanda, dergâhın tüm alanlarında hizmet ederek âdap ve erkân öğrenirken nefisini tezkiye edip yavaş yavaş olgunlaştığını belirtmektedir.⁸⁴⁸ Kadı Mahmud'u, Aziz Mahmud Hüdâyî yapan da bu olgunlaşma süreci değil midir? O, Hz. Üftâde'nin işaretiyle dünyayı elinin tersiyle itmiş, üç gün üst üste bir elmayı koklayarak iftar etmiş, pazarda ciğer satmış, abdesthâne temizlemiş, bir an halinden gafil olduğunda nefisini tahkir için sakalıyla helayı temizleyecekken imtihanda muvâfık olmuştur.⁸⁴⁹

Peygamberler haricinde kimse günah işlemekten korunmuş değildir. İnsan her an günah işleme alternatifi ile karşı karşıyadır. Ne kadar riyâzet yapsa, çile de doldursa bir anlık gaflet geçmişte yapılan bütün güzel amelleri ve âhireti berbat edebilir. Can, yetmiş bin müridi olmasına rağmen, bir Ermeni kızına âşık olduğu için dinini değiştirip domuz çobanlığı yapan Şeyh San'an'dan bahsederek; bu çileler insanın olgunlaşması için güzel bir başlangıç ve eğitim olsa da insanı tamamen kemâle erdirmiyor düşüncesindedir. Sühreverdî'nin, nefis ve şeytanın telkinleri arttığı zaman halvete ihtiyaç duyulduğunu söylemesi Can'ın bu görüşünü desteklemektedir. Her ikisi

⁸⁴⁴ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 60.

⁸⁴⁵ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 3/147.

⁸⁴⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 6/304.

⁸⁴⁷ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 393.

⁸⁴⁸ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 60.

⁸⁴⁹ Hasan Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 25.

de halvetin nihayete eren bir uygulama değil, karşılaşılan zafiyetleri haber veren ve uygun müdafaa ile mukabele yollarını öğreten bir tecrübe olduğu görüşündedir.⁸⁵⁰

Can, hemen hemen bütün dinlerde sevap ve günahları yazan, İslâm'daki kirâmen kâtibîn gibi meleklerin varlığından bahsederek, nefs-i emmarenin yap, nefs-i levvamenin yapma dediğini belirterek bizim günahlarımızı kendi vicdanımızın yazdığını söylemektedir.⁸⁵¹ İçimizdeki iyi-kötü, nefs-ruh, rahmânî-şeytani çekişmeye dikkat çeken Can, bu savaşı kaybedenin, ne kadar çile de doldursa yeri gelince her türlü işi yapabileceği görüşündedir. Kişinin en büyük mürşidinin kendinde bulunan ilâhî emanet olduğunu söyleyen Can, Peygamberimiz gibi her gün istiğfarda bulunarak, insanlığımızın ve acziyetimizin idrâkinde olduğumuz vakit o ilâhî nefhanın bizi doğru yola sevk edeceğini vurgulamaktadır.⁸⁵²

Can, kâmil insanların halktan uzaklaşarak bir yerde inzivaya çekilmekten ziyade, halkın arasına karışıp onları irşad etmeleri gerektiğini söylemektedir.⁸⁵³

Velîlerin dünyaya dair işlerini yaparken âhireti unutmayan, ona göre amel eden kimseler olduğunu belirtmiştir.⁸⁵⁴ Bu yönüyle halvetten daha çok celvetin önemini vurgulamaktadır.

⁸⁵⁰ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 61.

⁸⁵¹ Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 62.

⁸⁵² Küçük, *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*, 63.

⁸⁵³ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî Hikayeleri*, 245.

⁸⁵⁴ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî hikayeleri*, 224.

SONUÇ

Bu çalışmamızda, 1908-2005 yılları arasında yaşamış Mevlevîlik geleneğinin güzide temsilcilerinden son mesnevîhan Şefik Can'ın hayatı, eserleri tasavvufî görüşleri incelenmiştir. Çalışmamızı önemli kılan hususlardan biri Can'ın, Osmanlı'nın son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki siyasî, ekonomik, sosyal ve dinî bakımdan çalkantılı bir süreçte yaşamasıdır.

Erzurum Tebrizcik doğumlu Can, örgün eğitimine devam ederken aynı zamanda müftü olan babasının tadrîsâtından geçerek Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Küçük yaşlarda çocuk şarkılarıyla değil, Mevlânâ'dan, Sa'dî'den ve Tâhirü'l-Mevlevî'den beyitler ezberleyerek eğlenen Can, tasavvufî kişiliğini ilim ve irfan ehli bir ailede yetişmesine borçludur.

Askerî okullarda öğrenim gören Can, içindeki ilim ve insan sevgisi ağır basınca asıl yapmak istediği mesleğin öğretmenlik olduğuna karar vermiş, babasının izni ve komutanlarının onayını aldıktan sonra, başarılı bir öğrenim süreci ve mülâkat neticesinde edebiyat öğretmeni olmuştur. Öğrencisi olduğu Kuleli Askerî Lisesi'ne atanan Can, hocası Tâhirü'l-Mevlevî'nin gözetiminde stajyer olarak göreve başlamıştır.

Can, Mevlevî dedesi Tâhirü'l-Mevlevî'yi maddî ve mânevî hocası kabul etmiş, onun müridi gibi hareket ederek hiç yanından ayrılmamaya özen göstermiştir. Beraber oldukları müddetçe her türlü çalışmasına, sohbet ve faaliyetlerine Can'ı dahil eden Tâhir Bey, bildiklerini öğretip onu halifesi gibi yetiştirmiştir.

Çalışkanlığı ve ahlâkıyla göz dolduran Can, tasavvufa iştiağından dolayı nerede bir zâhid ve sûfinin haberini alsa muhakkak ziyaret edip feyz ve bereketinden istifade etmeye çalışmaktadır. Bu arayış ve yolculuğunda birçok tarikat büyükleriyle de yolları kesişmiş, Tâhir Bey'den sonra Bahâriye Mevlevîhânesi şeyhi Midhat Bahârî'ye bağlanmıştır. Bahârî'nin vefatından sonra da ders almak ve hizmet etmek suretiyle Mahmut Sami Efendi'nin yakınında bulunmuştur.

Can, birçok Mevlevî büyüğünden mesnevîhanlık icâzeti almış, şeyhi Midhat Bahârî'nin vefatından sonra şeyhlerinin vasiyeti üzerine Mesnevî derslerine başlamış, ömrünü buna adanmış ve son günlerine kadar Mesnevî derslerine devam etmiştir.

Başlangıçtan itibaren hayatı, şahsiyeti, eserleri ve fikirleri hakkında bilgi verdiğimiz Mesnevîhan Şefik Can Dede, ilim ve irfan serüveninde tıpkı bir arının her çiçekten bal alması gibi Cenâb-ı Hak tarafından içgüdüsel olarak nasıl programlandıysa her türlü çiçeğe konmuş, onlardan nektarını alıp kendi balını yapmayı başarmıştır. Bu lezzetlerin menbağı olarak da en son Mevlânâ'nın bahçesinde karar kılmıştır.

Can, Müslüman olmayan veya itikâdı zayıf kimselerden dahi Allah'ın onlara bahsettiği ilâhî bir lütufla meydana getirdikleri ilmî, kültürel veya sanatsal bütün ürünleri kendi mânevî süzgeçimizde damıtarak almamızın menfaatimize olacağını bizlere göstermektedir. Panteist olan birinin eserini okumayla panteist olmadığını ama onda kendi serüveni içerisinde insanlık ve hakikate, aşka ve muhabbete dair bir şeyler bulduğunu, hem bilgilenip hem de haz aldığını bizlere söylemektedir. Can, eser ve müessirlere bu gözle bakmamız gerektiğini vurgulamaktadır.

Can'ın, hakikat arayışına öncelikle felsefe, mitoloji, edebiyat ve şiirle başladığını, Yunan, Roma, Rus vb. gibi yabancı eserleri incelediğini ve bunları köklerinden gelen sahil dinî bilgi, ihlâs ve samimiyetle sentezlediğini müşahede etmekteyiz. M. Kemâl'i, Sultan Abdülhamid'i ve Sultan Vahdettin'i sevdiğini, fakat partizan bir duruşla herhangi birini külliyen reddetmenin doğru olmadığını bizlere söylemektedir.

Mevlevî, Nakşî, Uşşâkî, Melâmî, Cerrâhî, Alevî ve Sünnî ayırtırmadan hepsini sevebilen ve hoşgörüyü tümünü kucaklayan Can, tanıştığı ve bildiği tasavvuf büyüklerinin hepsinden ayrı bir muhabbet, tavır ve bilgi almıştır. Harf inkılâbından sonra, Arap harfleriyle yazılmış kitapları yakan hocasına bile bu davranışından dolayı kin gütmeyip tecrübeli iyi bir hoca ve asker diyen Can, İslâm'ın ahlâkıyla, Mevlânâ'dan öğrendikleriyle iyi bir asker ve Mevlevî olduğunu göstermektedir.

Can, Mevlânâ ve onun gibi mümtaz nice şahsiyetlerin insanlığa ve Allah'ın dinine fayda sağlayacak her türlü öğretisini sonraki kuşaklara aktarmayı da vazife edinmiştir. Can, hizipçiliğe kapılmadan, maddî ve mânevî lehimize olan durumları iyi tahlil ederek önyargılardan arınmış bir zihniyetle okumaların yapılması ve bunun aşk düzeyinde olması gerektiğini bizlere öğretmektedir.

Mevlevîler tarafından sertarik kabul edilen Can, kendi döneminde Mevlânâ öğretisini sahil kaynaklardan öğrenebileceğimiz, hayata yansımaları canlı olarak

görebileceğimiz, çağın getirdiklerine göre tasavvufî düşünceyi güncelleyebileceğimiz bir otorite olmuştur. Bu değer, eserleri ve öğrencileriyle hala aramızda yaşamakta ve kubbedeki sedasını Hayat Nur Artıran Hanımın Mesnevî sohbetleriyle devam ettirmektedir. Hayat Nur Artıran Hanımın Mesnevî sohbetleri, İstanbul Sultanahmet'te bulunan Türk Edebiyatı Vakfı toplantı salonunda en az iki haftada bir olmak üzere devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- İyaz, Kâdi. *Şifâ-i Şerif Eş-Şifa bi Târifi Hukuki'l-Mustafa*. çev. Naim Erdoğan-Hüseyin S. Erdoğan. İstanbul: Bedir, 2017.
- Abdülkâdir-i, Geylânî. *Fethü'r-Rabbanî İlâhi Armağan*. çev. Abdülkadir Akçiçek. İstanbul: Bedir, 2014.
- Acar, Hasan. "Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/3 (Temmuz 2019), 2934-2952. <https://doi.org/10.33206/mjss.537830>
- Ahmed Eflâkî. *Menâkıbü'l-Ârifin Âriflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı, 2 Cilt. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Ahmed Eflâkî. *Menâkıbü'l-Ârifin Âriflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı, 2 Cilt. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Aksoy, Hasan. "Neyzen Tevfik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ankaravî, İsmâil Rusûhî. *Minhâcü'l-Fukarâ Mevlevî Âdâb ve Erkânı Tasavvuf İstilahları*. ed. Safi Arpaguş. İstanbul: Vefa Yayınları, 1. basım., 2008.
- Ankaravî, İsmâil Rusûhî. *Nisâbü'l-Mevlevî*. ed. Bekir Şahin. İstanbul: Damla Yayınevi, 2007.
- Apaydın, Halil vd. "İntihar Girişiminde Bulunan Bireylerde Bazı Değişkenlerle İntihar Girişimi İlişkisi". *Amasya Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi* 6 (Haziran 2016), 7-46. <https://doi.org/10.18498/amauidf.251527>
- Arpaguş, Safi. *Mevlevîlikte Mânevî Eğitim*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Vakfı, 2015.
- Ateş, Süleyman. "İhlâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/535-537. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Atik, Hikmet. "Bahâriye Mevlevîhânesi Post-nişinlerinden Ahmet Mithat Bahârî Beytur'un Mevlevîhâne Hatıraları". *İSTEM* 29 (Aralık 2017), 1-24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem/issue/33548/305714>
- Attepe, Seda. "Anne Baba Kaybının Çocuklar Üzerindeki Etkileri". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 23/23 (Aralık 2010), 23-28. <https://doi.org/10.21560/spcd.22816>

- Aydın, Şadi. “Fatih Üniversitesi Kütüphanesi Şefik Can Koleksiyonunda Bulunan El Yazma Eserler”. *Doğu Araştırmaları Dergisi* 1 (Mart 2009), 25-34.
- Benli, Fatma. *1964-2011 Türkiye’de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi*. İstanbul: Mazlumder, 2011.
- Boz, Hülya. “Klasik Türk Şiirinde Karınca”. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 0/4 (Aralık 2019), 27-56.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuvasad/issue/53122/704180>
- Bulut, Halil İbrâhim. “Safevîlerin Ehl-i Sünnet Karşısı Politikaları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 76 (Aralık 2015), 15-30.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/71930/1157203>
- Bülbül, Nihat. *Kur’ân’da İsmi Geçen Hayvanlar ve Bunların Zikrediliş Sebepleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Can, Şefik. *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*. 4 Cilt. İstanbul: Ötüken, 5. Basım, 2015.
- Can, Şefik. *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*. 4 Cilt. İstanbul: Ötüken, 5. Basım, 2015.
- Can, Şefik. *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*. 4 Cilt. İstanbul: Ötüken, 5. Basım, 2015.
- Can, Şefik. *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*. 4 Cilt. İstanbul: Ötüken, 5. Basım, 2015.
- Can, Şefik. *Hız. Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1995.
- Can, Şefik. *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İnkılâp, 8. baskı., 2004.
- Can, Şefik. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Ötüken, 2021.
- Can, Şefik. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Ötüken, 2021.
- Can, Şefik. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Ötüken, 2021.
- Can, Şefik. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Ötüken, 2021.
- Can, Şefik. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Ötüken, 2021.
- Can, Şefik. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Ötüken, 2021.

- Celâleddin-i Rûmî. *Mevlânâ Rubailer*. çev. Şefik Can. İstanbul: Sufi Kitap, 1. Basım, 2014.
- Can, Şefik. *Mevlânâ ve Eflâtun*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2. baskı, 2011.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri sözlüğü*. İstanbul: Anka, 3. Basım, 2005.
- Celâleddin-i Rûmî - Can, Şefik. *Mesnevî hikâyeleri*. İstanbul: Ötüken, 4. baskı., 2008.
- Celâleddin-i Rûmî. *Mesnevî'den Seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*. ed. Şefik Can. 2 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 3. basım, 2011.
- Celâleddin-i Rûmî. *Mesnevî'den seçmeler: Cevâhir-i Mesneviyye*. ed. Şefik Can. 2 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 3. basım, 2011.
- Celâleddin-i Rûmî. *Okullar için Mesnevî'den Seçmeler*. ed. Şefik Can - Hayat Nur Artıran. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.
- Cürcani, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *Ta'rifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. çev. Ârif Erkan. İstanbul: Bahar, 1. Basım, 1997.
- Çağrı, Gülten. *Günümüzde Mevlevîlik ve Mevlevîlikte Değişim Olgusu: Konya ve Bursa Mevlevîleri Üzerine Nitel Bir Çalışma*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Çağrı, Mustafa. "Cömertlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çağrı, Mustafa. "Kanaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çağrı, Mustafa. "Merhamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/184-185. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Çağrı, Mustafa. "Müsamaha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/71-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çanga, Mahmud. *Kur'an-ı Kerîm Lügati*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Çelebi, Celâleddin. "Çelebi Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/261-262. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çetin, Altan. "Mevlevîlik ve Bektaşîlik'teki Bazı Benzeşmelere Dair". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 78 (Haziran 2016), 15-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/71963/1157656>

- Demir Görür, Emel. “Erzurum’da Siyasi, İktisadi ve İçtimaî Hayat (1901-1904)”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 43 (Haziran 2023), 1-42. <https://doi.org/10.26650/YTA2023-1201736>
- DİA. “Melâmiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/25-29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Dikici, Ali. “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 0/10 (Ekim 2012), 77-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/946/10671>
- DURMUŞ, Ali. “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Kadızâdeliler Sivasîler Arasında Musâfaha-İnhinâ Tartışmaları”. *Akademik Platform İslâmî Araştırmalar Dergisi* 5/1 (Nisan 2021), 44-60. <https://doi.org/10.52115/apjir.889517>
- Dülgeroğlu, Selma. *Cumhuriyet Dönemi Konya’daki Şeb-i Arûs Törenleri Postnişînleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Eraydın, Selçuk. “Çile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/315,316. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Erbilî, Muhammed Esad. *Mektûbât*. İstanbul: Dersaadet, Ahmed Kâmil Matbaası, h.1341.
- Erginli vd., Zafer. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Trabzon: Kalem Yayınevi, 2006.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi, 4. baskı, 2003.
- Ezer, Feyzullah. “Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları”. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi* 1/3 (Haziran 2003), 18-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fudad/issue/46972/589522>
- Feridüddin Attar. *Tezkiretü’l-Evliya*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: İlim ve Kültür Yayınları, 1985.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *El-mürşidü’l-Emin ’ıla Mev’izeti’l-Mü’minin*. çev. Abdülkadir Akçiçek. İstanbul: Bedir, 2013.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *Mükâşefetü’l Kulûb Kalplerin Keşfi İman ve İslâm’ın Vasıfları, İnsanın mesuliyetleri*. çev. Sâlih Uçan. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1983.

- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlevî Âdap ve Erkânı: Terimler, Semâ' ve Mukaabele, Evrâd ve Tercemesi, Âdâb ve Erkân, Mevlevîlikte dereceler, Mesnevî okutmak, Metinler*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1963.
- Gözel, Uğur. *Şeyh Abdullah Sirâceddin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: İlâhiyât Yayınevi, 1. Basım, 2023.
- Gül, Halim. "Tasavvufî Bir Kavram Olarak Halvetin İnsânî Boyut Açısından Kur'ân ve Sünnete Dayalı Olarak Değerlendirilmesi". *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi* 7 (Aralık 2020), 61-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/agiid/issue/58983/783147>
- Güngör, Zülfikar. "Son Mesnevîhânlardan Tâhirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/2 (Nisan 2009), 173-186. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4498/61955>
- Gürsoy, Kenan. "Laiklik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/60-62. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Hakîm, Su'âd el. *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1. baskı, 2005.
- Hökelekli, Hayâtî. "İntihar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/351-353. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hücvîrî, Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî. *Keşfü'l-Mahcûb*. Kahire: Mektebetüs Sekafetid Diniyye, 1. Basım, 2007.
- İbn Fûrak. *El- İbâne an Turuki'l- Kâsidîn: Tasavvuf Istılahları*. çev. Ahmet Yıldırım- Abdülgaffar Aslan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. baskı, 2014.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı, 1993.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İç, Selim. *Mahmut Sâmî Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- İmâm-ı Rabbanî. *Mebde ve Mead Mânevî İkramlar*. ed. Muhammed Sıddık Bedahşi, çev. Mehmet Ali Özkan. İstanbul: Semerkand, 2017.
- İsfahani, Ragıp el-. *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbâki Güneş- Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınevi, 2010.
- İskenderî, İbn-i Atâullah. *Tasavvufî Hikmetler: Hikem-i Atâiyye*. çev. Yahya Pakiş- Süleyman Taş. İstanbul: Semerkand, 2015.

- Işık, Emin. “Midhat Bahârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/6-7. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kahraman, Alim. “Tâhirülmevlevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/407-408. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Sır Yayıncılık, 2004.
- Karaboğa, Mehmet Tâhir. “Lise Öğrencilerinin Rol Model Tercihlerine İlişkin Bir Çalışma”. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/2 (Ağustos 2019), 363-391. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.537859>
- Karaman, Fikret - Ural, İbrâhim. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karpuz, Haşım vd. *X. Millî Mevlâna Kongresi: Tebliğler: 2-3 Mayıs 2002, Konya*. Konya: Selçuk Üniversitesi basımevi, 2002.
- el-Kâşî en-Natanzi, İzzeddîn Mahmud bin Ali. *Misbahu'l-Hidaye ve Miftahu'l-Kifaye: Tasavvufun ana esasları*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010.
- Kaygusuz, İbrâhim. *Bir Dinî Grup Olarak Mevlevîler (Sosyolojik Bir Araştırma: Konya Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kılıçkaya, Rabia. *Mithat Bahârî Beytur, Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kocabaş, Süleyman. *Tarihte Türk-Rus mücadelesi: Kuzey'den gelen tehdit*. İstanbul: Vatan Yayınları, 1989.
- Köse, Ayşe - Arslan, Fatih. “Sosyolojik Bir Olgu Olarak İntihar”. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 43/1 (Haziran 2019), 1-20. <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/cumusosbil/issue/46333/582233>
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Risâle-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Kervan, 1978.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Risâle-i Kuşeyri Tasavvufun İlkeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Kervan, 1978.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. 2 Cilt. Kahire: Dar'ül Meârif, 1974.

- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Risâle-i Kuşeyri*. çev. Ali Arslan. İstanbul: Arslan, 1980.
- Küçük, Cevdet. “Mehmed V”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/418-422. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Küçük, Cevdet. “Mehmed VI”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/422-430. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Küçük, Sezai. *Şefik Can Mevlânâ İle Bir Ömür*. İstanbul: Sufi Kitap, 2011.
- Küçük, Sezai. “Tekkeler Kapatılınca Mevlevî Şeyhleri”. *TYB Akademi* 39 (2023), 56-81.
- Küçük, Sezai. *XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Küçükaşçı, Mustafa Âsım. “Kur’ân’da Hizmet”. *Yüzakı Dergisi* 142 (31 Aralık 2016). <https://www.yuzaki.com/2016/12/kuranda-hizmet/>
- Mekkî, Ebû Talib el-. *Kûtu’l-Kulûb Kalplerin Azığı*. çev. Yakup Çiçek - Dilaver Selvi. 4 Cilt. İstanbul: Pozitif, 2004.
- Memiş, Şefik. “20. Yüzyıl Türkiye Ekonomisi Üzerine Kısa Bir Analiz (1923-2000)”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 66 (Ekim 2020), 263-284. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/57463/778658>
- Mevlevî, Tâhirü'l-. *Mesnevî Şerhi Tâhirü'l-Mevlevî*. 10 Cilt. İstanbul: Şâmil Yayınevi, 2014.
- Nal, Sabahattin. “Demokrat Partinin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60/03 (Mart 2005), 137-171. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001425
- Nur Artıran, Hayat. *Şefik Can Hatıralar*. İstanbul: Sufi Kitap, 2022.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar, Doktrin, Ayin ve Erkân, Tarikatlar, Edebiyat, Mimari, Güzel Sanatlar, Modernizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türkiye Sosyal Tarihinde İslâm’ın Macerası*. İstanbul: Timaş, 2010.
- Olgun, Tâhir. *Çilehâne Mektupları*. ed. Cemal Kurnaz - Gülgün Erişen. Ankara: Akçağ Yayınevi, 1995.
- Olgun, Tâhir. *Şerh-i Mesnevî Tâhirü’l-Mevlevî*. 14 Cilt. İstanbul: Şâmil, 1971.

- Ögke, Ahmet vd. *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Öngören, Reşat. “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Öz, Eyüp. “Yasak Bir Hâfızayla Yüzleşmek: Menemen Olayı İrtica mı, Komplo mu?” *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5/5 (2015), 420.
- Özcan, Nuri. “Mevlevî Âyini”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/467-466. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özdamar, Mustafa. *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*. İstanbul: Kırk Kandil, 2000.
- Özkaya, Yücel. *Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1981.
- Öztürk, Şeyda. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tasavvufî Dilin İmkânı: Midhat Bahârî Beytur ve Rûh-ı Kurân’dan Bir Sâhife-i Nûr isimli eserinde Hakikat-i Muhammediyye Kavramı”. *Journal of Islamic Research* 1/34 (2023), 225-244.
- Pazarbaşı, Erdoğan. “Mehmed Efendi, Vanî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/458-459. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ruâsî, Vekî‘ b. Cerrâh er-. *Kitabü’z Zühhd Zâhidler Kitabı*. çev. Ahmet Yıldırım - Nuri Tuğlu. İstanbul: Semerkand, 2012.
- Saylan, Betül. *Mevlânâ Âilesi ve Mevlevîlik’te Çelebilik Makâmı: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2013.
- Selvi, Dilaver. *Kaynaklarıyla Tasavvuf*. 2 Cilt. Samandıra, İstanbul: Semerkand, 2002.
- Selvi, Dilaver. *Kaynaklarıyla tasavvuf*. 2 Cilt. Samandıra, İstanbul: Semerkand, 2002.
- Serin, Rahmi. *İslâm Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*. İstanbul: Petek Yayınevi, 1984.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Dinî Terimler Sözlüğü: (İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri İçin)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Serrâc et-Tusî, Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed es-. *el-Lüma’*. Darül kütübil-hadis, 1960.
- Sühreverdî, Ömer b. Muhammed. *Avârifü’l-Meârif*. Kahire: Sekaif-i Diniyye Kütüphanesi, 2006.
- Suhreverdî, Ömer b. Muhammed. *Avârifü’l-Meârif Gerçek tasavvuf*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand, 2005.

- Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed es-. *Cevâmiu Adâbi's Sûfiyye Sûfîlerin Ahlâkı*. çev. Abdullah Suat Demirtaş. İstanbul: Semerkand, 2018.
- Tanrıkorur, Ş.Barihüda. "Mevlevîyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/468-475. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Tanrıkorur, Ş.Barihüda. *Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimari Özellikleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Tek, Abdurrezzak. *Tasavvufî Mertebeler (Hâce Abdullah el-Ensari el-Herevi Örneği)*. Bursa: Emin Yayınları, 2008.
- Tosun, Necdet. "Ramazanoğlu, Mahmut Sami". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/442. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uçman, Abdullah. "Tokadîzâde Şekip Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/216, 217. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. "Hâdim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/23, 24. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. "Sohbet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/350-351. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Uludağ, Süleyman. "Tevekkül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/3-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- USLU, Şükrü. "Laiklik – Din İlişkisi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi* 16/16 (Ağustos 2004), 235-250. <https://doi.org/10.17120/omuifd.52590>
- Veled, Bahâeddin Muhammed. *Sultan Veled İbtidâ-Nâme*. çev. Abdülbâki Gölpinarlı. Ankara: Konya Turizm Derneği, 1976.
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. "Enver Ören". Erişim 27 Aralık 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Enver_Ören
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *300 soruda tasavvufî hayat*. Hiperlink, 2010.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Azîz Mahmûd Hüdâyî*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. "Esad Erbilî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/348-349. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Tasavvuf Meseleleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2019.
- YouTube/ Yayınevi Nefes. "Meşkûre Sargut Hatırasına Programı 2020 Mâna Eri Mesnevîhan Şefik Can Dede Paneli". Erişim: 09 05 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=5zBpVY0ii7w>.

YouTube/Kapısı Nun. “Şefik Can ve Mesnevîhanlık”.
<https://www.youtube.com/watch?v=PPZWlkRSi3Y>. Erişim: 09 05 2024.

YouTube/Kapısı Nun, “Hak Âşığı Sertârik Mesnevîhân Şefik Can - Hayat Nur Artıran”.
Erişim: 09 05 2024,
<https://www.youtube.com/watch?v=XsktdDefilQ>.

EKLER

Ek 1: Şefik Can'ın Konya Üçler Mezarlığı'ndaki Kabri

Ek 2: Konya Mevlânâ Dergâhı yanındaki Üçler Mezarlığı

Ek 3: Konya Merkez’de Şefik Can adına yapılmış olan Şefik Can Gezi Parkı

Ek 4: Konya Şefik Can Köprülü Kavşağı

Ek 5: Şefik Can Uluslararası Mevlânâ Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı Hayat Nur Artıran'ın Türk Edebiyatı Vakfı'ndaki Mesnevi dersleri programını gösterir afiş

TÜRK EDEBİYATI VAKFI OCAK 2024 PROGRAMI

3 Ocak 2024 Çarşamba 17.00		Japonya'da Nüfusun Yaşlanması ve Getirdiği Sorun: Kodokushi (Yalnız Ölümler) Prof. Dr. Ahmet Cihan İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi
10 Ocak 2024 Çarşamba 17.00		Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Jeostratejik Önemi Terörle Mücadelenin Dünü, Bugünü, Yarını Yörük Ali Paşa Ali Aydın
14 ve 28 Ocak 2024 Pazar 14.00		Mesnevî Sohbeti H. Nur Artıran Şefik Can Uluslararası Mevlânâ Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı
17 Ocak 2024 Çarşamba 17.00		Galata Mevlevihanesi Müzesi Yavuz Özdemir Müze Müdürü, Arkeolog
24 Ocak 2024 Çarşamba 17.00		Tek Umut Türkiye Prof. Dr. Gülper Refiğ Yazar
31 Ocak 2024 Çarşamba 17.00		Ölümünün 100. Yılında Ali Emîrî Efendi Dursun Gürlek Yazar

Divanyolu Cad. No: 14 Sultanahmet - İstanbul / 0.212 526 16 15 / www.turkedebiyati.com.tr / tedev30@gmail.com

ÖZGEÇMİŞ

2002 yılında Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü'nü bitirdi. 1997 yılında vekil, 2005 yılında asil olarak Diyanet İşleri Başkanlığı Karabük Müftülüğü'nde imam-hatiplik görevine başladı. 2010 yılında İlahiyat Önlisans, 2016 yılında Ankara Üniversitesi İlitam programından mezun oldu. Halen Karabük Şirinevler Camii İmam-Hatibi olarak görev yapmaktadır.

